SAYI: 49 FİYATI: 3000 TL. (K.D.V. dahil)

EKONOMİ VE POLİTİKADA

Görüş

AYLIK DERGİ ARALIK 90

Görüş'ün büyük maddi fedakarlıklara değer bularak başlattığı çok sesli ve renkli muhalefet platformu anlayışını dile getiren somut bir araçtan yoksun kaldığımız sürece, Görüş'ün işlevi sahipsiz kalacaktır.

ASIL SORUN TOPLUM
Murat Belge

"TARİHİ YAPMAK!"
Çağatay Anadol

Ancak devletten ayrı, işlevini devleti küçültmek olarak gören, başka siyasi partilerle yarışan, çoğunluğu kaybettiği anda çekilen ve yeniden çoğunluğu kazanmak amacıyla kendisini gözden geçirebilen bir parti, halkla arasındaki bağları sürekli diri tutabilir. Ancak iktidar tekeli olmayan bir parti kendi içinde çok sesliliği yaratabilir.

1990 Türkiyesinde İnsan Hakları
BİR ADIM İLERİ
İKİ ADIM GERİ

İÇİNDEKİLER

YAPILACAK ÇOK İŞ VAR

Kırksekiz ay okurlarıyla buluşan Görüş'te en az bin yazı yayınlandı.Belki de fazla. Diyelim konular beşer kez mükerrer işlendiler; eder ikiyüz konu ve sorun. Dergi olarak biz daha çok yaşamın politik platformuyla ilgilendik. Diğer alanlarda onlarca yayın binlerce değişik konuyu -sorunu- işlediler. Hepsi çözüm bekleyen, aktüel sorunlar.

Türkiye çok sorunlu bir ülke. Sorun çözmek yerine üretmeye devam ediyor. Sorunsuz ülke mi olurmuş; elbette hayır. Ama Türkiye sorunlarını kendi tarzında yaşıyor. Başlıca özelliği karamsarlık, umutsuzluk, hukuksuzluk, duyarsızlık, ilkéllik ve kavram kargaşası. Sonuncu özellik, Türkiye'nin üstünde durulmaya değer özelliğidir.

Böyle bir kavram kargaşası üzerine sistematik bir toplumsal yaşam kurulamaz; geliştirilemez. Şu işe bakın: Devlet milliyet inkârı üzerine kurulmuş çağdışı bir politikayı baskıyla yürütüyor, ama tartışılması bile yasak. NATO üyesi ülkelerin tümünde, ülkenin sol ve demokratik güçlerine karşı suikast-sabotaj gibi cürümler işlemek üzere örgütlenmiş gizli devlet örgütleri var; açıklanıyorlar dağıtılıyorlar, Türkiye'de bu örgütlerden biri var, herkes biliyor ve tanıyor, ama devlet saklamaya, korumaya ve devam ettirmeye çalışıyor.

Hiçbir şey önceden herkesçe bilinen ve beklenen kurallara göre işlemiyor; devlet suçunun müeyyidesi de yok. Düşünelim: Cumhurbaşkanı fiilen başkanlık sistemi uyguluyor, müeyyidesi var mı? İktidar partisi ANAP parlamento denetimi dışında, genel toplumsal ahlakın ve teamülün de dışında, adeta bir 12 Eylül şikesi gibi ülkeyi evirip çeviriyor; müeyyidesi nedir? Sahi, bu işin kuralı nedir?

Yarın Özal Türkiye'yi ABD'nin arkasında savaşa soktu diyelim. Sokabilir mi, sokamaz mı? İçişleri bakanı bir gazete kapattı, polis yasal bir toplantıyı dağıttı, işkence yaptı vs., ne diyeceksiniz? 1992'de seçim var, Özal'ın inadı tuttu da yapmadı, halkın ve toplumun yaptırımı var mı? Yok. Hiçbiri yok.

Doğrusu Türkiye'de faşizm yok, monarşi yok, diktatörlük yok, aşiret toplumuna da benzemiyor. Peki ne var? Demokrasi mi var?

Biz bu sayımızla sahneden çekiliyoruz. Sahne aynen kalıyor. Yapılacak çok iş var. Türkiye'de zaten, salt temel yönelimleriyle de olsa insancıl bir düzen tasarımı hayal kurmakla eş anlamlı sayıldı. Uzun bir yol mevcuttu; dünyadaki dönüşümde kendisi için çekici olacak halkayı yakalaması geciktikçe Türkiye'de ilerici güçlerin yolu daha da uzuyor. Türkiye'de ilk amaç normalleşmektir ve bu da ANAP'ın tasfiyesini öngerektirir. Bakınız, güya parlamenter sistemdeyiz, seçimle gelen ANAP seçimle gider. Öyle olmayacağı mevcut kurallara bile işlerlik kazandırmanın yoğun mücadeleleri gerektireceği besbellidir.

Dergi olarak içinde yer alıp bir yanından tuttuğumuz bu mücadele genişleyerek, aktifleşerek ve daha ileri biçimlere sıçrayarak sürecektir. Her safhada gene birlikte olacağız.

İllüstrasyonlar: Uğurcan Ataoğlu

EKONOMİ VE POLİTİKADA
Görüş
AYLIK DERGİ

▶ Sahibi: Şükrü Çelikyapı ▶ Yayın Yönetmeni: Çağatay Anadol ▶ Yazı İşleri Müdürü: Erdal Şahin ▶ Yazışma GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul Tel: 527 03 40 ▶ Fiyatı: Yurtiçi 3000.- TL Yurtdışı 3 DM. ▶ Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı): Yurtiçi 27.000.- TL. Yurtdışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 (Yurtdışı havaleleri için Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi döviz tevdiat hesabı No: 616213-5) numaralı hesabına yatırılmalıdır. ▶ Dizgi-Ofset Hazırlık: S.O.S 511 25 36 ▶ Baskı: Teknografik ▶ Genel Dağıtım GAMEDA

"VEDA"

Görüş, dünyada ve Türkiye'de güç koşulların yaşandığı bir dönemde çıkmaya başladı. Yayın hayatına, tam da bu güç koşullar içinde başlamıştı. Dünyada hızlı politik değişimler yaşanıyordu. Sosyalist ülkelerden derin bir krizin ayak sesleri duyuluyordu. Mevcut dünya düzeni temellerinden ve ilerici insanlık aleyhine sarsılıyordu. Türkiye'de altı karanlık 12 Eylül senesi geride kalmıştı; ama işkence ve ağır devlet terörü hüküm sürüyordu. Kürtler üzerindeki geleneksel baskı politikası yeni bir düzeye sıçrayıp sistemleşmişti. Çalışan halkın ekonomik ve sosyal pozisyonu daha kötüleşiyordu. Basın sansür altındaydı. Toplum olarak demokratik bir çıkış yolu bulup bulamayacağımızı araştırıyorduk.

Umut sıfırlanamazdı ama Türkiye'de 12 Eylül toplumun kan damarlarını adeta kurutmuş, gelişme yollarını tıkamış gibiydi. Seçimler, referandumlar birbirini izliyor, partiler kuruluyor, parlamento açılıyor fakat siyasal durumda bir değişme olamıyordu. Türkiye muhalefetsizdi.

O günlerde Türkiye'de sorun demokratik muhalefeti geliştirmekti. Demokratik muhalefet çok yönlü, çok sesli, çoğul ve geniş olmak zorundaydı. Başka bir deyimle "muhalefet odakları" değil, muhalefet platformu oluşturmak gerekiyordu. **Görüş**, Türkiye'de özellikle sol kesimin böyle bir geleneği bulunmadığından hareketle kendini geniş bir demokratik sol muhalefet platformu olarak düşünüp sunmaya çalıştı.

O gün ve daha sonra, gerek sol içi gelişmelere ve gerekse demokratik muhalefet hareketlerine, ülkenin temel veya ayrıntı sorunlarına, dünyadaki hızlı değişimlere ve sonuç olarak insan yaşamına dair görüşü olan ve isteyen herkes **Görüş** sayfalarında bunları dile getirme imkânı buldu. **Görüş** redaksiyonu değil, **Görüş** dergisinde oluşan platformun yazarları bir görüş düzeyi oluşturdular; bu düzey redaksiyonun uymak zorunda bulunduğu ölçüyü teşkil etti. Bilim adamlarımız, düşünürlerimiz, sanatçılarımız, politikacı ve sendikacılarımız, her mesleğin erbabı, kadın, çevre, gençlik hareketinin mensupları, Kürt aydınları **Görüş**'te, farklı konulara aynı açıdan veya aynı konuya farklı açılardan bakarak güzel bir mozayik ortaya koydular. Fakat herhalde "aklın yolu birdir" de ondan, **Görüş** son tahlilde Türkiye'nin demokratikleşme kavramına uygun bir tarz oluşturdu.

Hayır, **Görüş**'ün bir işlevi vardı ve bu işlev için tek örnekti; 1990'la birlikte Görüş de sahneden çekiliyor; öyleyse bir boşluk doğacak demiyoruz. Belki sadece **Görüş** için, kendisi tam anlamıyla karşılamış olmasa bile, bir ihtiyaç yarattı diyebiliriz. Bu ihtiyacı Türkiye'de sol ve demokratik güçler, emekten yana, sömürüye karşı, bağımsızlık ve özgürlük için mücadele edenler duyacak, dile getirecek ve karşılayacaklardır.

Madem ki Görüş başladı, götürseydi ya diye sorabiliriz. Kanımızca bu, ilk örneğe razı olmak, katılım yolunu açarak daha ileri nereye ulaşabileceğimizi merak etmemek gibi bir edilgenlik olmamak koşuluyla, yerinde ve haklı bir hassasiyettir. **Görüş**'le birlikte doğruluğunu gördüğümüz bir yaklaşımı sürdürebilmeliyiz. **Görüş** sayfalarında dile getirdiğimiz görüş ve önerileri yaşama geçirecek ve toplumun geleceğinde söz sahibi olacak birleşik toplumsal hareketlere, daha geniş mücadele platformlarına, daha büyük entelektüel potansiyele ve bunlara ulaşmamızın araçları olarak daha çaplı projelere ihtiyacımız olduğunu düşünüyoruz.

Bu nedenle **Görüş**'ün, büyük maddi fedakârlıklara değer bularak başlattığı çok sesli ve renkli muhalefet platformu anlayışını dile getiren somut bir araçtan yoksun kaldığımız sürece, **Görüş**'ün inatla yerine getirmeye çalıştığı ve gerekliliğini çok kişinin paylaştığı işlev boş ve sahipsiz kalacaktır.

Dileğimiz bu boşluğun uzun sürmemesi, mayalanmış bir ihtiyacın sönümlenmemesidir. Daha geniş sahiplenme ve katılımlar temelinde **Görüş**'ün dört yıl boyunca yerine getirmeye çalıştığı işlev devralınabilir. Bunu beklemek hakkını kendimizde görüyoruz. Çünkü değişik toplumsal muhalefet hareketleri bir yandan kendi özgün araçlarını yaratmakta, bir yandan da daha büyük ortak projelere duyulan gereksinimi yaşamaktadırlar. Birleşme ve daha çaplı demokratik toplumsal muhalefet platformları yaratma bakımından herkes kendi payına düşeni er veya geç üstlenecektir, üstlenmelidir.

Görüş bu umutla okurlarına veda ediyor. ■

EKONOMİ VE POLİTİKADA

Görüş

AYLIK DERGİ ARALIK 1986

Silahsızlanmanın güç yolları

GENÇLİK ÇAĞI

1990 Türkiye'sinde insan hakları:

BİR ADIM İLERİ, İKİ ADIM GERİ

Bakan düzeyindeki en üst yetkililer, "işkence var, ama devlet politikası değil" biçiminde usdışı ve hayasızca açıklamaları 1990'da da yapmışlardır.

Türkiye'nin İnsan Hakları karnesinin zayıf notlarla dolu olduğu artık ulusal ve uluslararası tüm çevrelerin bilgisinde olan bir gerçekliktir. Çok uzun süreden beri, ihlalleri saptamak, listesini çıkarmak zamanı geçmiştir; yapılması gereken hemen her düzeyde ve biçimde insan hakları standartlarına uygun, bu anlamda da meşru devinime geçmektir. 1990 yılının bilançosu, Türkiye halkının tarihsel sorumluluğunun gereklerini somutlaştırma, eylemselleştirme zorunluluğunu belirginleştirmiştir.

Haklar ve özgürlükler üzerindeki baskı sürmektedir. Olağanüstü rejim devlet terörüne dönüşmüştür. Körfez bunalımı, bu antidemokratik uygulamaları yoğunlaştırmanın aracı kılınmıştır.

Türkiye 1990 yılında çok boyutlu ve ciddi bir krizin kıskacı altında kalmıştır. Ekonomik kriz yoğunlaşmıştır. Enflasyon yükselmiştir; dış borç artmıştır. Uluslararası finans çevrelerine bağımlılık belirginleşmiştir. Dahası son 10 yıldır uygulanan ekonomik siyasalara halkın artık katlanma gücü kalmamıştır. Baskıcı, anti-demokratik 12 Eylül Rejiminin ekonomik siyasasının iflası, ülkenin sadece bir ekonomik kriz ile yüzyüze gelmesi değildir. Ayrıca, aynı oranda, devlet cihazının daha anti-özgürlükçü kullanılmasını, devlet terörünün yoğunlaşıp günyüzüne çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda ekonomik kriz, sadece daha fakirleşme, daha az ya da kötü beslenme, vb. değil ve fakat temel insan haklarının daha çok tırpanlanmasıdır da.

Ülkede politik kriz vardır. Parlamento, son on yıldır etkisiz bir kurum haline dönüştürülmüştür. Önce, cuntanın tasallutu altında idi. Sonra, sivil olduğu iddia edilen rejime geçildi. Bu dönemde ise, halkın gerçek siyasi istencini yansıtmaktan uzak oldu. Gerçek bir siyasal çoğulculuğun alanı olmadı. Parti disiplini, tek adam sultası, yasama karşısında güçlendirilen yürütmenin müdahaleleri parlamentoyu etkisizleştirdi. Yeni cumhurbaşkanı seçiminden sonra ise, sistem Başkancı modele dönüştürülmeye başlandı. Artık sadece, yürütmenin bakanlar kurulu kanadı karşısında etkisiz bir parlamento değil, ama yürütmenin cumhurbaşkanı kanadı karşısında etkisiz hem hükümet hem de parlamento gerçeği ortaya çıktı. Parlamento dışı muhalefet, ülkenin demokratik güçleri ise, krizin yoğunluğunu farkedememe aymazlığı, zamansız günah çıkarma budalalıkları ya da olası yeni yapılanmalarda ağırlığı kaptırmama kısır yaklaşımı içerisinde bir türlü toparlanamadılar. Sonuçta 1990'da halk ülkede, parlamento içi ile dışı ile gerçek bir muhalefet boşluğunu gördü; öncü, örgütlü, disiplinli bir sosyal muhalefet haline dönüşemedi. Politik kriz, Kuveyt'in işgali ile başlayan Körfez bunalımı nedeniyle derinleşmiştir. Aktif dış politika yutturmacası ardında Türkiye bir sıcak çatışmanın eşiğine getirilmiş, taraf durumuna sokulmuş, kişisel taahhütlerle tüm devlet bağlı kılınmıştır. Cumhurbaşkanı, dışişleri bakanlığını da tümüyle devre dışında bırakmış, onu felç etmiştir. Bu anlamda, yerleşik politik gelenekler de bir kenara konmuştur. Seçim barajları, düşünce yasakları, örgütlenme engelleri gibi hukuk araçlarıyla, önlemleriyle, 1990'da iyice derinleşen politik krizden çıkışın yolları da tıkanmıştır. Tıpkı ekonomik krizin yansımasında olduğu gibi politik kriz de, insan hakları ihlallerinin bir etkeni olmuştur.

1990 yılı Türkiye'de somut ve yoğun bir hukuk krizini kimlemektedir. Bir kez, demokratik rejimin hukuk kurumları, usulleri 12 Eylül Rejimi ile ortadan kaldırılmıştı. Bu rejim, tümüyle sürmektedir.

İşkence ve kötü muamele devam etmektedir. Sorgu süreci denetim altına alınmamıştır. İşkencenin önlenmesine ilişkin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sözleşmelerine daha önce taraf olmakla üstlenilen uluslararası insan hakları yükümlülükleri, gerekleri yerine getirilmediği gibi, tam tersine bir politika kurumsallaştırılmıştır. Bakan düzeyindeki en üst yetkililer, "işkence var, ama devlet politikası değil" biçiminde usdışı ve hayasızca açıklamaları 1990'da da yapmışlardır.

Haklar ve özgürlükler üzerindeki baskı sürmektedir. Olağanüstü rejim, devlet terörüne dönüşmüştür. Körfez bunalımı, bu antidemokratik uygulamaları yoğunlaştırmanın aracı kılınmıştır. Bu önlemlere karşın, yükselen terör dalgasının önü alınamamıştır. 1990 baharında çıkarılan 424 ve 425 Nolu Kanun Hükmünde Kararnamelerle artık ülkenin sadece bir bölgesinde değil, etkileri tüm yurda yayılmış olan olağanüstü rejim görülmektedir. Bunun pratikleri arasında, iç sürgün uygulaması, en ağır biçimi ile sansür, düşünce açıklamaların şiddetle cezalandırılması, toplu gözaltına alma ve işkenceler, vur emrinin yaygın pratiği hemen usa gelen örneklerdir. Hükümet, Avrupa Konseyi'ne, son kararnameler bağlamında hakların askıya alındığına ilişkin bildirimde bulunmuştur. Kapsamı, uygulaması bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi standartlarını içermeyen adı geçen kararnamelere henüz somut bir tepki gelmemiştir. Oysa bunlar, illegal ve gayri meşrudur.

Yüksek yargı organları, özellikle Anayasa Mahkemesi, yürütmeden kaynaklanan hedef göstermelere maruz kalmıştır. Bütünüyle yargı, özellikle yargı bağımsızlığının ihlali de dikkate alınırsa, baskı altında tutulmaktadır.

Yaşama hakkı sistemli bir biçimde ihlal edilmektedir. Aydınlar terör kurbanları olmuştur. 1990'ın belirgin özelliği aydınların katledilmesi olmuştur. Hiçbir vak'ada katiller yakalanamamıştır. Devlet cenaze törenlerinde ancak varlığını göstermektedir. O da, cenaze törenine katılanlara baskı yapılması, gözaltına alınmalar, gazetecilerin ve halkın tartaklanması biçiminde kendini göstermiştir. Bakan düzeyinde açıklamalarla, Mecliste bekleyen idam cezalarının onaylanacağı duyurulmuştur. Bazı bakanlar, hükümet kararı olmadığını, bazıları ise önerinin Cumhurbaşkanından geldiğini söylemişlerdir. 1990'ın sonları, devlet cinayetleri olasılığının kapı eşiğinde oluşunun tanığıdır. Buna, kitlesel ve sistemli muhalefet gösterilememiştir. Parlamento içi muhalefet, bu da "ayıp olur" demiştir. Böylece, her halde, muhalefet görevini yerine getirdiklerini gösterdik-

lerini savlayacaklardır. Yönetimin infaz tehditleri, cuntanın "asmayalım da besleyelim mi?" anlayışının doğal bir uzantısıdır.

Ülkede kültür krizi yaşanmaktadır. Bilimsel ve sanatsal üretim düşmüştür. Aydınlar üzerinde baskı ve korkutma siyasası uygulanmaktadır. Gazete ve dergiler kapatılmakta ya da kapanmaktadır. Dinci ve faşist ideoloji yandaşları dışında hiç kimse himaye görmemektedir. Üniversiteler karakollara dönüştürülmüştür. Hukuku çiğneyenlere, doktora ünvanları dağıtmak işlevini yüklenmiştir yahut da kapital sahiplerine. Devlet sansürü, oto sansürle pekişerek yoğunlaşmaktadır. "Köşe dönme" felsefesi, 1990'da "fazla sivrilmeyeyim, göze batmayayım" anlayışı ile yoğunlaştırılmaktadır. İlk ve orta dereceli okullarda, yöneticilerin küçük öğrencileri polise ihbarları yaygınlaşmıştır. Barış isteyen öğrenciler siyasi polisçe günlerce alıkonmuş, evleri aranmış, haklarında davalar açılmıştır. Bu yöneticiler, görevlerini yaptıklarını açıklamışlardır. Milli Eğitim Bakanlığı bu olaylar karşısında suskun kalmıştır. Orta dereceli öğretim kurumlarında şiddetli cezalar öğretmenler tarafından uygulanmıştır. Gazetelerde sık sık, dövülme sonucu kafaları, kolları kırılan öğrenciye dayak vak'aları yer almıştır. Bunlar basına yansıyanlardır. Sorumluları hakkında hiçbir idari kovuşturma açılmamıştır. Öte yanda, mülki amirlerin özellikle küçük yerleşim birimlerinde öğretmenler ve gazeteciler üzerinde ağır baskısı görülmüştür. Bütün bunlar da suskunlukla karşılanmıştır. Katledilen Turan Dursun olayında görüldüğü gibi, polis, önce maktülün evinde arama yapmıştır. Yüzlerce yıllık hapis cezaları ile gazeteciler halen hapishanelerdedir. Dr. Beşikçi, Dr. Petinçek, vb. olaylarında görüldüğü gibi, aydınlar eziyet altında tutulmaktadır. "Muzır Kurul" faaliyetlerine devam etmektedir. 15 dakikalık yolculuk yapılan şehir hatları vapurlarına mescitler açılmıştır. Dinci basına göre, İslam kaynaklı terör bir safsatadan ibarettir. Kültür krizi, 1990'da, tıpkı hukuk krizi gibi, ülkede daha baskıcı yöntemlerin geçerli kılınmasına hizmet etmektedir; daha az özgürlük, daha antidemokratik bir rejim için alt yapı oluşturmaktadır.

Sistemin bütününde görülen ve yansımaları yaşamın her alanında hissedilen kriz 1990, belki de Cumhuriyet sürecinin en ağır örneklerinin başında gelmektedir. Kriz, yeni **coup d'etat**'lara davetiye çıkarmaktadır, 12 Eylül 1980 günü kurulan **de facto** rejimin sıkılaşmasına, yoğunlaşmasına çağrı yapmaktadır. Bunun için 1990 son derece öğretici deneyimler yılı olmuştur ve bir o kadar da, ülkenin demokratik dinamiklerinin kendilerine düşen tarihsel sorumluluğu yeniden ve yeniden düşünüp gereklerini yerine getirmeleri için, belki de, bir son çağrı evresi sayılmalıdır.

Son 10 yıldır, ABD patentli Ulusal Güvenlik Modelini uygulamaya çalışan ve iktidarı gaspetmiş olan erk, başarısız olmuştur. Bu çifte başarısızlıktır. Çünkü, hem bizzat model, hem de somutta bir vak'a çalışması olarak Türkiye uygulaması iflas etmiştir. Bu yöntemle, ne ekonomik kalkınma, ne de sistemin dünya ekonomileri ile bütünleşmesi mümkündür. Körfez bunalımı, bu temel başarısızlığı örtbas etmek için gerekçe olarak sunulmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanının Ekim 1990'da Arap devletlerine yaptığı gezideki açıklamaları, ekonomiden sorumlu bakanların beyanları, böyle bir gerekçe kılma çabasının izlerini taşımaktadır. Oysa sistemin sakatlığı, böyle bir uluslararası kriz olmasaydı da bu sonucu verecekti. Pek çoğu tahrif edilmiş olsaydı bile, rakamlarla, istatistiklerle halkı oyalayan resmi açıklamalar karşısında çok basit bir ölçü çıkarmak yeterlidir. Yatırımlar, kalkınma, insan için olmadığı sürece ne anlamı vardır? Milli gelir gibi ölçülerden çok önce, onun nasıl dağıldığı sorunu üzerinde durmak gerekir. Kimlerin, ne kadar pay aldığı, kimlerin fedakârlık yaptığı üzerinde durmak gerekir.

1990'ın sonunda Türkiye'de insan hakları olgusunu, önce ekonomik terimlerle düşünmek işte bunun için gereklidir: Kriz, neticesini bir politiko-juridik anti-demokratikleşme olarak vermektedir.

Oysa, uluslararası siyasada yumuşama, bütün Batı dünyası gibi, Türkiye'de de siyasal erkin elindeki olanakları artırmıştı. Ama, bizzat sistemin insanı hiçleyen, ezen dokusu her biçimi ile içerideki olası başarıyı da ortadan kaldırmaktadır. 1990'ın öğrettiği ana ders, bu sistemin değişmesi gerektiğidir.

Yakın gelecekte, terörün daha da yükselmesi beklenebilir. Çaresiz kalan erk, devlet terörünü de yoğunlaştıracaktır. Biri diğerine davetiye çıkarmaktadır. Mevcut siyasal erk, kendisi için krizden çıkış yolu bulamama çaresizliği altında bunalmaktadır. Uluslararası bir bunalıma, tehlikeli biçimde, halkın yaşam hakkı ile oynayarak bel bağlamak işte bu çaresizliğin sonucudur. Özal ve ANAP lehine, bu devrede görülebilecek küçük puan yükselmeleri geçicidir. Sistem çökmüş, aktörler inandırıcılıklarını yitirmişlerdir.

1991'e gebe şu günlerde, bu durumda, yeni bir darbe, daha baskıcı bir rejim ve bunu uygulayacak yeni siyasal aktörler olası gelişmelerden birisi olarak gözükmektedir. Körfez bunalımının uzaması olasılığı ile Avrupa Topluluğu'na yapılan tam üyelik başvurusunun 1992 sonrasına dek görüşülmesinin dondurulması, bu olumsuz olasılığı destekleyen veriler olabilir. ABD'ye tam bağımlı ve uyumlu siyasa izleyen Özal'dan ABD ve Batı'nın henüz vazgeçmemesi de beklenebilir. Zaten 1990'ın sonlarına doğru Özal, çeşitli açıklamalarında, bir darbe olasılığı karşısında yeni cunta ile uyumlu biçimde çalışacağını, esasen onların da, gerek geçmişteki cunta ile bağları gerekse ABD nezdindeki konumu göz önüne alınırsa, kendisinden başka alternatiflerinin olamayacağını hissettiren açıklamaları yer almıştır.

Bir diğer olasılık ise, mevcut siyasal figürlerin tasfiye edilmesi ve şimdiki sözde muhalefetin iktidara gelebilecek olmasıdır. Bu alternatif 12 Eylül Rejimi'nin kurumsallaştırmaya çalıştığı ekonomik siyasaları sürdürecektir. Yalnız, ona biraz daha insani boyut, görece olarak daha az baskı kimliği verebilir. Böylece, dünyaya karşı, iktidarın darbesiz biçimde el değiştirdiği, bu anlamda "demokratik bir rejimin yürürlükte olduğu" imajı verilebilecek; Avrupa Topluluğu önünde 1992 sonrasında tam üyelik için daha fazla koz elde edilebilecektir. ABD Elçisinin, SHP ve DYP ileri gelenleriyle 1990'da sık sık görüşmesi, SHP'nin sözde yeniden toparlanması, vb. gelişmeler dikkati çekmektedir. Böyle bir iktidar değişimi, yakın gelecekteki olağan genel seçimlerde gerçekleşebileceği gibi, olası bir erken genel seçim ile de gündeme gelebilir.

Yeni bir darbesiz yakın gelecek olasılığını artıran bir faktör de, ordunun oldukça yıpranmış, yorulmuş ve en önemlisi, onun temel gücü olan ve Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'e kadar geçerli bulunan, tüm toplum bazında bir temel konsensusa dayanmışlığından çok şey yitirmesidir. Bu anlamda, 12 Eylülcüler, aslında, en büyük darbeyi, bizzat orduya, onun dayandığı "laik, demokratik rejimi koruyan kurum" olduğu biçimindeki toplumsal konsensusa vurmuştur. Ordu, hiç olmazsa şimdilik, emir-komuta zinciri içerisinde bir darbe gerçekleştirebilme yetisinde zaafa uğramış sayılabilir. Üstelik ordu, uluslararası çatışma tehlikeleri nedeniyle asli görevi ile daha öncelikle ilgilidir ve güneydoğuda süren gerilla savaşı bağlamında, siyasal sorumluluk her ne denli siyasal iktidarın omuzunda olursa olsun, sonuç alamamış olmanın getirdiği bir prestij kaybına da uğramıştır.

1990'ın sonları, devlet cinayetleri olasılığının kapı eşiğinde oluşunun tanığıdır. Buna kitlesel ve sistemli muhalefet gösterilememiştir. Yönetimin infaz tehditleri, cuntanın "asmayalım da besleyelim mi?" anlayışının doğal bir uzantısıdır.

Öte yanda, darbe olasılığını zayıflatan bir başka etken de, 12 Eylül Rejiminin kurumsallaştırdığından ötede daha baskıcı bir rejimi, mevcut ulusal ve uluslararası dengeler karşısında kurmanın güçlüğüdür. Zaten, haklar, özgürlükler budanmıştır; form olarak vardır, içeriksizleştirilmiştir, etkisizleştirilmiştir. Bundan daha baskıcısını kurmak her halde çok zordur.

1990 yılının Türkiye insan hakları panoraması, sosyal muhalefetin bir siyasal muhalefet haline dönüştürülmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin demokratik dinamikleri, tamamen yok olmak ile yaşamak arasındaki temel tercihi, içgüdüsel değil, bilinçli biçimde yapamak, bu anlama gelmek üzere siyasalar üretmek zorundadır. İnsan hakları karnesini düzeltmenin başka bir yolu yoktur. 1990'da ulaşılan nokta, bunun aslında, demokratik güçlerin rüştünü kanıtlama çabası olacağıdır. ■

Tevfik Çavdar

GERİDE KALAN BİR YIL ÜZERİNE...

Ne ekonomi, ne demokrasi, ne de sosyal ve kültürel açıdan şu meselemizi de çözümledik diyemiyoruz. Sanki her şey kilitlendi.

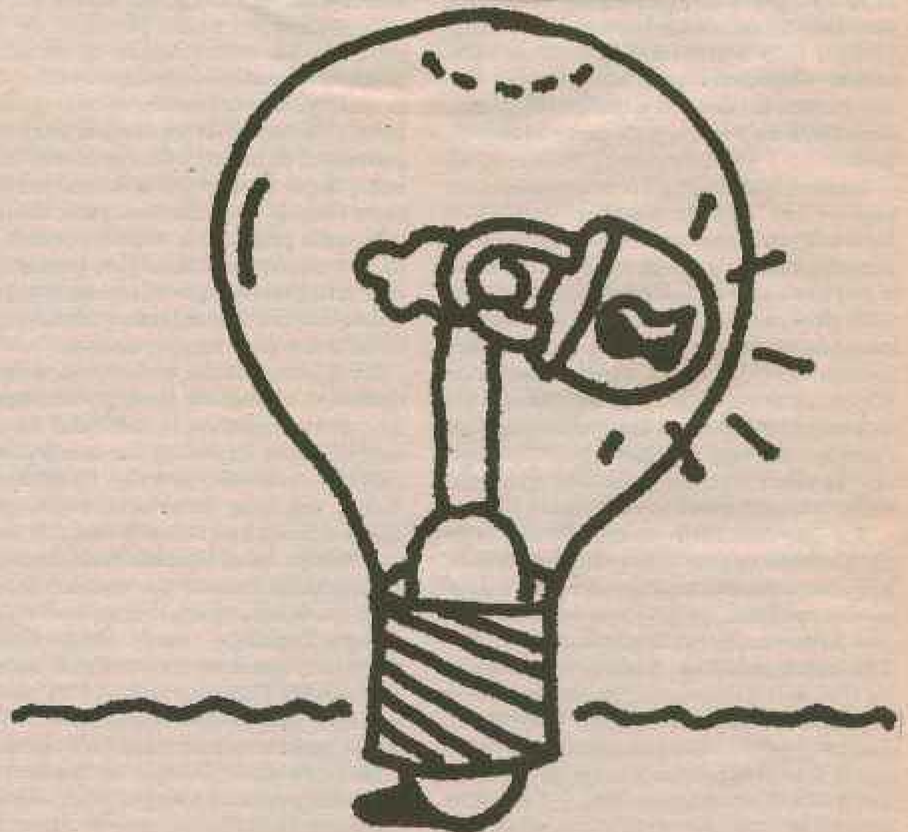
1990 yılını da geride bırakıyoruz. Umutlarla girilen bu yılın ülkemiz açısından bir dizi sorunu peşi sıra getirerek tarihe karışmak üzere olduğunu görüyoruz. Ne ekonomi, ne demokrasi, ne de sosyal ve kültürel açıdan şu meselemizi de çözümledik diyemiyoruz. Sanki herşey kilitlendi. Tüm çıkış yolları tıkandı. Kötümserlik diz boyunu aştı. Geleceğe umutla bakma arzuları köreldi. İnsanları kötümserliğin batağına sürükleyen neler oldu. Şöyle bir göz gezdirelim...

1/ Ekonomi bu yıl da kendi dar boğazlarını aşamadı. Enflasyon bahar ve yazın ilk aylarında belirli bir oranda gerilemişken Ortadoğu krizinin patlak vermesi tüm iyiye gidişleri tersine çevirdi. Ağustos ayından sonra Türkiye sürekli bir biçimde aylık % 5'in üzerindeki enflasyon hızlarını yaşamaya başladı. Yıllık enflasyon oranının % 60 dolayında gerçekleşeceği kesinleşmiş gibi. Kamu harcamalarındaki açığın etkin bir vergi reformuyla karşılanamaması bir yandan piyasadaki para arzının sürekli bir biçimde yükselmesine neden olurken iç borçlanmayı da yılbaşında planlanan hedefin çok üzerine çıkarmış bulunmaktadır. İç borcun yıl sonu itibarıyla 50 trilyon Türk Lirası düzeyini aşması beklenmektedir. Dış ticaret açığının geçen yıla oranla çok daha üst düzeylere çıkması bir başka endişe verici gelişmedir. Buna karşın döviz kurlarındaki artışlar, son iki ay bir yana bırakılırsa beklendiği kadar yüksek olmamış, hatta bütçede önerilen ortalamaya yakın bir yerde dengelenmiştir. Ne var ki dış ticaret açığının büyümesi, ihracatta ortaya çıkan tıkanıklıklar dış paraların yeniden hızla değer kazanmasını, bir başka deyimle Türk Lirasının değer yitirmesi sonucunu vermesi beklenebilir.

Gelecek yılın,başkanlık sisteminin tartışıldığı ve belki de yaşama geçirildiği bir yıl olma olasılığı büyüktür. Bu, yeni belirsizlikleri de peşinden getirecektir.

Devlet Planlamanın işgücü fazlasını, yani işsizliği hesaplarken kullandığı katsayıları değiştirmesine karşın (bu, bir yerde istihdam oranını yükseltmek için başvurulan bir yoldur) ülkede işsizler ordusu büyümeye devam etmektedir. Kamu ve özel yatırımların bu işsizliği karşılayacak düzeye gelmesi bugün için hayal bile edilemez. Öte yandan istihdamı yükseltecek yeni yöntemlerin de geliştirilmemesi, hatta düşünülmemesi işsizlik tehdidinin daha da artması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Gelir dağılımı adaletsiz yapısını sürdürmektedir. Ücretlilerin Milli Gelirden aldıkları pay bu yıl % 15'in de altına düşmüştür. Tarım kesimi de % 15'lik bir payla yetinmek zorunda bırakılmıştır. Bütün bunlara karşın sermaye gelirlerinin payı hemen hemen % 70 sınırına ulaşmış bulunmaktadır. Beş yüz büyük firmanın kârlarına bakıldığında, tekellerin ve holdinglerin akıllara durgunluk veren oranlara eriştiği de ortadadır. Kısacası ekonomi, hastalıkları, yarattığı dengesizliklerle olumsuz etkilerini ülke yaşamının her noktasına iletmektedir.

2/ Geçen yılın en umut verici olayı Kutlu ve Sargın'ın serbest bırakılmaları olmuştur. Böylece açık bir hak ihlali sona ermiştir. Ne yazık ki Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sırasında gündeme gelen 141, 142 ve 163'üncü maddelerle ilgili, en azından, iyileştirme çalışmaları rafa kaldırılmıştır. Buna karşın Kutlu ve Sargın'ın serbest bırakılmasından sonra TBKP resmen parti olarak kurulmuştur. Anayasa mahkemesinde kapatılma istemi ile dava açılmasına karşın TBKP ilçe ve il kongrelerini tamamlayarak, büyük kongresini toplama yoluna girdi. Böylece yeraltında olmayan bir parti çalışması da ilk kez gerçekleşmiş oldu. Gene geçen yıl içersinde politik göçmenlerden bir bölümü yurda döndü. Bunlar arasında Tektaş

Ağaoğlu, Ahmet Kaçmaz, Osman Sakalsız vb. gibi sol partilerin liderleri de bulunuyordu.

3/ Hande olayı ANAP içersindeki genel Başkanlık çekişmesinin ne denli kirli oyunlarla belli bir şekilde yönlendirilmek istendiğini ortaya çıkardı. Bilindiği gibi Hande Mumcu Dışişleri Bakanlığı memurlarından biri. Özal-Bush görüşmesinde tutulan notları bir gazeteciye vermekle suçlandı. Bu arada olaya o günlerde ANAP Genel Başkanlığına soyunmuş olan Hasan Celal Güzel, televizyonlarda seyrettiğimiz CIA'lı dizilere benzer biçimde karıştırıldı. İnsanların özel yaşamları sergilendi. Hande olayının iki yönlü ülkemizdeki siyaset ortamının ne denli kirlendiğini ortaya koydu. Bir kere gizli kalması gereken bir belgenin Dışişleri Bakanlığı'ndan kolaylıkla alınabildiği kanıtlandı. Gerçi açıklanan belgede Özal'ı zor durumda bırakacak bir şey yoktu, ama gene de belge alınabilmiş ve yayınlanmıştı. Olayın bundan daha fazla endişe veren yönü ise konunun bir siyasi istismar odağı haline getirilmesidir. Şu anda olay ilgili yargı kurumundadır. Sonuç ne zaman alınır bilinmez. Ama alınacak herhangi bir sonucun kamuoyunda, yayın organlarında, olayın ortaya çıktığı günler kadar yankı bulabileceğini düşünemeyiz. Çünkü olay bir kişiyi yıpratmak için öne çıkarılmış ve bu görevini de başarıyla yerine getirmiştir.

4/ Geride bırakılan yılın ülkemiz açısından en önemli olayı Güneydoğu bölgesine yönelik çıkarılan iki kararnamedir. Bilindiği gibi bu kararnamelere SS kararnameleri adı da verilmektedir. Bu kararnamelerin çıkmasından önce basında, özellikle renkli basın diye nitelediğimiz yayın organlarında "Güneydoğu'da durumun gittikçe bozulduğunu, bölücülerin (bu, sık kullanılan bir resmi nitelemedir) etkinliklerini artırdıkları"nı konu alan haber ve röportajlar yayınlandı. Bu arada *Mecliste grupları* bulunan üç partinin birer milletvekilinden oluşan bir parlamento grubu incelemelerde bulunmak üzere Güneydoğu illerine, yani olağanüstü halin uygulandığı yörelere gittiler. Dönüşte bu milletvekillerinin anlattıkları, "bölgede merkezi otoritenin adeta kaybolduğu" noktasında yoğunlaşıyordu. Bütün bu düzenlemelerden sonra Özal üç partinin liderini konuya çözüm bulmak amacıyla Çankaya'ya davet etti. Davete önce Erdal İnönü olumlu yanıt verdi. Onu Demirel izledi. Liderler zirvesinde, anlaşıldığı kadarıyla, bölge ile ilgili son bilgiler sunuldu ve belki de biraz üzerlerinde konuşuldu. Fakat zirvenin akabinde, basına sansürü, yörede yaşayan vatandaşlara sürgünü getiren, bir anlamda Anayasada güvence altına alınmış tüm özgürlükleri, hakları askıya alan ünlü kararnameler çıktı. Bu kararnameler "Takrir-i Sükun"un yenilenmesinden başka bir şey değildi. Muhalefet liderleri böyle bir kararnamenin zirvede konuşulmadığını ileri sürdülerse de artık inandırıcı olamazlardı. Özellikle "silaha silahla karşılık verilir" mealinde sözler sarfeden İnönü'nün bütün geriye dönüş yolları tıkanmıştı. İlk kararnameyi ikincisi izledi. Bu şekilde Güneydoğu üzerine bir şal örtüldü. Hükümet bundan sonraki günlerde Avrupa Konseyi'ne de bölgede ciddiyetini sürdüren durum nedeniyle olağanüstü hal yöresinde bazı insan haklarının askıya alındığını bildirdi. Türkiye'de zaten sınırlı olan özgürlüklerin yeniden kısıtlanması için ilk adım böylece atılmıştı. İşin acı yönü muhalefet partilerinin, özellikle Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin, bir iki sözde kalan itirazından başka hiçbir olumlu direnişleri olmadı. Yani demokrasinin işlerliğine inen böylesine bir darbeye sessiz kalınarak gelecekteki gelişmelere de yol açıldı.

Güneydoğu'da meydana gelen yürekler acısı olayların yanısıra İstanbul gibi büyük bir kentte de kanlı soygunlar ve faili meçhul cinayetler bir çığ gibi arttı, dört yanı sardı. Prof. Muammer Aksoy'un öldürülmesini, Çetin Emeç'in, Turan Dursun'un ve daha nicelerinin öldürülmesi izledi. Nihayet SHP Parti Meclisi üyesi Bahriye Üçok'un bir bombalı paketle öldürülmesiyle olaylar doruğa erişti. Yorumlar, yetkililerin bütün söyledikleri, anti-laik bir irticaın örgütlü cinayetlere de bulaştığıydı. Başta muhalefet partileri olmak üzere bütün siyasal odaklar bu düşüncenin yaygınlaşmasını sağlıyorlardı. Bu arada askerin müdahalesine de davet çıkaranlar eksik değildi. Yetmiş yıla yaklaşan cumhuriyet döneminde ve seksen yıllık (İkinci Meşrutiyet başlangıç noktası alınırsa) demokrasi yaşamımızda sık sık sahnelenen bir oyun yeniden önümüze getiriliyor ve halkımızdan buna kanması isteniyordu. Oysa "faili meçhul" cinayetler gene gizli odakların işe başladıklarını göstermekteydi.

5/ Siyasal Partilerin içindeki tartışmalar, bireysel çekişmeler yılın ikinci yarısından itibaren daha bir öne çıktı. DYP yönetim kadrolarını ve üyelerini gençleştirme ve yenileştirme çabaları içerisindeyken, ANAP'ta da liberal ve tutucu kanat arasındaki görüş ayrılıkları büyüyordu. Özal fiilen parti başkanı gibi hareket ederek ANAP içersindeki kaynaşmayı istediği doğrultuda dengelemek için elinden geleni yapmaktaydı. SHP'de ise 19 Ağustos yerel seçimi üst yönetimin çatlaması için son ateşlemeyi yaptı. İnönü'nün Genel Sekreter yardımcısı Çevikçe'yi istifaya davet etmesi, yönetimi elinde bulunduran Baykal ekibinin toptan istifasıyla yanıtlandı. Bunun üzerine İnönü Kurultayı toplayarak bir hesaplaşmaya gidilmesini yeğledi. Önceleri Genel Başkanlığa adaylığını koymak istemeyen Baykal, İnönü'den gelen hücumlar karşısında mecbur kalarak aday oldu. Yanına İsmail Cem'i de alarak kampanyasına başladı. Yirmi günlük kampanya süresince taraflar düşünce ve ilkeler temelinde hiçbir şey söylemediler. Baykal'ın son dakikada öne sürdüğü ilke temelindeki bazı yaklaşımlar da ilgi uyandırmadı. Basın da bu kişisel çekişmeye bir ucundan katıldı. Kurultayda, adayların söylediği yeni bir şey yoktu. Açık söylemek gerekirse düzeysiz dedikodu ve suçlamanın ötesinde akıllarda hiçbir şey kalmadı. İnönü 99 oy farkıyla genel başkan seçildi. Matematik olarak bu 50 delegenin saf değiştirmesiyle kazanılmış bir zaferdi. Bu sayıların gerçek anlamı artık SHP'de ciddi bir genel başkanlık sorununun olduğuydu. Nitekim İngiltere Başbakanı 19 kasımdaki ilk genel başkanlık oylamasında rakibinden 52 oy fazla almasına karşın memnun olmadığını, düş kırıklığına uğradığını söylemiştir. Çünkü bu sonuç kendisinin, başkanlığının artık tartışma konusu olduğunu sergilemekteydi. Ne var ki İnönü ve yeni ekibi olayı böyle algılamadı. Hele ilk iş olarak il ve ilçe yönetimlerinin belirlenmesine girince umutlar da bir anlamda suya düştü. SHP de ağır ağır kendi ılıman yörüngesine oturdu.

6/ Ağustos ayından itibaren Ortadoğu ve dünya tam bir savaş beklentisine girdi. Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi, buna karşı Birleşmiş Milletler'in bir dizi yaptırımı gündeme getiren kararlar alması, nihayet ABD'nin yöreye büyük bir askeri yığınak yapması durumu her geçen gün gerginleştirdi. Türkiye bu süreç içersinde ilginç bir uygulamaya tanık oldu. Cumhurbaşkanı Özal dış politikayı tek başına ve telefon diplomasisiyle yürütmeye başladı. Bu kendi anayasal yetkilerini aşması anlamına geliyordu. Bu konuda bir çok uyarının yapılmasına karşın durum değişmedi, buna karşın Başkanlık sisteminin ülkeye daha uygun bir yönetim tarzı olduğu doğrultusunda yeni düşünceler ortaya atıldı ve son ayların gündemini belirledi.

Bir yandan anayasal bunalım, diğer yandan ülkenin, istemediği halde, sonucu pek de belli olmayan bir savaşa doğru sürüklenmesi yıl sonunun ve sanırız gelecek yılın tablosunu çizecek, oluşturacak başat olaylar olarak öne çıktı. Şurası açıktır ki bugün Türkiye böylesine bir belirsizlik ortamına sürüklenmiş durumdadır. Siyasal partilerin Mecliste olanları sorunlara net ve sonuç getirici bir çözüm getirememektedirler. Gelecek yılın, başkanlık sisteminin tartışıldığı ve belki de yaşama geçirildiği bir yıl olma olasılığı büyüktür. Kuşkusuz bu hem ekonomik anlamda, hem de siyasal ve sosyal anlamda yeni belirsizlikleri de peşinden getirecektir.

Umutsuzluk türkülerinin kol gezdiği ülkemizde bir tek umut ve ışık bile insana güç vermekte, geleceğe daha bir inançla bakmasına neden olmaktadır.

7/ Bütün bu olumsuzluklara rağmen içerde ve dışarda iki olumlu olaya da parmak basmamız yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi Helsinki Nihai Senedi'nin bir anlamda pekiştirilmesi ve geliştirilmesi olan Avrupa Güvenlik andlaşmasının ve ona bağlı oluşturulan nihai senedin Paris'te imzalanmasıdır. Böylece yaklaşık kırk yıl süren soğuk savaş da nihayet bulmaktadır.

İçerde ise yıl boyu süren birleşik sol parti çalışmalarının son aşamaya gelmiş olmasıdır. Ülkemizdeki değişik sol akımların temsil edildiği bu yeni girişimin yıl sonuna kadar partileşme aşamasının sonuçlanması beklenmektedir. Demokrasi ve daha özgür, bağımsız bir Türkiye'nin oluşması açısından bu yeni sol hareketin, birlik hareketinin meyvalarını kısa süre içersinde vermesi tek umudumuzdur.

Umutsuzluk türkülerinin kol gezdiği ülkemizde bir tek umut ve ışık bile insana güç vermekte, geleceğe daha bir inançla bakmasına neden olmaktadır. İster komünist, ister sosyalist, ister sosyal demokrat, hatta demokrat olsun geleceği tırnaklarıyla yapacak olanların tek bir çatı altında birleşmesi, yeni birliktelikların önünü açacaktır. Tıkanan siyaset bir yerinden kendine yol bulup akacaktır. Yıllardır, hatta yüzyıllardır inançla ülkenin demokratikleşmesi, refahı için can verenlerin, "Amalimiz, efkarımız ikbali vatandır" diye haykıranların, derin bir solukla yeniden mücadeleye başlayacakları bir noktadır bu... ■

AMERİKA'DA DEĞİL TÜRKİYE'DEYİZ

Siyasal tarihinde Meclis kararı ile "Tahkikat Komisyonu" kurulmuş bir ülkede Amerika'nın kurumlar arasında denge ilkesine dayalı anayasal düzenine ulaşılamaz.

"Kabahat sende yok
Bu derde kendimi kendim attım"

Evet sözyazarı ve bestecisini bilmiyorum ama bir zamanlar dillerden ve gönüllerden düşmeyen ünlü tangoda böyle deniliyordu. Ben de şimdi istiyorum ki anlı şanlı hukukçularımız ve Anayasayı yapanlar hiç olmazsa içlerinden böyle bir itirafta bulunsunlar. Bu beklentinin nedenini iki somut olay ve kararla açıklamak olası. Yalnız hemen vurgulamam gerekirse bu konuda anayasal çözüm ve hükümleri eleştirirken, uygulamanın doğruluğu ve özellikle siyasal iktidarın tutumunu onayladığım sanılmasın. Belirtmek istediğim sadece geçmiş olaylardan gerekli dersi çıkartmasını bilmeyenlerin hep böyle yanlışlar yapma durumunda kaldıkları ve kalacakları, bu hataların cezasını da sadece ülke ve toplumun çektiğidir.

Meclisin "karar" adını taşıyan işlemlerinin denetim dışı bırakılması, İdarî Yargı için öngörülen yürütmenin durdurulmasının Anayasa Mahkemesi için kabul edilmemiş bulunması ve özel olarak engellenen "geriye yürüme" ne bir unutkanlık ne de öngörülemezlik değil, bilinçli bir seçimin sonucudur.

Değinmek istediğim Birinci konu TBMM'nin kısaca "savaş izni" olarak anılan işlemi ve buna karşı açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesinin red kararı olayı. Buna ilişkin bir ay kadar önce "Milliyet"te yayınlanan bir köşe yazıma hem dolaylı yollardan hem de Anayasaya çok emeği geçmiş meslekdaşlarımdan sözlü eleştiriler aldım. Gerekçe de, Anayasa Mahkemesinin, daha önce, benzer bir konuda vermiş olduğu karar ve asıl önemlisi Amerika Birleşik Devletleri Federal Yüksek Mahkemesinin (Supreme Court) bu gibi olaylar karşısındaki tutumu oldu.

Anayasa Mahkemesinin yürümenin durdurulması konusundaki yetkileri ya da iptal kararlarının geriye yürüyüp yürüyemeyeceği sorunları nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri "Supreme Court"unun ülkemiz uygulaması için de örnek gösterilmesi öteden beri adet haline gelmiştir. Ancak, bu yapılırken hukuk ve yargı düzeninin, özellikle usul farklılığı nedeniyle, birbirleriyle karşılaştırılamayacak kadar değişik olduğu hiçbir zaman gözönünde tutulmamıştır.

Amerikan Anayasasında Yargıya ilişkin sadece III. üncü madde vardır ve o da Supreme Court'u adlı adınca anarak Mahkemelerin, tüm yasal düzenlemelerden kaynaklanan "bütün davaları" bizdeki deyimiyle "uyuşmazlıkları" çözümlemeye yetkili olduğunu hükme bağlamıştır. Usûle ilişkin temel kural ise Anayasaya eklenen 14'üncü maddede yer alan "due process"tir ki, resmi çevirilerde "yasal gereklerin yerine getirilmesi" olarak anlatılır. Bu durumu, herkesin anlayabileceği bir dille ve bizdeki sisteme uyarlayarak özetleyecek olursak, Amerika'daki, "Supreme Court" bizdeki Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay'ın her üçünün de yetkilerine sahip bir yargı yeridir ve izleyeceği usûl ile verebileceği kararların türüne ilişkin hiç bir yasal sınırlama ile karşılaşmadan Hukuk, Ceza, Anayasa yargısı ve İdarî Yargılama Usullerinin herbirisinden yararlanabilir ve hangisini hangi olayda uygulaması gerektiğine de karar verme konusunda yetkisi sonsuzdur denebilir.

Bizde ise, Anayasa, Mahkemenin sadece görev ve yetkilerini değil, çalışma ve karar verme usullerini de ayrıntıları ile düzenlemekle kalmamış, bu konuda özel kanunların çıkarılacağını da öngörmüş ayrıca kararların ne zaman açıklanacağı, ne zamandan başlayarak yürürlüğe gireceğini açık seçik kurala bağladığı gibi, geriye yürüyemeyeceğini de özellikle vurgulamıştır. Anayasanın andığı organik yasa da, aynı konuları tekrarlayan hükümler içeren bir metin olarak Mahkemenin kuruluş ve işleyişini düzenlemiştir.

Bu durum, acaba söz konusu sorunların 1982 Anayasası hazırlanıp yapılırken öngörülmemesi veya bir unutkanlık sonucu mu ortaya çıkmıştır? Hayır. Bu düzenleme gerek 1961 gerekse 1982 Anayasa ve yasa koyucusunun açık istencinin bir sonucudur. Nitekim Mahkemenin hangi işlem ve kararları inceleyebileceğine ilişkin hüküm İstanbul Bilim Komisyonu tarafından hazırlanan tasarıda 1948 tarihli İtalyan Anayasasından esinlenerek ondakine benzer biçimde önerildiği halde 1961 Temsilciler Meclisinde kabul edilmemiştir. On yıllık uygulama ise, her fırsatta eleştirilmiş, doğurduğu sakıncalar 1966 yılında yayınlanmış kitaplarda bile ele alınmıştır. Şu halde 1982 Anayasasını hazırlayan ve kabul edenlerin bunu bilmemesi kesinlikle söz konusu değildir. Öyle ise Meclisin "karar" adını taşıyan işlemlerinin denetim dışı bırakılması, İdarî Yargı için öngörülen yürütmenin durdurulmasının Anayasa Mahkemesi için kabul edilmemiş bulunması ve özel olarak engellenen "geriye yürüme" ne bir unutkanlık ne de öngörülemezlik değil, bilinçli bir seçimin sonucudur. Kabahat sende yok'un birinci kanıtı.

İkinci kanıtına gelince, Anayasa Mahkemesi yedek üyeliğine yapılan son atamanın yasalara aykırı olduğuna ilişkin basında yer alan iddiadır. Bunun gerekçesi de, bilmem hangi ülkede Cumhurbaşkanına böyle üç isim önerilince o, mutlaka birincisini seçermiş öyküsü galiba. Öyle yapsa idi, belki iyi olurdu ama, mademki Anayasa iki dereceli bir "seçim-atama" öngörmüş, o halde Cumhurbaşkanını kişisel takdir ölçülerinden başka bağlayan hiçbir kural yoktur. Eğer seçimin sadece bazı kuruluşlara ait olması ve atama yetkisinin de Cumhurbaşkanında bulunması isteniyor idiyse herkesi bu kadar uğraştırmadan bir tek kişinin seçileceği ve bu sonucun da yüce makamdaki kişi tarafından onaylanacağı Anayasaya açık hüküm şeklinde konulur ve bu iş de tartışılmazdı. Kurumların Mahkemeye doğrudan üye seçimini öngören 1961 Anayasasının 145'inci maddesi de ortadayken. Öyle ise bu da mı gözden kaçmıştır, yoksa Anayasa tasarısını hazırlayanların ülkede bundan böyle Cumhurbaşkanları kim olacak bu konuda da kesin bir öngörüleri mi vardı?

Siyasal tarihinde Meclis kararı ile "Tahkikat Komisyonu" kurulmuş bir ülkede Amerika'nın kurumlar arasında karşılıklı saygı ve denge ilkesine dayalı anayasal düzenine ulaşılamaz. Bunu hiç kimse anlamasa bile Anayasa konularıyla haşırneşir olanların gözden kaçırmaması gerekir. Şimdi de, işte sadece siyasetçilerin değil bilim adamlarının da örnek aldığı o ülkeye ilişkin bir öykü anlatmak istiyorum. Adı öykü ama Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği bir kanunun "tıpkısının aynısı" yeniden yasalaşabilir mi sorusuna belki de bir yanıt. Amerikan düzeninde eğer herhangi bir yasada yer almıyorsa yönetimin bir kararına karşı yargı yoluna başvurulabilmesi, olanağı yok zannedilirdi. Günlerden bir gün Pedreiro isimli bir yabancı sınır dışı edilmesi kararını dava etti. Supreme Court da, "Göçmenlik Yasası"nda açık bir hüküm olmamasına karşın bu davayı gördü. Sonra ne mi oldu dersiniz? Kongre, anılan "Yasa"ya bir hüküm ekleyerek, sakın şaşırmayın, yabancıların sınırdışı edilmesi kararlarının da yargı denetimine bağlı olduğunu kabul etti. Kurumlar arasında karşılıklı saygı ve denge, isterseniz buna çoğulcu demokrasi de diyebilirsiniz, işte budur.

Bilim adamları da içinde Türkiye'yi "Hukuk Devleti" ilân edenlerle "ben yaptım oldu" diyen herkese saygı ile... ■

KONTRGERİLLA

"Memleketin âli menfaatleri" lâfları bir kere edilmeye başlandı mı, çekiverin kuyruğunu.

Artık bu memlekette bunun arkası gelmez. Akan sular durur.

Kimi eski dükkanlarda duvarı süsleyen bir tabela vardır: Üstünde alengirli bir yazıyla **"Bu da geçer yahu"** yazılmıştır. Bu lâf bir şairin bir dizesi midir, bir atasözü mü bilemiyoruz. Ama özellikle büyük kentler dışında, pek çok Anadolu esnaf ve tüccarının duvarında bu yazı asılı durur.

Gerçekte bu söz, bu deyim Anadolu halkının felsefesidir. Tarihi boyunca bir tek felsefeci yetiştirmemiş Türk ulusu oldum olası böyle felsefe kırıntıları ile geçinir.

Şimdi diyeceksiniz ki, Kontrgerilla ile ne ilgisi var bu lâfın?

Sözü oraya getireceğiz ama önce başka bir soruyu da şuraya kaydedelim:

Bundan on-on iki yıl kadar önce dünyada bir **Lockheed Skandalı** patlak verdiydi. Anımsadınız mı?

Hani canım Lockheed bir Amerikan uçak firmasıydı, savaş uçakları yapıyordu ve satıyordu. Dünyanın çeşitli ülkelerinde üst düzey bir takım sorumlulara rüşvet vererek uçaklarını satmak çabasına düşmüş, bu çaba da ortaya çıkınca yer yerinden oynamıştı. İtalya'da ve Japonya'da hükümetler düşmüş, rüşvet yiyen başbakanların siyasi hayatları son bulmuştu. Hollanda Kraliçesi'nin kocası olan Prensin de rüşvet yediği ortaya çıkmış, İran ve İspanya'da pek çok general bu yüzden "paşa"lıklarından olmuşlardı. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu konunun ardını bırakmamış, kimi Güney Amerika ülkelerinin yanı sıra Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelerde de rüşvet dağıtıldığını açıklamıştı.

O zamanlar, tüm dünyada olduğu gibi haber Türkiye'de de bir bomba gibi patlamıştı. Basın ve hatta parlamento günlerce ve günlerce bu skandal haberleri ile çalkalanmıştı.

Sonra ne oldu? Hiiiç!

"Bu da geçer yahu" felsefesi hükmünü icra etti, skandal da unutuldu, rüşveti yiyenler de yedikleri yanlarına kâr kalarak yan gelip yattılar. Oysa adı **Tanaka** mıydı neydi, koskoca Japonya başbakanı hapishaneyi boylamıştı. Dünyanın öteki ülkelerinde de pek çok sorumlu türlü cezalara uğradılar. Paçayı kurtaranlar bir tek Türkiye'dekiler ve bir de Suudi Arabistanlı **Suud Hanedanı**'ndan prensler oldu.

İşte bu **Kontrgerilla** hikâyesi de eninde sonunda **Lockheed Skandalı** gibi kapanıp gidecektir. Bu işin tantanası Türkiye'de olsa olsa beş on gün daha sürer, sonra da geçer gider. Demokrat Parti'nin ünlü Genel Başkanı ve Başbakanı **Adnan Menderes** boşuna dememiştir **"Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür"** lâfını. Evet, demokrasiye bir türlü alışamamış biz Türkler, bin yıl boyunca **"kul"**luktan **"vatandaş"**lığa bir türlü terfi edememiş olmanın yıkılası alışkanlığı ile belleklerimiz unutma hastalığı ile özürlü olarak bu Kontrgerilla hikâyesini de unutur gideriz.

Nitekim bu olayın da üstünü örtme çabaları çoktan başladı. Bay Özal'ın eski Milli Savunma Bakanlarından **Bay Sefa Giray** böyle konuların konuşulmasını **"Yanlış işler"** diye damgaladıktan sonra, **"hele bu konularda ortalıkta dedikodu şeklinde, doğru olduğu belli olmayan, bilinmeyen laflar dolaştırmak memlekete hizmet etmek değildir"** diyor. Kendisi Savunma Bakanlığı'nda oturduğu günlerde Özal Harp Dairesi için kendisine isteğinin dışında **"bazı şeyler anlattılar ama daha fazla birşey istemedim"** diyerek topu ve sorumluluğu Başbakan'la Genelkurmay Başkanına atıyor. Bir konuda **"memleketin âli menfaatleri"** lâfları bir kere edilmeye başladı mı, çekiverin kuyruğunu. Artık bu memlekette bunun arkası gelmez. Akan sular durur.

Kontrgerilla konusu da böyle bir konu.

İşin şaşırtıcı yanı, bu İtalyanların **Gladio Skandalı**'ndan yıllarca önce bu konu ilkönce Türkiye'de ortaya döküldüydü. O zamanlar **Seferberlik Tetkik Kurulu** diye bir kurul oluşturulmuştu. ABD'nin Ankara'daki **JUSMATT** dile anılan yardım kurulu ile aynı binayı karargâh olarak kullanan bu **Seferberlik Tetkik Kurulu** salt askerlerden oluşan bir kurul değildi. Askerlerin yanı sıra **"seçme"** ve **"vatanseverliği, milliyetçiliği müsellem, antikomünist"** tabii biraz da, **"sağ ideolojilere"** sahip sivillerden oluşuyordu.

Bu kurulun azıcık da iç politika kokan ve kişisel kinleri söndürmeye yarayan ilk eylemlerinden bilebildiğimiz biri bu satırların yazarının başına geldi. Dönemin Genelkurmay Başkanını eleştirdik diye, Başkent Ankara'da bir sabah vakti güpegündüz özel bir otomobille kaçırıldık ve ağzımızdan kan gelip kaburgalarımız kırılıncaya, kafamızda iki delik açılıncaya kadar dövüldük ve sonra da öldü diye Ankara'dan yirmi kilometre uzakta bir köy yoluna atıldık. Bu, **Seferberlik Tetkik Kurulu**'nun bir **"yıldırma"** ve **"gözdağı verme"** operasyonu idi. Planlayıcısı da o dönemde kurulun başında olan bir general, General **Recai Engin** idi. Eylemcilerinin üst rütbelisi de **Salih Raci Tekin** adında bir binbaşı ya da yarbay.

Olay ortaya çıkınca, general Londra'ya ataşe olarak, yarbay da Kıbrıs'taki **"Mücahit"**lerin başına **"Bayraktar"** olarak kaçırıldı ki mahkeme önüne çıkartılmasınlar.

Bu, Seferberlik Tetkik Kurulu'nun o zamana kadarki belki de binbir marifetinden salt biriydi.

Sonra 12 Mart 1971 Faşist darbesi geldi. O darbe öncesi bu kurulca, herhalde Amerikan CİA'sından da akıl almış olarak hazırlanan **"toparlanacak kişiler"** listesinin bir sanığı olarak gözaltına alındığımızda da gözlerimiz bağlı ve ellerimizle ayaklarımız prangalı sorgulamalarda, yüzlerini asla göstermeyen sorgulayıcılarımız kendilerinin, **"doğrudan Genelkurmaya bağlı kontrgerilla"** mensupları olduklarını, **"bu örgütün adresi belirsiz karargâhlarından birinde bulunduğumuzu, isterlerse bizi öldürebileceklerini ve kimseye de hesap verme durumunda olmadıklarını, burada Anayasanın ve de yasaların geçerli olmadığını, kendilerinin yasaların üzerinde bir örgüt olduklarını"** büyük bir gururla yineliyorlardı.

Dönemin Genel Kurmay Başkanını eleştirdik diye, Başkent Ankara'da güpegündüz kaçırıldık, dövüldük ve sonra da öldü diye bir köy yoluna atıldık. Bu, Seferberlik Tetkik Kurulu'nun bir "yıldırma" ve "gözdağı verme" operasyonu idi.

Tabii sonradan bu örgütün karargâhının ya da karargâhlarından birinin Erenköy'deki o malum köşk olduğu da, sorgucuların **Özel Harp Dairesi** mensupları olduğu da ortaya çıktı. Bu konuda sonradan bir hayli de yayın yapıldı. Takkeler düştü ve kel göründü.

Ama geçen süre içinde bu olay da unutuldu. 12 Mart'ın yarım kalan faşizan darbesi 12 Eylül sonrasında tamamlandığında hazırlanan "toparlama listeleri" de gene bu örgütün marifetlerindendi. Çok olasıdır ki, bu örgütün ülkeyi baştan aşağı saran kimi terör olaylarında da parmağı vardı. Bunlar da şimdiye değin, yarım yamalak da olsa orda burda yazıldı.

Yazıldı da ne oldu? Hiiiç, kocaman bir hiiiç!

Onun için diyoruz ki, "Bu da geçer yahu!"... Geçer ve unutulur gider. Burası Türkiye... ■

Murat Belge

ASIL SORUN TOPLUM

Laiklik elden gitmez, çünkü gerçek laiklik zaten hiç olmadı. Alternatif "fundemantalizm"ler dışına hiçbir zaman çıkmadık.

Tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli kutuplaşmalar yaşayan Türkiye'de, içinde bulunduğumuz konjonktürün önde gelen kutuplaşması laiklikle ilgili alanda ortaya çıkacak (ya da "çıkmış") gibi görünüyor.

Bu durumun kendisi, başlı başına vahim bir sorundur. İki yüz elli yılı aşkın bir süredir batılılaşmaya çalışan, altmış yedi yıldır Cumhuriyet olarak varolan bir toplum, 2000 yılının eşiğinde, laiklik ile bunun karşıtı arasında bir seçim yapmayı, bulunduğu aşamanın en gergin kutuplaşması olarak yaşıyor. Bunun niçin böyle olduğunun bir açıklaması olsa gerek.

Laiklik cumhuriyetin altı ana ilkesinden biri. Uzun süredir, varolan anayasalarımızın temel ilkeleri arasında. Altmış yedi yıldır uygulanıyor ve onun belirleyici bir parçası olduğu söylenen genel bir sistem uygulanıyor. Ama bütün bu sürecin sonunda ve bütün bu yıllardan sonra, laikliğe karşı bir grup insan var. "En büyük tehlike" gibi ciddi nitelemelerle anlatıyoruz onları. Demek ki sayıları ve etkileri azımsanacak gibi değil.

Dinden özgürleşmiş düşünce, böylece, eleştirel ve yaratıcı insan düşüncesi olma imkânına kavuşur. Budur özgürleşmiş düşüncenin o büyük coşkusu. Türkiye Cumhuriyeti devleti bizim düşüncemizi nerede özgürleştirdi?

Bu olguyu "laikliğe karşı olanların olağanüstü inatçılığıyla mı açıklayacağız? Bu olağanüstü "inat yeteneği" İslâmiyete özgü bir nitelik mi?

Yoksa, laikliğin, bize özgü bir "laik"liğin belirleyici bir parçası olduğu o genel sistemimizde, bu "olağanüstü inatçı" kişilerin tutumlarını geçersizleştirecek değerler yaratmayı başaramadık da, onun için mi laikliği dışlayan İslâmi hayat 2000 yılının eşiğinde birçok insanımıza seçmeye değer bir alternatif ve insanın kendini içinde huzurlu hissedeceği bir kimlik olarak görünüyor?

Doğruya yakın cevap, galiba bu sonuncusu.

Dinî inanç ve düşünce vardır ve daha uzun zaman olacaktır. Çeşitli dinler, dinler içinde çeşitli anlayışlar vardır -kimi daha katı, kimi daha hoşgörülü v.b. Ancak dinî düşünce son analizde insanın üstüne insandan çok daha büyük, yüce bir otoriteyi koyar; insanî bütün nitelikleri, bu kaynağa bağlar; insanı, bu kudretin kulu olarak tanımlar; insanî amacı, bu kudrete kullukla sınırlandırır. Sonuç olarak bu düşüncede insan, kaynağı insanda olmayan değerlere uymaya zorlanır. Bir maddeci olarak ben, dinî düşünceyi benimsemeyi öncelikle bu nedenlerden ötürü reddederim.

Peki Türkiye'deki laik sistem ya da laikliği başlıca ilkelerinden biri olarak benimseyen sistem, insanı gerçekten kulluktan çıkaran, en yüce değeri insana tanıyan, insanı kendi hayatına egemen kılan bir yaşama tarzı yarattı, yaratmayı başardı mı?

Başarmadı.

Herhangi bir toplumda, "fundamentalist" denilen türden bir dinî düzenle kurtuluş sağlanacağına inanan insanlar olabilir. Türkiye gibi bir tarih yaşamış bir toplumda bunu düşünen ve buna inanan kişiler haydi haydi olacaktır. "Laiklik elden gidiyor" endişesini yaşadığımız bu günlerde, sorun onların varlığı değil; sorun onların toplumu ya da toplumun yeterince geniş bir kısmını kendi düşünce ve inanç tarzlarına ikna etmeleri "tehlike"si. Dolayısıyla sorun **toplum**. Asıl sorun **toplum**.

Şimdiye kadar bu toplumun hayatının çerçevesini laik devlet çizdi ve belirledi. Onun yasaları ve anayasaları, onun yasakları altında yaşadık. Onun eğitim sistemi içinde öğrendiklerimizi ve değerleri. Onun belirlediği çerçeveler içinde ekonomik ve başka her türlü faaliyette bulunduk ve bu günlere geldik. Sonuç, okuduklarımız doğruysa, tehlike büyük! Laiklik gitti gidiyor.

Laikliğin belirleyici parçası olduğu bu sistem, Türkiye Cumhuriyeti devletinin sistemi, topluma bu sistem içinde insanca yaşadığına dair yeterli inancı verebilmiş olsaydı, böyle bir "tehlike"den söz ediyor olmazdık.

Ama bu inanç verilmedi. Ağır bir şoven ideolojiden başka bir şey verilmedi. Bu şoven ideoloji kendisi zaten baştan aşağı bağnazlıkla doluydu, bugün de bağnazlıkla doludur. Dinden özgürleşmiş düşünce, böylece, eleştirel ve yaratıcı insan düşüncesi olma imkânına kavuşur. Budur özgürleşmiş düşüncenin o büyük coşkusu. Türkiye Cumhuriyeti devleti bizim düşüncemizi nerede özgürleştirdi? Hangi eleştirelliğe, hangi yaratıcılığa izin verdi? Bu değerler, bir toplum için hayatî önemi olan eğitim sistemimizin neresinde? Çocuklara "düşmanın gemisi mavi direkli/içindeki düşmanlar saman yürekli" diye şarkılar öğrettiğimiz ilkokulda mı, "dünyayı titreten Türk" imgelerini ve azıcık farklı düşünme çabasının "hiyanet-i vataniye" olacağını bellettiğimiz orta öğrenimde mi, yoksa Kenan Evren'in YÖK'üyle taçlanmış yüksek öğrenimde mi?

Türkiye'de laikliğe karşı olanlar "fundamentalist". Peki, birkaç istisnaî bireysel örneği saymazsak, bu ülkede "fundamentalist" olmayan neleri gösterebiliriz? "Ladini" bir kişilikten dinî bir ayin tarzı türeten atavist Atatürkçüler mi "fundamentalist" değil? Topluma içinde "korkutma"dan başka bir öge olmayan bir retorik söylemle hitap etmek dışında, insanca bir dil konuşmayan devlet mi "fundamentalist" değil?

Düşüncesi hiçbir zaman özgürleşmemiş, hiçbir zaman eleştirel olamamış, dolayısıyla hiçbir zaman yaratıcılığa erişememiş bir toplumun üyeleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin her zaman ıslaha muhtaç haylaz çocukları olarak, biz hepimiz "fundamentalist"iz. Ama kimimiz Müslüman olarak, kimimiz Atatürkçü olarak, hattâ kimimiz de sosyalist olarak öyleyiz.

Bu sistem içinde biz daha "Düşünüyorum, öyleyse varım," deme aşamasına bile gelmedik. Tarihimiz boyunca bize, "Varım, öyleyse derhal kutsal bir dava uğruna şehit olmalıyım," demek bellettildi. Şehit olunacağına göre, şehit olurken karşı taraftan mümkün olduğu kadar çoğunu götürmek de, başlıca politik erdem.

Dolayısıyla laiklik elden gitmez, çünkü gerçek laiklik zaten hiç olmadı. Alternatif "fundamentalizm"ler dışına hiçbir zaman çıkmadık. Gerçek laiklik benim için de çok önemli bir değer. Ama ben onun ne olduğunu, soyut-teorik bir düzeyde biliyorum. Olan ve yaşayarak öğrendiğim bir şey değil, olmayan ve hiç yaşamadığım bir şey. Bu eğitimle donatılmış bunca insandan oluşan bir toplumun böyle soyut-teorik düzeylerde bir şeyler öğrenmesini bekleyemeyiz. Adına "laik" dediğimiz sistemde edindikleri bilgiler, onları laikliği koruma konusunda hiç de duyarlı yapmamışsa, bundan öncelikle sorumlu olan o kötü gericiler değil, bundan öncelikle sorumlu olan, bu hırpalanmış, örselenmiş, itilip kakılmış insanlardan, bu bağnaz ve şoven resmî ideolojiden, asıp kesme ve korkutma dışında değer üretememekten sorumlu olandır. ■

TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİNDE ÇİFTE STANDART

Dünya, herkesin herkesi görebildiği bir mahalleye dönüşüyor. Davranışlarımızın doğruluğunu denemek ve saptamak için kimi standartlar mihenk taşı olarak kullanılabilir.

Çifte standarda, ikili kıstas ya da ikili ölçüt de diyebiliriz. İngilizcesi "double standard". Çifte standardın kullanılması yanlış bir düşünce biçimi olarak değerlendirilir. Ama düşüncede çifte standart "yanlış" düşünmekten çok daha başka bir şeydir ve belki de çok daha zararlı bir yöntemdir.

Çifte standart kullanan bir hakemi, bir insanı düşünün. Bir takıma karşı anlayışla davranıyor, öteki takıma karşı sertlikle ve aşırı titizlikle... Hafif itiyorsunuz penaltı veriyor; öteki takımın oyuncuları tekme atıyor, çelme takıyor hakem de "yok bir şey, devam edin" diyor! Ne olacak? Tribünlerde taraftarlar ve oyuncular galeyana gelecek. Oyun bütünüyle oynanmaz olacak. (Belki buna uluslararası ilişkilerde 'diyalog kurulamıyor' diyorlar.) O hakemin kararlarına kimse saygı duymayacak, hatta bu hakemin çifte standart kullandığı belli olduğunda, artık doğru kararlarına da saygı gösterilmeyecek. Ve bu hakem ortaya çıkar çıkmaz herkesin siniri de gerilmiş olacak.

Çifte standardın kullanılması yanlıştan öte bir şeydir. "Yanlış", bilgi eksikliğinden doğar; ve herhalde düzeltilebilir. Ama çifte standart "yanlış" değildir; çok daha çetrefil bir mekanizmadır: Aynı anda iki değişik anlayışı "isteğe göre" kullanma yöntemidir, kolaylığıdır, özgürlüğüdür. Yanlış değerlendirme değildir, özel bir yöntemin uygulanmasıdır.

Çifte standart, iki benzer olayı, aynı temel üzerinde değerlendirilmesi gereken iki benzer olayı, iki farklı anlayışla ele almak demektir. Böyle davranan, iki farklı anlayış kullandığını kabul etmemekte, ya da böyle davrandığını bilmemektedir. Onun anlayışına göre, iki ayrı, benzer olmayan, bambaşka olayı değerlendirmektedir. Her iki taraf da öyle davrandıklarında doğal olarak ortak bir dil, ortak bir anlayış temeli, paylaşabilecekleri ortak değerler sistemi de oluşturamamaktadırlar.

Aslında Türk-Yunan ilişkilerinin hangi yanına el atarsanız bu çifte standart anlayışını sık sık görebilirsiniz. Sık sık değil aslında her zaman demek daha doğru olsa gerek. Bu örnekleri sınıflandırarak göstermeye çalışacağım.

Kaynaklar

Önce bilgi edinme kaynaklarımıza ve bu kaynakların değerlendirilmesi konusuna bakalım. Önemli tarihçiler, bilim adamları, ansiklopediler bu bilgi kaynaklarından birkaçıdır. Doğal olarak her insan, her toplum, her ülke değerli saydığı ve benimsediği ya da beğenmediği ve karşı çıktığı bilgi kaynaklarını seçmekte serbest olmalıdır. Ama genellikle şöyle bir yaklaşım görmekteyiz: Türkiye'de ve Yunanistan'da karşı tarafla, ya da Türk-Yunan ilişkileriyle ilgili bir konuda bir isim verilmekte ve "işte falan adam şunu söyledi, bu değerli araştırmacı da haklı olduğumuzu doğruladı" gibi savlar ileriye sürülmektedir. Yani bu anlayışın arkasında saklı duran anlayış şudur: "Bu sözü söyleyen değerli bir kimsedir, değerlendirmesi de bilimseldir ve doğrudur, dolayısıyla tezi de doğrudur."

Ama bu aynı adam başka bir kitabında ya da başka bir yerde işimize gelmeyen bu şey söylerse ne olacak? Dedikleri genellikle doğruysa, bilimselliğine böylesine tutkunsak, hoşumuza gitmeyen şeyleri de söylediğinde ondan yana çıkmamız gerekmez mi? Ama çifte standart kullanarak hoşa gitmeyen görüşler görmezlikten gelinir.

Kaynaklar ya güvenilir, bilimsel ve değerli diye sınıflandırılmalıdır ve bir bütün olarak kullanılmalıdır ya da değersiz diye önem verilmemelidir. Çifte standart ile duruma göre kimi zaman "iyi" kimi zaman "kötü" diye değerlendirilmemelidirler.

Bu konuda bir parantez açıp bir yanlış anlamayı önleyeyim. Kimi zaman -tutarlı olarak- "kötü" diye sınıflandırdığımız bir kaynağı kendi görüşümüzü kanıtlamak için kullanabiliriz: "O bile itiraf etti" biçiminde zikrederiz kaynağı. Bu durum farklıdır. Kaynağı değerinden dolayı göstermeyiz, karşı tarafın bir itirafı olarak gösteririz.

Kaynaklar kategorisine -kişilerden, kitaplardan başka- önemli uluslararası kuruluşları ve dernekleri de, hatta dünya kamuoyunu da katmak gerekmektedir. Bu kaynaklar da keyfi biçimde ele alınmaktadır. Örneğin Yunanistan tarafı Uluslararası Af Örgütün (Amnesty International) Türkiye ile ilgili raporlarını hep gündeme getirir. Türkiye'de uygulanan işkenceleri, insan haklarının ihlallerini hep bu örgütün raporlarına dayanarak vurgular. Bende doğan izlenim, Yunanistan'da bu örgütün inanılır bir kaynak sayıldığı yolundaydı. Ama Bulgaristan'ın Türk kökenli yurttaşlarına yaptıkları gündeme gelince Yunanistan'da Uluslararası Af Örgütü'nün Bulgaristan'la ilgili raporları artık pek önemli sayılmaz oldu; pek lafı edilmedi bu raporların.

Birleşmiş Milletler'in ve öteki uluslararası örgütlerin kararları da bu kategoriye girer. İşimize gelince bunları kullanırız, hep anarız; işimize gelmeyince kötüleriz: Peşin yargılıdırlar, bizi anlamıyorlar, bize hep haksızlık ediyorlar deriz. Dünya kamuoyunu da çifte standart ile ele alıyoruz: Bizden yana ise "önemlidir" karşı ise hemen "peşin yargıdan" söz ederiz. Sahi siz, "haksız olarak, peşin yargısından dolayı bizim tarafı destekleyen" bir kuruluşun var olduğunu hiç duydunuz mu? Peşin yargılar konusunda da çifte standart kullanıyoruz. Bizden yana olanlar peşin yargılı değiller, ama, "onlardan" yana olanlar genellikle peşin yargılıdırlar.

> **Çifte standartın kullanılması yanlıştan öte bir şeydir. Çifte standart "yanlış" değildir, çok daha çetrefil bir mekanizmadır. Yanlış değerlendirme değildir, özel bir yöntemin uyggulanmasıdır.**

Oysa bu bilgi kaynaklarına saygımız artarsa, onları keyfi bir biçimde ele almazsak ve çifte standart kullanmadan dünyamızın seslerine kulak kabartırsak onlardan öğrenebileceğimiz çok şey vardır. Zamanımızda ulusal sınırlar artık demir perdelerle ve yüksek beton duvarlarla belirlenmiyor. Dünya, herkesin herkesi görebildiği bir mahalleye dönüşüyor. Kendi davranışlarımızın doğruluğunu denemek ve saptamak için kimi standartlar mihenk taşı olarak kullanılabilir.

Tarih alanı

Size bir soru? Türkiye'nin yabancı bir güç tarafından ele geçirilmesi, bu toprakların başka bir dinden olan, başka bir dil konuşan insanların egemenliğine geçmesi hoş bir gelişme sayılabilir mi? Doğal olarak böyle bir gelişme hoş bir şey değil. Bu bir düşman istilasıdır ve bu topraklarda yaşayan insanların mutsuz olmalarına neden olacaktır. Doğal olarak herkes böyle bir gelişmeye karşı çıkmalıdır; ve zaten çıkmaktadır da. Türk tarih kitapları da her yenilgiyi, düşmanın her ilerleyişini bu anlayışla yo-

H. Millas'ın 18 Nisan 1990 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde, Uluslararası İlişkiler Kulübü davetlisi olarak yaptığı konuşmanın özetidir.

rumlamıştır.

Sözü nereye getirmek istediğimi anlamışsınızdır sanırım. Her ulus kendi yenilgisini, düşmanın kendi ülkesine girişini bu biçimde değerlendirirken kendi ordularının başarılarını, yengisini, ordularının başka ülkelerin fethine girişimesini bambaşka bir standart ile ele alır. Örneğin:

"Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.

Sahi neden şendik? Eğer bir yabancı ülkenin fethi hoş bir şey değilse ne var bunda sevinecek? Yanıt basittir: Çifte standart anlayışına göre bizim fetihler iyidir, ötekilerin fetihleri kötüdür.

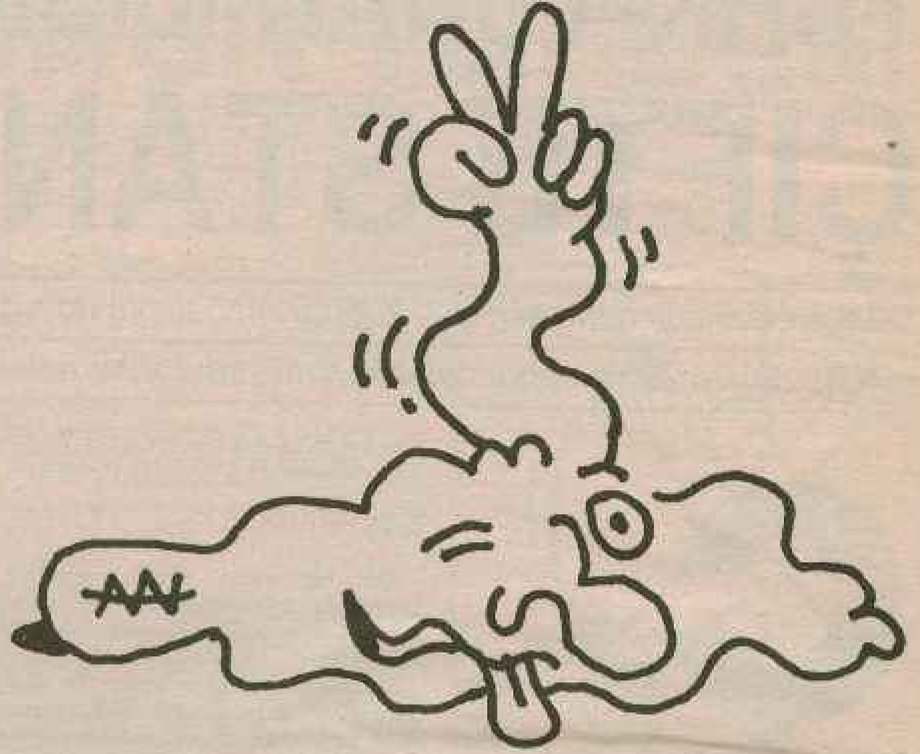
Gene tarih alanından örneklere bakalım. Bu yabancıların egemenliğine karşı ayaklanma, duruma göre isim de edinir: Eğer sabrı tükenen bizsek isim de "ulusal bağımsızlık savaşı"dır. Yok eğer ayaklanan bizi istemeyenler ise isim de ona göre seçilir. Ayaklanma "isyan" olur; ayaklanan da "terörist". Osmanlı tarihçileri 1821 Yunan devrimine katılanları "izbandut" diye nitelemişlerdir. Izbandut o yıllarda haydut anlamını taşırdı ve İtalyanca bandito (İngilizce bandit) sözcüğünden türetilmişti. Bizden olan "banditolar" doğal olarak, her zaman kahramandır, gazidir, yurtseverdir.

İdeolojik alanda çifte standart değil, "multi standart" söz konusudur. "Bizim" yanı yüceltmek ve haklı çıkarmak için ve karşı tarafı da yermek için yapılmadık şaklabanlık yoktur.

Bu tür devrimlere -bağımsızlık savaşlarına- katılanlar her zaman etraftan yardım almaya, ittifaklar içinde davranmaya çalışmışlardır. Ama yardımı biz değil de karşı taraf alınca bu yardıma hemen başka bir isim yakıştırırız; yabancı kışkırtması deriz. "1821 Yunan ayaklanmasını yabancılar teşvik etti" deriz. Resmi tarih anlayışı bunu bir kez böyle saptamış -İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Enver Ziya Karal örneğin- artık hep böyle tekrarlanır bu. Yunan tarafı da "Mustafa Kemal'e Fransızlar, Ruslar yardım etti" derler. Hatta Türk İstiklal Savaşının kimi büyük güçler tarafından planlandığını ve desteklendiğini ileriye süren tezleri de anımsatmak isterim. Burada sözünü ettiğimiz çifte standart ittifaklar ve yardım konusundadır; duruma göre aynı olan ya da benzer olan iki davranışa iki farklı açıdan bakılmaktadır.

Ama tarih konusunda en ilginç ve biraz da gülünç uygulama ideolojik alandadır. Orada çifte standart değil "multi standart" ya da türlü standart söz konusudur. "Bizim" yanı yüceltmek ve haklı çıkarmak için ve karşı tarafı da yermek için yapılmadık şaklabanlık yoktur.

Örnek: Karşı ulus önce, diyelim ki, ırkçı, kafatasçı bir ideoloji ve tarih anlayışı ile kötülenmektedir. "Bu ulus soylu değildir, kanında arı Yunan kanı yoktur" deniliyor. Bu konuda Türkiye tarafı Fallmerayer'i bol bol kullanıyor. Yunan tarafı da "Türkler her zaman kabaydı, barbardı" diyor. Her iki anlayış da ulusların değişmediğine inanan ırkçı anlayıştır. Eğer bunu savunan ırkçı bir Türk'e "peki ama Selçuklular'dan başlayarak sultanların ve padişahların anaları genellikle Türk soyundan değildi, bunların arasında bir sürü de Rum ve Hristiyan vardı, hatta fütuhatın sonucunda binlerce esir kadın islam dinine geçip bugünkü Türkler'i

oluşturdu" derseniz, hemen ideolojik temel değiştirecektir; çok güncel bir anlayışı ve ideolojiyi benimseyecektir: "Ulusu oluşturan temel etken ulusal bilinçtir" diyecektir. Yunan tarafına da Yunanlıların hemen hemen 14'üncü yüzyıldan hemen hemen bugüne, ama hiç olmazsa kuşkusuz 18. yüzyıla dek kültür alanında ortaya pek fazla bir şey koyamadıklarını hatırlatırsanız, ideolojik yaklaşım değiştirecek, Marksist bir yöntemle toplumsal koşullar nedeniyle bunun başarılamadığını savunacaktır. Yani duruma göre ırkçı, liberal ya da Marksist olunabiliyor. Tek tutarlı olunamıyor.

İdeolojik çifte standart ulusların başarıları ve başarısızlıkları konusunda da çok belirgindir. Biz her zaman kendi başarısızlıklarımızın nedenlerini araştırırız. Neden yenildik, diye sorarız. Osmanlı Devleti neden geriledi deriz. Başarısızlık mutlaka bir nedene bağlanır. Ama başarı doğal sayılır. Ve genellikle üstünlüğümüzün bir kanıtı gibi görülür. Orada neden aranmaz. Yani başarıda ırkçı bir ideolojiye, başarısızlıkta Marksist bir açıklamaya sığınırız.

Komşu ulus söz konusu olduğunda bu ideolojiler tam ters biçimde kullanılır. Onların başarısızlıkları doğaldır ve geriliklerinin kanıtıdır. Başarıları için ise bir sürü neden buluruz; tarihi, ekonomik, toplumsal, konjonktürel nedenlerdir bunlar. Oysa tek bir standart kullanırsak, her olayı -ister başarı ister başarısızlık olsun, ister onlar ister biz olalım- aynı standartlarla gözlersek nesnel gerçeğe daha fazla yaklaşmış oluruz.

Diplomatik alan

Diplomatik alana geçelim. Bu alandaki çifte standart ile ilgili en açık sözü bir Yunanlı büyükelçiden duydum. 1986 tarihinde yer alan bir sempozyumda (21-22 Kasım 1986, K. Zepos) şöyle demişti: "Küçük bir ülkenin diplomatı iyi bir avukat gibi uluslararası hukuku ulusal çıkarlara göre yorumlamaya çalışır." Doğal olarak dışişleri yetkilileri hep böyle düşünürler. Onlar hukuka yargıç gözü ile bakmazlar avukat gözü ile bakarlar. Amaç müşterilerini savunmaktır. Biliriz ki avukatlar yalan söylemeseler bile savundukları kimsenin hep iyi ve haklı yanlarını ileriye sürerler ve karşı tarafın olumlu yanlarını savunmayı doğal olarak akıllarına getirmezler. Bunu karşı tarafın avukatları yapar.

Bunun için bu konuda çok acı bir durumla karşılaşıyoruz. Avukat anlayışı ile davranmayan, ama bir bilim adamı gibi davranan insanlar zor durumda kalmaktadırlar. Doğruyu söylemek bir yerde tehlikeli olmaktadır. Çünkü avukatlar bunu "vatan ihaneti" gibi bile görebilirler. Özellikle demokratik geleneğin Batı Avrupa'da olduğu gibi pek kökleşmediği Balkanlar'da bu konudaki hoşgörü de henüz pek yaygın değildir. Olsaydı ben de çok daha ilginç örnekler verecektim.

Bu konudaki en acı çifte standart örneği doğruyu söyleyene karşı takınılan tutumdur: Eğer hoşa gitmeyen şeyleri söyleyen "karşı" taraftan sayılıyorsa, o insanın yürekliliği, medeni cesareti, dürüstlüğü göklere çıkarılır. Yok eğer inandığını söyleyen "bizden" biriyse ve bu söyledikleri karşı tarafın hoşuna gitmişse vay haline: vatan hainidir, ajandır.

Oysa böyle bir anlayış -yani her yurttaşın bir "milli avukat" olarak hep dışişleri görevlilerinin söylediklerini tekrarlamaları- hem insan haklarına, düşünce özgürlüğüne, zamanımızın demokrasi anlayışına karşıdır, ama daha da önemlisi tehlikeli bir anlayıştır da. Fikir alanında bir diktatörlüktür. Artık uygar ülke-

lerde vatandaşlar hükümetlere ve devlete hesap vermez, devlet ve politikacılar her konuda -bunun altını çiziyorum, her konuda- seçmene hesap verir. Vatandaş, politikacının tutumunu beğenmediği durumlarda politikacıyı oyunu kullanarak politikadan uzaklaştırır. Ama politikacı vatandaşın tutumunu beğenmediği durumlarda -uygar ülkelerde- yapacağı bir şey yoktur. Yurttaş bolitikacıya karşı değil, bir bakana karşı değil, yasalara karşı sorumludur.

Ama politik alanda çifte standart konusuna dönelim. Türk Yunan anlaşmazlığı ve sürtüşmeleri, sonunda gelir politik alanda doruğa varır; tüm sorunlar politik alanda kümelenir. Bu alanda çifte standart da en güzel örneklerini verir. Hangi konuya el atsanız usta avukatların inceden inceye işlemiş oldukları oynak, her an yer değiştiren, bir an gönülden benimsenip aynı anda görmezlikten gelinen standartlar görüyoruz.

Bir ulusun "hak" saydığı neye dayanır? Tarih içinde kullanılmış ama hâlâ da sık sık kullanılan "hak" anlayışları olarak aklıma şunlar geliyor: 1) Kılıç hakkı, ya da güçlünün hakkı. Bu hak anlayışı genellikle yenen tarafın ileriye sürdüğü bir hak anlayışıdır; dünyada "gunboat policy" diye de tanınmıştır. 2) Tarihi haklar: Yani tarih içinde kazanılmış bir avantaja tarihi hak diyorum, genellikle "orası bizimdi" diye ifade edilir. 3) İkili anlaşmalardan doğan haklar. 4) Uluslararası anlaşmalar ya da uluslararası kuruluşların ilkeleri; buna uluslararası hukuk da denir. 5) Ülkenin "meşru" savunma hakkı, ya da ülkenin yüksek çıkarlarını savunma hakkı (bu laf ortaya bir kez atıldı mı artık akan sular durur!). 6) Askeri açıdan, yani stratejik açıdan bir ülkenin -kendi anlayışına göre- minimum savunmasını sağlayacak durumu elde etme hakkı. Yani muhtemel bir tehlikeli duruma düşmeme hakkı. 7) İnsan hakları ve azınlık hakları ilkeleri. 8) Halkların kendi kaderlerini kendilerinin saptaması hakkı.

Listeyi daha da uzatabiliriz. Örneğin bir politikacıdan hiç düşünemediğim başka bir hakkın varlığını da duydum. Bana bir konuda bir "kamuoyu"nun oluşmuş olduğunu anlattı ve "karşı tarafın" bunu gözönüne alması gerektiğini ileriye sürdü. Bir kamuoyunun oluşmuş olması demek ki bir tarafa bir "hak" tanımaktadır. Buna 9 diyelim. 10) Coğrafi haklar: Şurası buranın uzantısıdır denir, hakkımız var orada denebilir. 11) Hayati alan anlayışı ve hakkı. Orası bizim olmazsa yaşayamayız. Bunu Hitler de bol bol kullanmıştı. 12) Tarihi bir intikamı alma, karşılık verme hakkı.

Bu çeşitli hak anlayışları listesi her halde uzayabilir ve bir sürü ayrıntıya da girilebilir. Şimdilik bu bir düzine "hak" anlayışına ve standardına değinmekle yetinelim. İlginç olan bu standartların çokluğu değil, bu standartların nasıl kullanıldığıdır. Bir taraf diyelim üç ya da dört standardı kullanıp bir konuda haklı olduğunu ileriye sürdüğünde öteki taraf bu standartlar deposundan hemen başka üç ya da dört standart seçip hemen cevabı yetiştirmektedir. Buna sağırlar diyaloğu de denir.

Tükiye ile Yunanistan arasında var olan ve anlaşmazlık konusu olarak ileriye sürülen bir sürü güncel konu hep bu standartlar festivali havası içinde ele alınır. Bu konular herkesin her gün duyduğu Kıbrıs sorunudur, Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna girmesi konusudur, azınlıklardır, adaların silahlanması ya da silahlardan arındırılması sorunudur, anlaşmaların, uluslararası kuruluşların, uluslararası anlaşmaların, ikili anlaşmaların kararlarının, önerilerinin ve metinlerinin yorumu sorunudur. FIR hattıdır, Yunanistan'ın deniz ve hava sınırlarıdır, kıta sahanlığının sınırları sorunudur.

Aslında bu konularda değil bir diyalog doğru dürüst bir söz düellosu, bir söz kavgası bile izleyemiyoruz. Tek gördüğümüz, hep haklı olduklarını ispat etmek için, büyük bir ustalıkla bir standarttan öteki standarda sıçrayan, konuya göre bazen bir anlayışı bazen de tam tersi başka bir anlayışı savunan avukatlardır. Doğal olarak konuları tartışmıyoruz; temelde işimize gelen standardı kabul ettirmeye çalışıyoruz.

Kıbrıs sorununa bakın; güzel bir örnektir. Resmi Türk tezi hangi tezleri ve hakları -yani standartları- kullanmaktadır? Yukarıda sıraladıklarımdan 1, 2, 3, 6 ve 7 numaralı olanları. Yani: 1, "şehit kanı dökülmüştür, gençler boş yere mi öldü?"; 2, tarihi haklar, yani Kıbrıs Osmanlı toprağı idi; 3, ikili anlaşmalardan, Zürih anlaşmasından doğan haklar; 6, stratejik hak, yani Türkiye'nin savunması sorunu ve; 7, İnsan hakları ve özellikle azınlık hakları konusu.

Yunan tarafı 2, 4 ve 8 numaralı tezleri kullanıyor. 2, yani Tarih tezini, ama tersine çevirerek kullanıyor, "Kıbrıs üç bin yıldır Yunandı" diyor. (İlginçtir Türkiye tarafı Yunan lafını hiç kulanmıyor, hep Kıbrıslı "Rum"dan söz ediyor.) 4, Birleşmiş Milletler'in kararlarını kullanıyor ve 8'i, yani halkların kendi kaderlerinin kendilerince saptanması ilkesini ileriye sürüyor.

Başka bir konuda, ilginçtir, her iki ülke de bambaşka standartlar kullanacaktır. Dilbilimci ve filozof L. Wittgenstein bu çifte standarda "language games" yani dil oyunları demiştir.

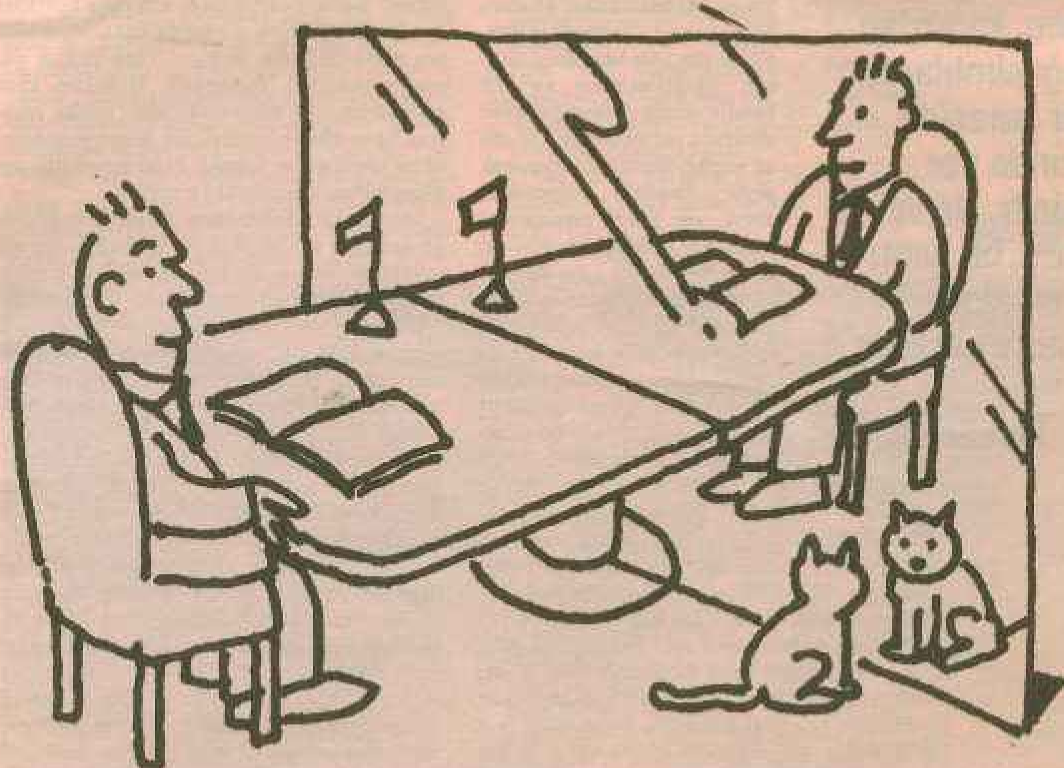
Sanırım halklar, eskimiş, tarihin küflü kokusunu taşıyan, dar bencil ulusal çıkarı gözeten standartlardan arınmadıkça kalıcı bir barışı ve dostluğu sağlayacak yaklaşımı da edinemeyeceklerdir. Ortak standartların edinilmesi ise ulusların, toplumların, insanların ortak bir uygarlığı ve bu uygarlığın değerlerini paylaşmasıyla sağlanacaktır.

Unutmayalım ki Türk-Yunan ilişkileri Yunan devletinin kurulduğu 1821 yılından beri iyi olmamıştır; biriki kısa süreli parantez dışında. Diyalog kurmayı ise ben bir masanın etrafında oturmak anlamında görmüyorum. Gerçek diyalog kurmak demek, ortak bir dil oluşturmak demektir. Anlaşmasak da hiç olmazsa birbirimizi anlıyabiliyor olmamız gerek.

Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık konusu olarak ileri sürülen bir sürü güncel konu bir standartlar festivali havası içinde ele alınır. Aslında bu konularda değil bir diyalog, bir söz kavgası bile izleyemiyoruz.

Konuşmama değer yargılarıyla ilgili bir çifte standart örneğiyle son vereyim. Sık sık hepimizin beğendiği karakter özelliklerinden söz ederiz. Dürüstlük, tutarlılık, anlayış ve hoşgörü örneğin bunlardan birkaçıdır. Ama bu değerleri eşit bir biçimde dağıtmıyoruz, haklılıkla ve eşitlik ilkesine göre pay etmiyoruz. Örneğin karşı taraftan tutarlı ve dürüst olmasını istiyoruz. Aynı zamanda bize karşı anlayışlı ve hoşgörülü olmasını da istiyoruz.

Oysa bunun tam aksi, tam tersi yapılması gerekirdi. Önerdiğim şu: Elden geldiği kadar kendi davranışlarımıza karşı kritik bir tutum edinmeliyiz, biz kendimiz, elden geldiği kadar dürüst ve tutarlı olmalıyız. Ve öteki tarafa karşı da elden geldiği kadar hoşgörülü olmalıyız, elden geldiği kadar anlayışlı olmalıyız. Belki o

Yassıada yargılamaları üzerine

İKİ DEĞERLENDİRME

Yassıada yargı yerinin bir mahkeme olduğunu söyleyenler öncelikle 27 Mayıs döneminin Anayasal bir düzen olduğunu kanıtlamakla yükümlüdürler.

Yassıada yargılamaları konusu Eylül ayında yeniden gündeme gelmiş, konu üzerinde yapılan iki değerlendirme dikkati çekmiştir. Bu değerlendirmelerden biri DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e, diğeri gazeteci Uğur Mumcu'ya aittir.

Süleyman Demirel 18 Eylül 1990 günü partisinin Meclis grubunda yaptığı konuşmada şöyle demiştir: **"Ölüyü diriltemezsiniz, ama ortada işlenmiş bir cinayet var. Bunlara cinayet diyemiyorsan, doğruyu bulamazsınız..."**[1]. Demirel, Yassıada yargılamaları sonucu verilen ölüm cezalarının A. Menderes, F.R. Zorlu ve H. Polatkan hakkında yerine getirilmesini **"cinayet"** olarak nitelemiştir.

Gazeteci Uğur Mumcu, karardan yaptığı alıntılardan on bir tanesine yazısında yer vermiştir. Ne var ki Mumcu, bu alıntı cümlelerden bazılarını keserek yeniden "biçimlendirmiş"tir.

Öte yandan, Uğur Mumcu'nun 18.9.1990 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde **"Demokrat mı?"** başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Mumcu bu yazısında, Yassıada duruşmalarında bazı sanıkların okunan günlüklerinden ve DP Meclis grubu tutanaklarından alıntılara yer vermiştir[2]. Mumcu yaptığı alıntılara dayanarak şöyle demiştir: *"Demokrat Parti, en yakın tanıklarının sözleriyle kanıtlandığı gibi hiç de 'demokrat' bir parti değildi. Meclis çoğunluğuna dayalı bir sivil diktatörlük kurulmuş; Silahlı Kuvvetlerin üst düzey yöneticileri de bu diktatörlüğün silahlı gücü olarak kullanılmış; basın özgürlüğü başta olmak üzere bütün temel hak ve özgürlükler yok edilmiş; yargı yetkisi TBMM'de çoğunluk grubuna dayanan bir Tahkikat Komisyonu'na devredilmiş; özel mahkemelerin kurulması, anamuhalefet partisi liderinin idam edilmesi ve muhalefet milletvekillerinin tutuklanması düşünülebilmiştir."*

Yassıada Mahkemesi aynı alıntılara dayanarak, **"Anayasayı İhlal Suçu"**'nun işlendiğine, dolayısıyla sanıklardan bazılarına ölüm cezası verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışken, bugün değer yargılarının değişmesiyle, Mumcu'nun yazısında görüldüğü üzere, Demokrat Parti'nin **"demokrat olmadığı"** sonucuna ulaşılabilmektedir. Ama Mumcu'nun yazısında önemli olan nokta hangi sonuca ulaştığı değil, belirli bir sonuca ulaşırken, tıpkı Yassıada Mahkemesinin yaptığı gibi, sanıklardan bazılarının günlüklerine ve DP Meclis grubu tutanaklarından yapılan **"alıntılar"**a **"kanıt"** değeri vermiş olmasıdır.

I

"Cinayet" sözcüğünün hukuki karşılığı **"kasten adam öldürme"**dir. Bu eylem yaşama hakkını ihlal ettiği için suçtur, cezai yaptırım ile karşılanmıştır. (Eğer "ortada işlenmiş bir cinayet" varsa, bunun failleri de vardır ve bunlar cezalandırılmalıdır. Bu iddianın ağırlığı ve sorumluluğu buradadır.)

Ne var ki, hukuk düzeni her kasten adam öldürmeyi yaşama hakkının bir ihlali olarak görmemiştir. Bu eylem yasada öngörülen koşullarda ve usulde devlet tarafından yerine getirilirse, eylemin hukuki anlamı değişir. Kasten adam öldürme eylemi, **"kanunun ölüm cezasıyla cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bir cezanın infazı"** ise, o takdirde bu eylem yaşama hakkının bir ihlali olarak nitelendirilmez, buna kasten adam öldürme denmez. Türk Hukuk düzenlenmesi ve Uluslararası Hukukun kimi normlarına göre durum böyledir[3]. (Ölüm cezasına karşı olup olmamak bir değer yargısıdır; ölüm cezalarının hukuki düzenlemelerde yer almış olması ise hukuki gerçektir.)

Demek ki, hukuki düzenlemelerin öngördüğü anlamda kasten öldürme eyleminin suç sayılmaması için şu iki koşulun birlikte gerçekleşmesi gerekir: a) yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçun bulunması, b) bu suça karşılık ölüm cezasına mahkemece hükmedilmiş olması. Bu koşullardan birinin gerçekleşmemesi halinde eylem naster adam öldürmedir.

Şimdi olaya dönelim: Yassıada ölüm cezalarının yerine getirilmesini **"cinayet"** olarak nitelemek, sözü edilen iki koşuldan en az birinin olayda gerçekleşmediğini söylemek demektir. Eşdeyişle, olayda ya a) suçun bulunmadığı, ya b) ölüm cezası hükmünü veren mahkemenin aslında **"mahkeme"** olmadığı, (ya da her ikisi) ifade edilmektedir. Her iki koşul üzerinde biraz duralım.

Suçun bulunup bulunmadığını saptamak için, ilkin, suçun konusunu oluşturan eylemlerin gerçekten işlenip işlenmediğini (maddi niteleme) belirlemek, sonra da, bu eylemlerin bir ceza kuralındaki kavramlara karşılık gelip gelmediğini göstermek (hukuki niteleme) gerekir[4]. Bir suçun bulunup bulunmadığını belirlerken maddi ya da hukuki (ya da her iki) noktada yanlış niteleme yapılması, eşdeyişle **"hukuka aykırı hüküm kurulması"**, olayı bir **"cinayet"** olarak nitelendirmek için yeterli değildir. Bunun için gerekli olan şey, hukuka aykırı bir hükmün, **"görevi kötüye kullanarak özel bir kastla verilmiş olduğunu"** ya da hükmün verilişi sırasında açıkça **"hukuk dışı unsurlara dayanıldığını"** göstermektir. (Örneğin bir yargıcın kendisine yönelik bir tehdit olduğu gerekçesi ile hukuka aykırı olduğunu bile bile bir karar vermesi gibi...)

Yassıada'da hüküm veren yargıçların **"görevlerini kötüye kullanarak özel bir kastla"** hukuka aykırı karar verdiklerini ya da kararlarını **"hukuk dışı unsurlara dayadıklarını"** gösteren deliller var mıdır? **"Cinayet"**in failleri olarak Yassıada yargıçlarını görmek isteyenlerin yanıt aramaları gereken birinci alan budur.

İkinci alan, Yassıada yargı yerinin aslında bir **"mahkeme"** olup olmadığına ilişkin karşılıklı tezlerin çatıştığı alandır. Eğer bu yargı yerinin bir **"mahkeme"** olmadığı kanıtlanacak olursa yetkisiz bir kurulun verdiği hükme dayanarak yapılan infazın bir adam öldürme olduğu söylenebilir. O halde şimdiki soru şudur: Bir kurulu, **"mahkeme"** yapan nedir? Bu unsurlar nerede aranabilir?

Bir **"mahkeme"**nin varolduğunu söyleyebilmek için önce bunun **"kuruluşu"** sonra da **"işleyişi"** üzerinde durmak gerekir. Mahkemelerin yasa ile kurulacağı ve yürürlükteki yasalara göre yargılama yapacağı liberal hukukun temel kurallarındandır[5]. O halde bir yargı yerine **"hukuki meşruiyet"**i veren, onu bir **"mahkeme"** yapan unsurlardan biri **"yasa"**dır. Ama bu hangi hukuk düzeninin yasasıdır? **"Anayasal bir düzenin"** yasası mı, yoksa **"anayasal olmayan bir düzenin"** yasası mı?

Yassıada yargı yerinin bir **"mahkeme"** olduğunu söyleyenler öncelikle 27 Mayıs döneminin Anayasal bir düzen olduğunu kanıtlamakla yükümlüdürler.

Öte yandan konunun bir **"siyasi meşruiyet"** yanı vardır. Bu anlamda **"mahkeme"**, aralarında uyuşmazlık bulunan iki tarafın, uyuşmazlığı çözmek için birlikte seçtikleri **"üçüncü kişi"**dir. Bu üçüncü kişiyi uyuşmazlığa düşen tarafların belirlemesi gerekir. Çünkü bu seçiş, yargılama sonunda kaybeden tara-

fın, bu üçüncü kişinin tarafsızlığından kuşku duymasını ortadan kaldırır. Modern hukuk düzenlerinde, her bir uyuşmazlık için uygulanacak kuralı ve uyuşmazlığı çözecek kişiyi ayrı ayrı belirlemek yerine, uyuşmazlıklar çıkmadan önce nerede çözülecekleri hukuk kuralları tarafından belirlenir[6]. Eşdeyişle kanuni (ya da doğal) yargıç ilkesi geçerlidir.

Yassıada yargı yeri bu anlamda doğal yargıç ilkesine aykırı olarak kurulmuştur. Çünkü uyuşmazlık konusu eylemler meydana geldikten sonra 12 Haziran 1960 tarihli 1 sayılı yasa ile kurulmuş bir yargı yeridir. Yassıada yargı yerinin kuruluşunda uyuşmazlığın taraflarından birinin (savunma tarafının) onayı da yoktur. Ancak, Yassıada yargı yeri 11 ay faaliyet göstermiş, duruşmalar yapılmış, sorgular tamamlanmış, savunmalar verilmiştir. Bu durum nasıl açıklanabilir? Belki, savunma tarafının Yassıada yargı yerinin işleyişine sonradan izin (icazet) verdiği biçiminde yorumlanabilir.

O halde, Yassıada yargı yerinin aslında yargılama yapan bir yer (mahkeme) olmadığını savunanlar, bu kurulun yargı yetkisini savunma tarafının tanımadığını kanıtlamak ile yükümlüdürler. Ancak bunu kanıtladıklarında, verilen kararlara değil aslında mahkemeye karşı olduklarını, bu kurulun bir **"mahkeme"** niteliğinde olmadığını gösterebilirler.

II

Şimdi gelelim sanıklardan bazılarının günlüklerinden ve DP Meclis grubu tutanaklarından yapılan **"alıntıların kanıt değeri"** sorununa.

Önce şu nokta üzerinde duralım: Bir konu hakkında objektif bir yargıya ulaşabilmek için, kaynak olarak gösterilen belgenin **"tamamı"**ndan mı, yoksa daha önce yapılmış bazı **"alıntılar"**dan mı anlam çıkarılmalıdır? Kuşkusuz objektif bir anlam için belgenin **"tamamı"** görülüp değerlendirmeye alınmalıdır[7].

Yassıada yargılamaları sırasında ciltler tutan DP Meclis grubu tutanakları, on dört yıl boyunca verilen söylevler, 20 cilde yakın arap harfli günlükler ve çeşitli notlar **"tamamı"** ile okunabilmiş midir? Elbette hayır. Ama önceden yapılan hızlı bir göz gezdirmede **"göze takılan"** bazı **"alıntılar"** duruşmalarda okunabilmiş ve sorgu, sanıkların aleyhine görülen bu **"alıntılar"** üzerine yürütülmüştür. Daha sonra da bu alıntılara Anayasayı İhlal Davası Kararında yer verilmiştir.

İşte gazeteci Uğur Mumcu,karardan yaptığı bu alıntılardan on bir tanesine 18.9.1990 günlü yazısında yer vermiştir. Ne var ki Mumcu, karardaki bu alıntı cümlelerden bazılarını keserek yeniden "biçimlendirmiştir".

Mumcu'nun yaptığı bu **"biçimlendirme"**ye örnek olarak, yazısında yer verdiği altıncı alıntı gösterilebilir. Mumcu'nun alıntısına göre F.R. Zorlu şöyle demiştir: **"Zorlu: Tek çare var: Halk Parti'sini kapatmak, bütün mebuslarını tevkif etmek.. (Abdullah Aker, 27.5.1960)"**[8]

Oysa Abdullah Aker'in 22.5.1960 tarihli Bakanlar Kurulunda tuttuğu nottan Yassıada Mahkemesinin Kararına yaptığı alıntı aynen şöyledir: *"(... Sanık Fatin Rüştü Zorlu-... Evvela sokaklarda nümayişleri durdurmaktır. Bu da kolay bir iş değildir. Çünkü 20 kişiyi yakalamakla bu iş bitmiyor... Eğer kendimize güvenebiliyorsak bu raporu "Tahkikat Komisyonu raporu" biraz daha inceleyelim. Bir iki ay çalıştıktan sonra propagandamızı hazırlayalım. Bir anda seçimle karşılarına çıkalım. Başka çare yoktur. Tek bir çare vardır: Halk Partisini kapatmak, bütün mebuslarını tevkif...)"*

Anayasayı İhlal Davası kararının 175-176'ncı sayfalarında yer alan bu alıntıda bile F.R. Zorlu'nun söylemek istediğinin Mumcu'nun biçimlendirmesinden farklı olduğu görülmektedir. Ama yine de DP'nin son Bakanlar Kurulu toplantısında seçimin mi, yoksa CHP'nin kapatılmasının mı amaçlandığını gerçeğe daha yakın bir biçimde saptayabilmek için, Abdullah Aker notunun bütünü okunmalı ve değerlendirilmelidir.

O halde buradan çıkan sonuç odur ki, sübjektif bir gözden geçirme sonucu yapılan **"alıntılardan"** objektif bir değer yargısına varma olanağı yoktur. Objektif değer yargısına götürmeyecek alıntıların da "kanıt değeri" kuşku ile karşılanmalıdır. Kanıt değeri kuşkulu belgeleri dahi yeniden "biçimlendirerek" sunan bir davranışın hukuk dilinde karşılığı yoktur (!), olsa olsa siyasi ahlak bakımından önemi olabilir.

Kanıt değeri kuşkulu belgeleri dahi yeniden "biçimlendirerek" sunan bir davranışın hukuk dilinde karşılığı yoktur, olsa olsa siyasi ahlak bakımından önemi olabilir.

Şimdi sıra, Yassıada Mahkemesi'nin nelere kanıt değeri verdiğini, nelere kanıt değeri vermediğini saptamaya gelmiştir. Yassıada Mahkemesinin bu konudaki görüşünü, sanıkların soruşturmanın genişletilmesi konusundaki taleplerine karşılık, 7.7.1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davasının duruşmasında verdiği ara karardan çıkartım.

Mahkeme, ara kararının birinci bölümünde yargılamada kullanılacak kanıtların niteliklerini belirlerken şöyle demektedir: a-) *"İnkılabı müteakip yapılan aramalarda elde edilen belgeler ve sübut vasıtaları dosyada bulunup bunun dışında başkaca bundan sonra vesika elde etmeye imkan yoktur."* b-) *"Sanıkların birbirinden veya hariçten, oylamalara katılıp katılmadıklarının şahit sıfatı ile tahkiki keyfiyetinin, bu davanın mahiyeti itibarıyla Divanca tervici cihetine gidilmemiştir."* c-) *"Dosya muhteviyatından olan tutanakların, hatıra defterlerinin* (günlüklerin) *ve sair vesikaların vicahda* (yüze karşı) *kamilen* (tamamıyla, eksiksiz) *okunması şart olmayıp, aleyhe bir mahiyeti haiz ise okunarak sanıkların diyecekleri sorulmuş, esas hakkındaki takdirlere girişilirken de bu vesikaların tekrar gözden geçirilmesi tabii bulunmuştur."* d-) *"Meclis Tahkikat Encümeni ifade tutanakları, dosya muhteviyatındandır. Bu encümen zabıt katiplerinin çağırılıp dinlenmesine Divanca lüzum görülmemiştir."* e-) *"Sanıkların tutum ve zihniyetleri duruşma sonunda mevcut tahkikata göre Divanca geniş bir şekilde takdire tabi tutulacağından bunun şahadetle ve sair suretle isbatına dair istekler kabule şayan görülmemiştir."* (A.İ. Davası Duruşma Tutanağı, s. 2571)

Mahkeme ara kararının birinci bölümünün özeti şudur: Sanıklar yazılı delil sunamazlar, çünkü yazılı deliller 27 Mayıs müdahalesinden sonra yapılan aramalarda bulunan ve bunlar arasında mahkemeye verilmesi uygun görülenlerle sınırlıdır. Üstelik bu yazılı delillerin hepsi duruşmada okunamaz; sanıkların aleyhine olan bölümler okunabilir. Ayrıca sanıklar tanık dinletemezler, çünkü **"davanın mahiyeti"** buna elverişli değildir; zaten sanıkların tutum ve zihniyetleri de Divanca **"geniş bir şekilde takdire tabi tutulacak"**tır.

Mahkeme ara kararının ikinci bölümünde bazı sanıkların soruşturmanın genişletilmesi taleplerini reddederek yanıtlamış, ardından 17 avukat tarafından soruşturmanın genişletilmesi talebini ele almıştır. Ertuğrul Akça, Talat Asal, Hüsamettin Cindoruk gibi avukatların 5 sayfa halinde verdikleri bu dilekçede, Tahkikat Komisyonunun kuruluş amacı ve faaliyetlerini, içtüzük hükümlerinin daha önce kurulan komisyonlar bakımından uygulanışını gösterecek başkaca belgelerin; muhalefete ve basına karşı iktidarın tutumu farklı yönlerden aydınlatacak diğer belgelerin getirtilerek incelenmesi talep edilmiştir.

Mahkeme ise bütün bu isteklere karşı red yanıtı verirken şu üç satırlık red gerekçesini göstermiştir: *"Bu isteklerin bir kısmının dava konusu ile alakası olmadığı gibi tahkikine lüzum yoktur. Bu tahkikat isteği duruşmayı namütenahiye doğru uzatmak gayesine matuf olduğunu intibaını vermektedir."* (A.İ. Davası Duruşma tutanağı s. 2575)

Bu ara kararın daha kısa bir özeti ise şudur: Sanıkların kendi lehlerine kanıt getirme hakları yoktur.

Öte yandan iddia makamının sunduğu delil-

▶▶

lerin de sağlığı konusu duruşmalar sırasında gündeme gelmiştir. Başyargıç Salim Başol, Meclis Genel Kurulu tutanaklarını şu sözlerle nitelemiştir: *"BAŞKAN- Şimdi zabıtlara da itimat yok. Çünkü rey vermeyen vermiş gibi, veren de vermemiş gibi görünüyor."* Yine Başyargıç bir başka yerde bu tutanakları *"vüsuku (güvene) haiz değil"* biçiminde nitelemiştir. (A.I. Davası tutanak s. 2175, 2180)

Ne var ki Yassıada kararları yazılırken tutanakların güven vermeyen nitelikleri, sanıklardan bazılarının günlüklerinde yer alan suçlamaların subjektif değer yargıları olduğuna yönelik itirazlar dikkate alınmamış, bunlar mahkum edilen sanıkların **"suçu ikrarları"** biçiminde görülmüştür.

Yassıada duruşmalarında iddia makamının dinlettiği tanıkların ifadelerinden yola çıkarak, bu ifadelerin "kanıt değeri" üzerinde de durulabilir. Ancak, bu tanıkların çizdikleri kompozisyon, bunların gerçekten **"tanık"** mı, yoksa suçtan zarar gören **"müdahil"** mi oldukları tartışmasını başlatacak kadar geniştir ve ayrı bir yazının konusu olabilir.

Sonuç: Yassıada yargılamaları konusunda **"bilgilenme"** ve konuyu İnsan Hakları Hukukunun verileri ile **"değerlendirme"** arttıkça konu üzerindeki **"partizanlaşmanın"** sona ereceğini düşünüyorum. ■

DİPNOTLAR

1. *Güneş, 19.9.1990*
2. *Uğur Mumcu yazısında her ne kadar "Duruşmalarda okunan bu 'Hatıra Defterleri'nden bir kaç sayfa çevirerek Demokrat Parti liderlerinin ne ölçüde demokrat olduklarını görelim", demiş ise de, Mumcu'nun çevirdiği sayfalar "Hatıra Defterleri"nin sayfaları değil, bu defterlerden (günlüklerden) alıntıların yer aldığı Anayasayı İhlal Davası Kararının sayfalarıdır. Mumcu'nun alıntıları Kararın 147, 148, 149, 150, 154, 155, 157, 158, 166 ve 176'ncı sayfalarındandır.*
3. *1924 ve 1961 Anayasaları idam cezalarını onaylama yetkisinin TBMM'ye ait olduğunu belirtmiş, Türk Anayasa Mahkemesi 1.7.1963 tarihli kararında idam cezalarını yaşama hakkının ihlali saymayarak anayasaya aykırı bulmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. maddesinde idam cezasına yer vermiş, 6 nolu protokol idam cezasının verilebileceği suçları çok daha sınırlamıştır.*
4. *N. Kunter, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, Kazancı yay, 8. bası, 1986 İstanbul.*
5. *1982 Anayasası md. 142, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md 6/12 (tribunal established by law).*
6. *Mahkemenin siyasal bakımdan meşruiyetinin yapısal-işlevsel analizi için bk. Martin Shapiro, "Courts", **Handbook of Political Science**, (ed.) F. Greenstein, v.5 (Govermental Institutions and Processes) Addision-Wesley Pub. Company, 1975 London.*
7. ***"Yazının hangi amacı gözettiğini ve ne gibi anlam taşıdığını tesbit etmek için tamamını ve kapsadığı fikirlerin birlikte mütalaa ve tartışmaya tutulması gerekir"** (Yargıtay Ceza Genel Kurul Kararı, 14.1.1974, E.73/457, K.1)*
8. *Abdullah Aker'in DP'nin son Bakanlar Kurulu toplantısında tuttuğu bu notun tarihi Mumcu'nun alıntısında olduğu gibi 27.5.1960 değil, 22.5.1960'dır. Mumcu'daki bu yanlışlık kendisinin alıntı yaptığı Karar'da da vardır. Yanlışlığı mahkeme yapmıştır. 22.5.1960 tarihli belgenin orjinalinden tam metninin çevirisi için bk. O. Doğru, "Abdullah Aker'in DP'nin Son Bakanlar Kurulunda Tuttuğu Not", **Tarih ve Toplum**, sayı 65, Mayıs 1989.*

Avrupa'nın güvenliği tamam

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 1975 tarihli Helsinki Anlaşması'nın başlattığı sürecin mantıksal uzantısı olarak, ama son yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan değişikliklerin üstüne gelmesiyle de "Yeni bir Avrupa" düşüncesinin ilk adımı olarak gerçekleşti. Helsinki, askeri bloklaşmanın varlığını veri alan bir karşılıklı güvenlik anlayışı üzerine temellenmiş, blokların birbirine "güven" ve "güvenceler" verdikleri yerleşik bir güvenlik kavramını geliştiren bir platform oluşturmuştu. 1990 yılında, askeri bloklardan biri fiilen dağılmış, bu nedenle "Avrupa Güvenliği" kavramı eski muhtevasını yitirmiştir. Öyleyse AGİK hangi Avrupa Güvenliği kavramının karşılığı olmuştur veya olacaktır?

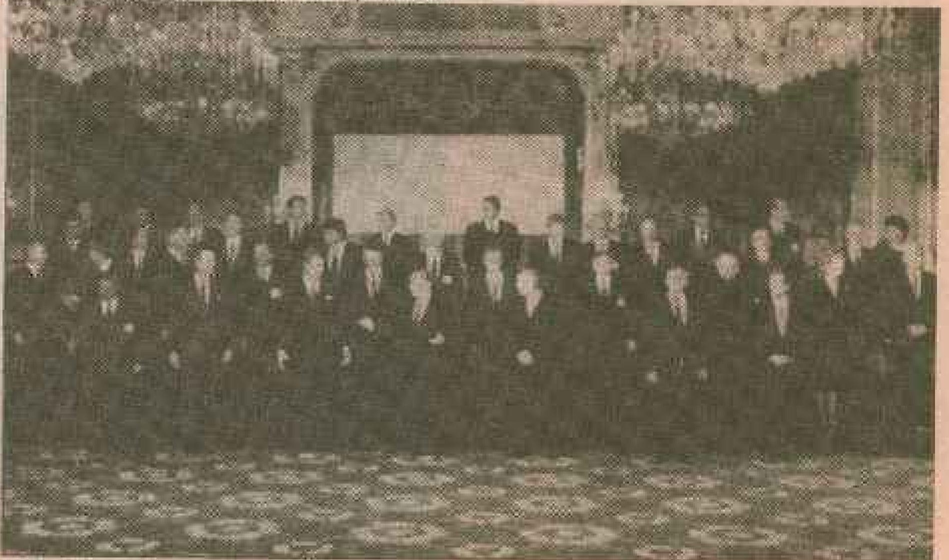
Bu sorunun karşılığı henüz belli olmamıştır. Yeni Avrupa nedir, ne olacaktır; dünyada hangi yeni roller gerekli olacak ve Avrupa bu rollerden hangisine karşılık düşecektir? Esasen bunlar belli olmadığı için Avrupa Güvenliği kavramı geleceğe ışık tutmaktan çok, eski statüye son veren özelliğiyle dikkati çekmektedir.

Avrupa'daki temel statü değişikliği iki Almanya'nın tek bir Almanya haline gelmesiyle ve bunun böyle kabul görmesiyle gerçekleşmiştir. Değişimin simgesi bu olaydır. Ama aslı, sosyalist Avrupa'nın veya Avrupa'nın sosyalist kesiminin ortadan kalkmasıdır. Askeri bloklardan birinin dağılması, dile getirdiği siyasal sistemin dağılması nedeniyledir. Avrupa "soğuk savaş"ın başlıca alanıydı ve bu tarihsel çatışma biçimi Avrupa uluslarının birbirleriyle çatışması değildi. Kapitalist sistemle sosyalist sistem arasındaki çatışmanın, askeri, ekonomik, ideolojik, kültürel vb. boyutları bulunan biçimiydi. AGİK, silahsızlanmaya ilişkin diğer anlaşma unsurlarıyla birlikte, esas olarak soğuk savaşa son veriyor. Avrupa'da iki sistem çatışması zaten sona ermişti; böylece Avrupa ölçeğinde sonuç tescil edilmiş oluyor.

"Soğuk savaşın" sona erdirilmesi elbette bir güvenliktir. Avrupa'da daha az silah olacaktır, işbirliği imkânları genişleyecektir ve soğuk savaşın külfetini taşıyan Avrupa halkları için yeni gelişme ve özgürleşme olanakları ortaya çıkacaktır.

AGİK'in son verdiği, Avrupa çapında genel bir gerilimdir. Bu gerilimin nedeni sosyalist ülkelerin varlığı olmuştur, fakat yaratıcısı ve suçlusu ise kapitalizm... Kapitalizm kırk yıl boyunca Avrupa'da, kendine alternatif bir sosyal düzen arayışının başını ezmek için bütün güçleriyle bastırmıştır. Avrupa'nın yakın dramatik tarihi bundan başka birşey değildir. Sonuçta kazanan kapitalizm olmuştur. Doğu Avrupa'nın klasik Avrupa'dan koparak yeni bir tarihsel yönelim içine girmesi hiç hazmedilememişti ve nihayet bugün bu ihtimal en azından görünen tarihsel biçim altında ortadan kalkmış, önlenmiştir.

Kapitalizmin zaferinin ve kapitalist Avrupa bütünlüğünün tescil edildiği 1990 yılı Kasımında Avrupa güvenliği kavramı işte böyle insanlığın barış özlemleri açısından olumlu, ama sosyalizme üstünlük sağlamış bir kapitalist zemini pekiştirmesi anlamında olumsuz bir içerikle yüklüdür. Son tahlilde kapitalizmin güvenliğidir bu. İlk meyvelerini Avrupa'da vermiş ve Avrupa düşünce tarihinin ürünü olan sosyalizmin yenilgisi üstüne kurulan bir güvenliğin, kimin için güvenlik olduğu ve olacağı sorusundan daha önemlisi, gerçek bir güvenlik olup olmayacağıdır. AGİK'de kapitalizme güvence veren imzaların zaten kapitalist bir Avrupa için tehdit oluşturmadıkları cümlenin malumudur. İşçiler, emekçiler, sosyalist düşünce ve ideallerin takipçileri ve bir bütün olarak ilerici toplum güçleri kapitalist Avrupa'ya güvenlik taahhüt etmemişlerdir. Böyle olduğu için AGİK'in kurduğu Avrupa güvenliği şüphesiz tehdit altında olmayacaktır. Bu güvenlik, bu içeriğiyle dahi ileri tarihsel bir merhale olacaktır. Soğuk savaşın çok yönlü baskısından kurtulmuş olarak bundan böyle Avrupa'da özgürlük hareketleri daha da güçlenip "Yeni Avrupa"nın muhtevasına elkoymak için çaba gösterecekler. Demek ki, Avrupa'nın insancıl geleceği neredir sorusu duruyor; bunun cevabı AGİK sonrasındadır. ■

▲ ***Yeni Avrupa'ya doğru...:*** *AGİK sonuç belgeleri Paris'te imzalandı.*

Burhan Şenatalar

1991 Bütçesi ve

ANAP'IN TIKANMIŞLIĞI

Büyük sermayeden vergi almaya yanaşmayan politika büyük bütçe açıkları veriyor, dolayısıyla enflasyonun frenlenmesi sözkonusu olamıyor.

Şiddetli enflasyon ortamlarında bütçelerdeki nominal tutarların da hızla büyümesi doğal. Kuşkusuz asıl anlamlı olan reel tutarların ve göreli payların değişimi. 1991 bütçesinin ana büyüklüklerinin tümü nominal olarak büyük sıçramalar gösteriyor. Örneğin giderler toplamı % 63 artıyor. Giderlerin ana gruplarına bakılacak olursa, en hızlı artış % 80'le personel harcamalarında, onu % 72 ile "diğer cari harcamalar" grubu izliyor. Yatırımların ve transferlerin artış hızları % 50 dolayında. Artış hızlarındaki bu farklılıklar sonucunda 91 bütçesinde 90'a göre cari harcamaların payı yükseliyor (% 42.7'den % 46.7'ye) ve yatırımlarla transferlerin payı düşüyor (sırasıyla % 15.2'den % 14.0'e ve % 42.1'den % 39.4'e).

Şimdi gider bütçesine biraz daha yakından bakalım. Günlük basından da bilineceği gibi, en hızlı artışlardan biri cumhurbaşkanlığı bütçesinde: % 330. Bu artışı yüksek bulup hemen eleştirmeyin lütfen. Bu artışın birtakım geçerli nedenleri var herhalde, değil mi? Birkere 8. cumhurbaşkanının ailesi 7.'nin ailesine göre daha kalabalık. İkincisi, 7. askeriyeden gelmişti, 8. özel sektör kökenli, dolayısıyla harcama kalıplarının farklı olması doğaldır. Üçüncüsü, 7. devletin en üst makamına birinci aşamada bir darbe ile oturmuştu, dolayısıyla uluslararası düzeyde fazla arkadaşı yoktu (hatta rahmetli Ziya vb. hariç tutulursa, hayli yalnızdı demek daha doğru olur), 8. ise yedi düvelin yöneticisi ile senli-benli. Eh, ona göre seyahat gideri olacak, ağırlama gideri olacak. Nihayet 8. cumhurbaşkanı sayesinde telekomünikasyon alanında çağ atladık. Arabalarda telefonlar, kemerlerde çağrı cihazları vb. Şimdi bu teknolojik gelişmenin diplomasi pratiğine yansımaması düşünülebilir mi? O zaman da ister istemez telefon giderleri artacak. Bu kadar nedene karşı % 330'luk artış çok görülmemeli.

Artış oranı bakımından dikkati çeken diğer bir örnek de İnönü Üniversitesi. YÖK'ün ve tüm üniversitelerin giderlerinin toplamı için öngörülen artış % 87. Bazı üniversitelerde bu oran % 100'ü buluyor, ama Malatya'nın İnönü Üniversitesi'nde artış % 577. Yalnız bunu da hemen ön yargıyla eleştirmeyin. Çünkü üniversiteye ayrılan bu ödeneğin büyük bölümü Turgut Özal Tıp Fakültesi Hastanesi için. Muhalefet milletvekilleri bu duruma takılmışlar ve 14 yıldır tamamlanamayan Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesine ödenek ayrılmamasını eleştirmişler. Pek haklı değiller. 14 yıldır bekleyenler birkaç yıl daha bekleyebilirler. Bir cumhurbaşkanı görev süresinde kendi doğum yerini biraz gözetmiş, çok mu? Ayrıca ilk kez gördüğümüz bir davranış mı? Örneğin kendi seçim bölgesini kollayan bakanlardan, kendi fakültesini ve kendi enstitüsünü veya kliniğini gözeten rektörlere kadar birçok örnek bilmiyor muyuz? Bu da siyasal ve yönetsel kültürümüzün bir parçası.

Bir tesellimiz şu, bu gelenek yalnızca bize özgü değil. Başka az gelişmiş ülkelerde de çok görülüyormuş. Bir süre önce Dünya Bankası uzmanlarından bir yabancı anlatmıştı. Bu uzman Türkiye'de ilgilendiği alanda çalışmaya başladığında 10 ilden oluşan bir pilot küme oluşturmuşlar. Proje ilerlerken birkaç kez ilgili bakan değişmiş. Her yeni bakan proje kümesine kendi ilini eklemiş. Ne var ki, yabancı uzman pek şaşırmış değildi. Çünkü bu davranış Latin Amerika ülkelerinde de yaygınmış ve oradan esinlenmiş bir de adı varmış, Kolombiya Yöntemi diye. Şimdi Kolombiya Yöntemi üniversitelere girmiş oldu. Suları akmayan, kütüphanelerine yabancı dergi alınamayan İstanbul Üniversitesi için artık tek umut gelecek cumhurbaşkanının İstanbul doğumlu olması.

1991 bütçesinin Cumhurbaşkanlığı ve İnönü Üniversitesi ödenekleri kadar olmasa da, hayli hızlı artan bir kalemi daha var, o da bütçe açığı. Konsolide bütçenin giderlerinde % 63, gelirlerinde % 56 artış öngörülmüş. Buna karşılık bütçe açığındaki artış % 96. 1991 bütçesinin açığı 21 trilyona yakın, bu da bütçenin yaklaşık 1/5'i demek. 90 bütçesinde bu oran % 16 dolayında idi.

Soruna yalnız bütçe ile sınırlı olarak bakmak yetersiz, daha doğru bir bakışla kamu kesimi açığı gözönüne alınırsa, durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılıyor. Kamu kesimi açığının GSMH'ya oranı 1990'da büyük bir sıçrama gösterdi. Bu oran 1985 ve 1986'da % 5'in altına çekilmişti. Seçim yılı olan 1987'de % 8'e yaklaştı, sonra yine yavaşça düştü. 1989'da % 5.6 olan oranın 1990 sonunda % 9.4 olması bekleniyor. Bu tablo enflasyon açısından iyimser olmaya olanak bırakmıyor. Nitekim 1991 yılı programı da % 45 enflasyon varsayımına dayanmakta.

Enflasyon açısından iyimser olamamaya zaten alışığız. Şimdi artık ANAP'lıların kendi açılarından iyimser olamamaya alışmaları gerekiyor. Çünkü 1991 bütçesi ANAP'ın iktisat politikasının çok ciddi bir noktada tıkandığını ortaya koyuyor.

Bu tıkanma yeni değil, ama durum bu kez geçmiş yıllardan daha ciddi. Yıllardır yaşanan bir kısır döngü var. Büyük sermayeden vergi almaya yanaşmayan bir politika büyük bütçe açıkları veriyor, bu kısmen borçlanma, kısmen para basma yoluyla karşılanıyor, dolayısıyla enflasyonun ciddi biçimde frenlenmesi söz konusu olamıyor. Öte yandan borçların faizlerinin bütçedeki yükü artıyor ve bütçe açığı kronikleşiyor.

Bu durum uygulanacak iktisat politikalarının sınırlarını biraz daha daraltıyor. Örneğin bütçe açığını hiç olmazsa bir yerde sınırlayabilmek için, giderlerin frenlenmesi gerek. Ama borç faizleri ile oynama şansı sınırlı. Borçların bir bölümünün vadesini uzatarak yükü daha ileri kaydırmak olanaklı. Bu aynı zamanda ilerde iktidara geçeceklere acı bir hediye. Bütçeden yapılacak yatırımların sınırlanması düşünülebilir, nitekim uygulanıyor. Bugün yatırımların bütçedeki payı geçmişe oranla çok düşük. Yatırımların bir bölümünün fonlar kanalıyla yapılmakta olduğu ileri sürülebilir, ancak buna karşı toplam yatırımların payı gerilemekte.

1991 Bütçesinin memurların bilinçlenmesine ve sendikalaşmasına özel bir katkıda bulunacağı anlaşılıyor. Belki de tek iyi tarafı bu.

Personel harcamaları bir ölçüde sınırlanabilir. Nitekim bu da yapılıyor. 1991 bütçesinde en ciddi tasarruf belki de personel parcamalarında. Personel giderleri % 80 artıyor gözükse de. Memurlara 1991 bütçesi ile Ocak ayında verilecek zam % 15-20 arasında değişiyor. Yalnızca belirli bazı kategorilerde % 30'u aşan zamlar söz konusu. DİE tüketici fiyatları indeksine göre 10 aylık artış % 50'yi bulmuş durumda. Önümüzdeki aylarda enflasyon ayda % 3 olursa, Ocak 90-Ocak 91 fiyat artışı % 60 dolayında olacak. Aynı varsayımla Temmuz 90-Ocak 91 artışı da % 30 dolayında olacak. Dolayısıyla bütçede öngörülmüş zammın getireceği satınalma gücü 89 Temmuz, 90 Ocak, 90 Temmuz noktalarına göre daha düşük olacak. Eğer 89 Temmuz'undaki satınalma gücü verilmek istenirse ve ayrıca son 18 aylık dönemin % 10 dolayındaki büyüme hızına karşılık kişi başına % 5 reel gelir artışı eklenmesi öngörülürse, 1991 bütçesindeki Ocak zammının % 40 dolayında olması gerekeceği anlaşılır. ANAP bugün bunu hem vermiyor, hem de veremiyor. Muhalefetten ve memur kitlesinden gelecek tepkilere göre zam biraz daha artırılabilir, ama % 40'a yaklaşacağını düşünmek zor. Söz konusu tepkilerin şiddetine göre ANAP içinde de eleştirel seslerin yükselmesi olası.

Hükümet zammı bu kez düşük tutup seçime yakın bir aşamada daha büyük bir zam yapmayı planlıyor olabilir; ancak bu planın çok başarılı olacağını sanıyorlarsa, seçmende hiç sağduyu olmadığını düşünüyor olmalılar. İnsanlar bazan çok sıkışınca nesnellikten uzaklaşır. Buna örgütlerde ve toplumlarda da rastlamak olanaklı. Şimdi dolara göre memur maaşlarının arttığını ileri sürenler ya da "memurun maaşını artırmak için halktan daha fazla vergi alamayız" diyenler bir süre daha kendilerini aldatmaya devam edebilirler. Nesnel bir bakışla, 1991 bütçesinin memurların bilinçlenmesine ve sendikalaşmasına özel bir katkıda bulunacağı anlaşılıyor. Belki de tek iyi tarafı bu. ■

Oktay Ekinci

BURSA CEZAEVİ "DÜŞMAN" BİNA MIYDI?

Türkiye'de bugüne dek hiçbir tarihi binaya böylesine "düşmanca" saldırılmamıştır. "Nedeni" belli değil mi?

Tarihi Bursa Cezaevi binasının yıkılacağı haberleri üzerine 17 Ağustos 1990 günü **Cumhuriyet**'te bir yazı yazmış ve iki açıdan bunun yanlış olacağını vurgulamıştım. **Birincisi**, yapı "Cumhuriyet öncesi" mimari özellikleri taşıyordu ve Bursa kentindeki konumu açısından da Anıtlar Kurulu'nun koruma "ilkelerine" uygun bir "eski eser" niteliğindeydi. **İkincisi**, bu yapı, **Nazım Hikmet, İbrahim Balaban, Orhan Kemal, Deniz Gezmiş...** gibi, yakın geçmişimizdeki kültür, sanat ve politika yaşamımızda "tarihsel birer kişilik" durumuna gelmiş insanların uzun yıllarını geçirdikleri bir cezaeviydi. Uygar ülkelerde bu tür "tarihe geçmiş çabaların" yaşandığı cezaevleri, "eski eser niteliği taşımasa bile", koruma altına alınıyor, kültürel amaçlarla yaşatılıyordu...

Bizde de böylesine bir uygar uygulama artık gerçekleşemez miydi?

Konu, "körfez krizinin" tozu-dumanı arasında, kamuoyunda ve ilgili öbür duyarlı çevrelerde yeterince yankı bulamadı. Bir ara, Bursa Savcısının basında küçük bir haber olarak yer alan "cezaevi eski eser değil, bu nedenle yıkılacak..." şeklindeki sözleri de bu yapıyı kurtarmak isteyen dar bir grubu ilgilendirdi, o kadar...

Ne var ki savcının bu görüşü, her yönüyle bir "kültür abidesi" olan Bursa Cezaevi binasını yıkımdan kurtarmak isteyenlere yeni bir umut ışığı olmuş; **Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği**, Bursa'daki Koruma Kurulu'na başvurarak, yapının "eski eser" olarak tescilini istemişti. Derneğin başkan vekili y. mimar **Bora Akçay**, Kurula sundukları dilekçede, binanın 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanununun 6. maddesi (b) fıkrası uyarınca korunması gerekli bir taşınmaz kültür varlığı olduğunu bildiriyordu. **Bu madde, "Anıtsal Mimarlık Eserlerini"** tanımlıyor ve cezaevi binası bu tanıma da uyuyordu.

Tarihi binanın yıkımı ve yerine "yeni" bir Adliye Sarayı yapılması için dozerler harekete geçmek üzereyken, **Prof.Dr. Metin Sözen** başkanlığındaki Bursa Bölge Koruma Kurulu, Bora Akçay ve arkadaşlarının başvurularını "haklı" görerek, binanın tescillenmesi kararını aldı. 25/9/1990 gün ve 1338 sayılı kararda, "tescil gerekçesi" şöyle özetlenmişti: "Bursa Kapalı Cezaevi ve Tutukevi binası, gerek boyutları, gerekse çevresi açısından, çağdaş yaklaşma ve denemelere de imkan verecek özelliğe de sahiptir... Ayrıca bu bina Bursa kent bütünündeki kamu ve sivil mimarlık örnekleri içinde kentteki yerleşme ilkelerini ve ağırlıklarını ortaya koyan temel yapılardan biridir..."

İşte ne olduysa, Bölge Kurulu'nun bu kararından sonra oldu.

Bursa-Ankara arasında telefonlar, faxlar çalışmaya başladı. Adalet Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı karara karşı çıkıyorlar; Anıtlar Yüksek Kurulu'nun bu bina hakkında, daha 1985 yılında "yıkılabilir" kararı olduğunu, öte yandan Bursa'ya "ivedi olarak" bir Adliye Sarayı gerektiğini, projenin hazırlandığını, dahası, inşaatın "ihale" bile edildiğini; cezaevi binasının "gecikilmeden" yıkılmasının zorunlu olduğunu... belirtiyorlardı. Ne yazık ki Bursa'daki bazı "sivil" hukukçular da bu karşı kampanyaya katılmışlar, "biz yeni bir Adliye Sarayı isteriz" diye tutturmuşlardı. O sırada, ressam **İbrahim Balaban**'ın, "Seç Köyü'nde 20 dönüm arazim var, parasız veriyorum, oraya Adliye Sarayı yapsınlar, yeter ki bizler için bir okul olan tarihi cezaevi binasına dokunmasınlar..." şeklindeki haykırışları da "yıkım stresi içine girenler" tarafından hiç duyulmuyordu...[1]

Bölge Koruma Kurulu, baskılar karşısında daha fazla dayanamamış olacak ki kararının hemen ardından, Kültür Bakanlığı'ndan "görüş istemek" zorunda kaldı. Bakanlık da sanırım tarihindeki "en çabuk yanıtı" vererek 12/10/1990 tarih ve 3854 sayılı yazısıyla, binanın "korunması gereken bir eser olmadığını" ivedi olarak bildirdi. Bu "hızlı yazışma" cezaevinin yıkımı için kapıları yeniden açmış ve Bursa Koruma Kurulu'nun tekrar toplanarak, bir önceki kararlarının tersine, yapının yıkılabileceğine yönelik ikinci kararlarını almasına "yeterli" bir dayanak oluşturmuştu. "Koruma Kurulları yavaş çalışıyor, bu nedenle eski eserler korunamıyor..." şeklindeki yıllardır süregelen yakınmaları bir anda geçersiz kılan ve ilk kararın üzerinden bir ay bile geçmeden alınabilen, 14/10/1990 gün ve 1385 sayılı bu yeni kararda ise şöyle deniyordu; "... Yüksek Kurulun 4/9/1985 tarih ve 1385 sayılı, taşınmazın tescil edilmesine gerek olmadığını belirtir kararının geçerli sayılması..."

Yani, beş yıl önceki "bilimi ve kültürü yadsıyan görüşlere göre" uygulama yapılması...

Bu yazı kaleme alınırken "uygulama" telaşla yürürlüğe konmuş, cezaevinin çatısı sökülmeye başlanmıştı. Bora Akçay, son bir umutla İdare Mahkemesi'ne başvururken, Mimarlar Odası yöneticileri de Ankara'ya koşup Bayındırlık Bakanı ile görüşerek, yıkımı durdurmalarını istemişlerdi.

Sayın Bakan'ın "gereğini yapacağım" sözünün nasıl bir sonuç vereceği çok geçmeden görüldü. Kültür ve Adalet Bakanlıklarına yapılan son başvurular ve İdare Mahkemesi'nin Bakanlıktan "savunma istemiş olması" da "beklenen" sonucu değiştirmedi.

Nazım Hikmet'in son karısı **Vera Tulyakova Hikmet**, İstanbul Kitap Fuarı'nda büyük ozanın hayranlarına kitaplarını imzalarken, aynı günlerde "Bursa Kalesi" de son taşına kadar yerle bir olmuştu. Üstelik, Vera'nın imzaladığı kitaplar içinde "Yatar Bursa Kalesinde" en çok satanlar arasındaydı...

Türkiye'de bugüne dek hiçbir tarihi binaya böylesine "düşmanca" saldırılmamıştır.

Bursa cezaevi, ulusal kültürümüz açısından yeri doldurulamayacak değerleri ve anılarıyla, göz göre göre yok edilmiştir.

"Nedeni" belli değil mi?

Ve, bu cinayet karşısındaki genel duyarsızlık, "Kuvayi Milliye Destanı"nı yaratan bir halka "vefasızlık" sayılmayacak mı? ■

1. Bursa Olay Gazetesi, 16/10/1990

YATAR BURSA KALESİNDE

Sevdalınız komünisttir,
on yıldan beri hapistir,
yatar Bursa kalesinde.

Hapis ammâ, zincirini kırmış yatar,
en âlâ bir mertebeye ermiş yatar,
yatar Bursa kalesinde.

Memleket toprağındadır kökü,
Bedreddin gibi taşır yükü,
yatar Bursa kalesinde.

Yüreği delinip batmadan,
şarkısı tükenip bitmeden,
cennetini kaybetmeden,
yatar Bursa kalesinde.

Nazım Hikmet
(Bursa Cezaevi)
1947

İNSAN KİRLENMESİ

Karşı çıkmadığımız sürece, yasaklar koyan, baskı mekanizmalarını kullananları onaylamış, dahası toplumun, insanın kirletilmesine evet demiş olmuyor muyuz?

Onlar ki onların arkasına saklanırlar
onlar ki ağaçları yaktılar
kuşları ve çocukları yaktılar
onlar ki suyu yaktılar
çiçekli bir çelik sapıyla
bir kelebek arasında

Gerçekten onlar
onların arkasına saklanırlar.

Yannis Ritsos

Çoğumuz bugünün çocuklarını kendi çocukluğumuzla karşılaştırınca onları şanslı buluruz. Tokatlıyarak dinlediğimiz parazit yapan radyolardan, bir anda tüm dünyayı gözler önüne seren televizyonlara geçebilmek için en azından yirmi sene bekledik. Bilgisayarlarla tanıştığımızda ise otuzlu yaşlara gelmiştik. İtiraf etmeliyiz ki çevre kirliliğini, suni gıdaları, susuzluğu hiç mi hiç bilmedik. Şimdi ise, onlara insanların gitgide bireyselleşerek yalnızlaştığı, çevre kirliliğinden canlıların yok olduğu, çeşit çeşit bunalımlarla dolu bir yarın bırakıyoruz.

Doğrusunu isterseniz, kapitalist dünyaya ne pahasına olursa olsun kenetlenmeyi hedefleyen ülkelerde tüm bunlar çok doğal ve kaçınılmaz. Eğer amacınız, salt kârların daha yüksek olduğu bir toplumsa; toplumun değerler sistemi dolayısıyla resmi ideolojisi "köşe dönmecilik" üstüne kurulmuşsa; daha çok insan, daha az ücretle, daha sağlıksız koşullarda bir avuç insanın mutluluğu için durmadan daha fazla buzdolabı, televizyon, araba ya da şampuan alabilmek için çalışacaktır. Diğer bir deyişle ürettikleri makine-araba miktarı, tükettikleri enerji ya da satınaldıkları radyo, TV, çamaşır makineleriyle belirleneceklerdir.

İşte o gün, insanlar artık birer rakamdır. Bir kere insanı rakamlarla eşdeğer görmeye başladınız mı da, o toplumda insan da yoktur, düşünce de. Sadece ve sadece küçük bir azınlığın istekleri doğrultusunda üreten ve tüketen bir toplum vardır. Oysa, bunca yüzyıl **insan** için **insanlık** adına neler yazılıp çizildi:

İnsan olabilmenin tanımlarını yaptık, onu gördüğümüz yerde tanıyalım diye.

Aklımızca, kurallar koyarak ayırmıştık "insan olan insanlar" ile "insan olmayanları", ama yetmedi.

İnsanın insana koyduğu kurallara uymayanları taşa tuttuk, yaktık, hapse attık **insanlık adına**.

Hatta, onu korumak için savaştık bile!

Biz ve bizim gibilerden farklı düşündükleri için.

İnfazında geç kaldıklarımızı ise geride bıraktıkları ürünlerini yok ederek insanlığın onurunu kurtardık.

Acaba tüm bunlar, gerçekten O'nun daha iyiyi, daha güzeli yaşaması için mi yapılmıştı? Yoksa, o küçük grubun istekleri çoğunluğun gibi mi gösterilmişti?

Eğer bir toplumda küçük bir grup, çoğunluğun üzerinde egemenlik kurup, yaşam biçimini belirliyorsa yasalardan, yargı mercilerine, toplumda yeralan tüm kurumlara kadar herşey onların istemleri doğrultusunda örgütlenmekte ve işlemekte demektir. Bir kez de insanlarda kuşku ve güvensizlik başladı mı, artık bambaşka güçler devreye girmeye başlar. Gelecek perspektifi ortadan kalkar, karakolda, mahkemede, vergi dairesinde bırakın hakkını almak, savunamayan kişiler bir takım "babalar" edinmeye ve onlardan medet ummaya başlarlar. İçten içe de tüm bu karanlıklardan kendilerini kurtaracak birini beklerler. Genellikle bu **devlet**'tir.

Yalnız, suskun ve tepkisiz toplumlarda gelip birilerinin sizi kurtarması için epey bir süre gerekebilir! Gün gelir yargı, yürütme ve yetkiyi elinde bulunduran güçlerin kimin elinde olduğunu karıştırıverirsiniz. Zira, suskun ve tepkilerin olmadığı toplumlarda yasaklar, baskılar daha fazladır. Karşı çıkmadığımız sürece de yasakları koyan, baskı mekanizmalarını kullananları onaylamış; dahası, toplumun kirlenmesine yani insanın kirletilmesine evet demiş olmuyor muyuz?

Farkında mısınız, insan-insan derken nasıl da onu kirletip yokediveriyoruz. Şair:

Bütün renkler hızla kirleniyordu
Birinciliği beyaza verdiler.

diyor. Gerçekten doğru mudur bu? Beyaz hep saflığı, temizliği simgeler de; siyah ise adı üstünde kirliyi, karayı? Bu ayırımı yapınca da hemen akla geliveren şu soruları sormaktan insan kendini alamıyor.

- İdam edilenlerin boyunlarına asılan beyaz kağıtlar temizliğin simgesi midir?
- Ya yüzlerce insanı gaz odalarına, mahpuslara, savaşlara yollayan beyaz adam?
- Anarşik, plânsız, denetimsiz, bilinçsiz büyüyen kentlere izin verenler; kıyıları yağmalayanlar; hayali ihracatı kara parayı aklamak olarak görenler temiz midir?
- Akdeniz'e her yıl 1 milyon 300 bin ton zehirli maddeyi boşaltan ATAŞ, Petrol Ofisi, SEKA yöneticileri;
- İngiltere'de içinde öldürücü madde olduğu için yasaklanan meşhur Alman MILUPA mamalarının ithaline izin veren hükümet;
- Temsil gücü yokken, ülkesine yabancı asker sokma hakkını kendinde görebilen iktidarlar ne kadar temizdir?

Tüm bu kirliliklere karşı yaşam hakkımızı koruyabilmemiz, ulus olma bilincini taşımamıza bağlı. Bu da ancak yetki gücünü ulus adına elinde bulunduran, siyasal güçleri özgürce örgütlenmiş toplumlarda mümkündür, yani demokrasilerde. Zaten, demokrasi dediğiniz nedir ki? Özgür düşünce, özgür konuşma, özgür örgütlenmenin olduğu bir toplumda eleştiri-denetleme-tartışma haklarımızı kullanabilmemizden başka bir şey değil. Ama, bir toplumda bunlardan biri dahi yoksa bireyleri ile, onların oluşturduğu kurumlarıyla o toplum artık kirlenmiştir. Eğer varsa, ahlâk da, yargı da, demokrasi de kirlenmiştir. Çünkü insana saygı, insana sevgi yoktur.

Doğa kirleniyor diye ayağa kalkıyoruz da insan kirlenince hiç mi hiç sesimizi çıkarmıyoruz. Neyse ki bir kısmımız, doğanın da bize insanca yaşam hakkı tanımayanlarca yok edildiği gerçeğini görebildik.

Ne ilginçtir, doğa kirleniyor diye ayağa kalkıyoruz da insan kirlenince hiç mi hiç sesimizi çıkarmıyoruz. Neyse ki, bir kısmımız kendimizi yaratan doğanın da bize insanca yaşam hakkı tanımayanlarca yok edildiği gerçeğini geç de olsa görebildik. Aslında, doğa ve insan çift yumurta ikizlerine benzer. Doğayı kirleten insan kendini de kirletiyor demektir; insanın kirlendiği bir toplumda doğa da kirlenecektir.

Bugün Türkiye'nin çok somut bir kirlenme sorunu var. Bu sorun, öyle devletin, hükümetin onun-bunun arkasına saklanarak değil; kendi bireysel tavrımızı koymadığımız sürece tarih önünde kendimizi hiç temizleyemeyeceğimiz bir kirlenme sorunu: Savaş! ■

Tehlikeli dostluk-II

TÜRKİYE'DE DEVLET VE SANAT İLİŞKİSİ

Resmi kültür/sanat kurumları, doğrudan kültür ve sanat üretmekten çok, kültürün ve sanatın üremesi için nesnel şartların hazırlayıcısı olmalıdır.

Bu ilişkiler içinde onurlu mücadele veren kamu görevlilerine ve sanatçılara, saygılarımla

1. "Dalan: Şehir Tiyatroları'na 1402'likleri almaya uygun bütçemiz yok"[1], "Kara Sevdalı Bulut adlı filmine el konulan Özer: Çocuğum elimden alındı"[2], "İcra yoluyla satılan ilk filmin öyküsü-Küçük Balıkları kim yutacak?"[3] ve "Berlin 1933 değil, İstanbul 1989... Devlet Beyoğlu'nda film yakıyor"[4], 1980 sonrası Türkiye'sinde devletin sanata bakış tarzını ve bunun uzantısı niteliğindeki gelişmeleri yansıtan gazete başlıklarından sadece birkaçı.

Bunlardan 1. başlık, 1402 sayılı yasa ile sanatlarını sürdürmeleri önlenen tiyatro sanatçılarına, tiyatroya dönmeleri halinde verilecek olan paranın İstanbul'un yolundan, inşaatından kesileceğini söyleyen ve "madem bu sanatçılar çok değerliydi niçin dışarıda iş bulmuyorlar" diyen, şimdi bir partinin başkanlığını yapan İstanbul Belediyesi eski Başkanı B. Dalan'ın tutumunu; 2. başlık, İsveç pasaportu taşıyabilmek için Türk vatandaşlığından izinli olarak çıkan yönetmen Muammer Özer'in yabancı uyruklu biri olarak izinsiz çalışması ve yurtdışına kaçırılacağı gerekçesiyle filmine el konulmasını; 3. başlık, yapımcı şirketin filmi bitirememesi ve piyasaya borçlanması yüzünden alacaklının, yönetmen Barış Pirhasan'ın filmine el koymasını ve icra yoluyla satmasını yansıtmaktadır. Olayda görevli icra memurunun "22 senedir icra memuruyum, ilk defa bir filme haciz koyuyorum" demesi olayın ilginçliğini vurguluyor. 4. başlık ise, bir bahçede, mahkeme kararı ile film, kaset ve fotoğrafların yakılmasını ve 1980 sonrası sanatsal ortamın dramatikliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Öz-sansür, devletin sanatçı üzerinde yaptığı en yıkıcı belirleme ve sonuçları uzun dönemde ve çok ağır şekilde görülecek olan bir etkidir.

2. Türkiye'de sanatın devletle ilişkisi hep sancılı olmuştur. Bu sancı, önemli oranda ideolojik nedenlere dayanmaktadır. Bunun yanında, devleti yöneten kadroların çoğunun kültürel ve sanatsal birikimlerinin **yüzeyselliği** ve düşünsel düzeydeki **sığlıkları** da gözardı edilmemelidir. Onlar için sanat, ya ideoloji yerini yayma aracıdır veya kendilerinin alt düzeydeki beğenilerine, onları rahatsız etmeyecek şekilde hizmet etmelidir.

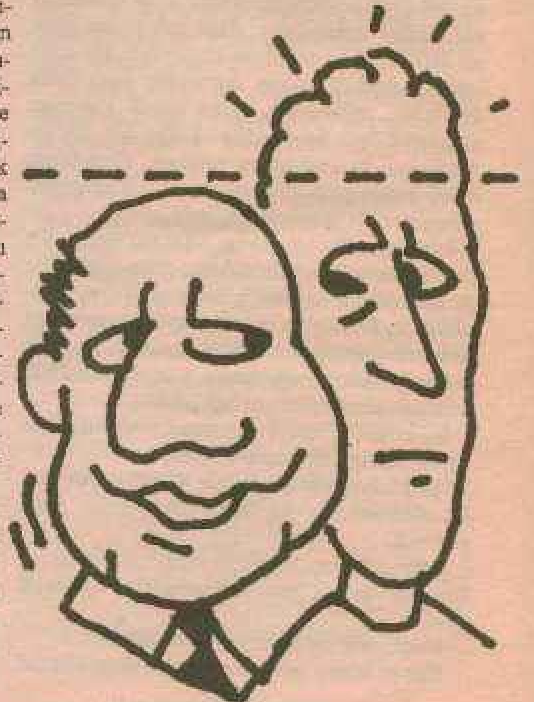
Kültür-sanat bakanlıkları da bu görevi yerine getirmekle görevlidir ve dar görüşlü bir kadrodan oluşmaktadır. Oysa sanatın, tarihin hiçbir döneminde kanun ve yönetmeliklerle yönlendirilmesi, kısa erimli istisnalar hariç, pek mümkün olmamıştır. Bu bakanlıklar aracılığıyla resmi ideolojilerin egemen olmasını isteyen yönetimler, sadece yöneticilerin görüşlerini yansıtmaya çalışan sanatçıların veya grupların oluşturucusu veya destekleyicisi olduğu sürece pek uzun soluklu başarılar sağlayamamıştır. Sanatın koruyucusu veya destekçisi olmakla, sanatçının veya sadece yönetime yardım eden sanatçıların koruyucusu olmak farklı şeylerdir. Bu açıdan resmi kültür ve sanat kurumları, doğrudan kültür ve sanat üreten olmaktan çok, kültürün ve sanatın üremesi için nesnel şartların hazırlayıcısı olmalıdırlar.

Her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de devlet veya iktidardaki güç, sanatsal faaliyet dünyasında, istemese de bir taraf niteliğindedir. Özellikle gelişmemiş ülkelerde devlet, kendi taraftarı bir sanatsal işlevler bütününün ve ürünlerinin üretilmesine çalışacaktır. Yoksa, devletin sanat politikasının olmadığı veya sanata hiç müdahale etmediği söylenemez. Çünkü Türkiye'de devlet veya iktidar, doğrudan veya dolaylı olarak, hem olduğu hem de olmadığı anda yine vardır. Şöyle ki, sanatsal faaliyetlere somut veya soyut anlamda ve gerçekte pek destek göstermemekte, oysa kendini tehlikede gördüğü zannına kapıldığı anda da çok **kaba** aygıtlarıyla ve her alanda hemen ortaya çıkmaktadır. Devletin ve iktidarın kendini koruması ile, en ufak tehlike halinde de tüm topu ve tüfeği, tüm ürkütücü kurumlarıyla belirivermesi elbette epey farklı şeylerdir. Çünkü devletin kendini koruması hep, sanatsal ürüne, kuruma ve sanatçıya ağır müeyyidelerin uygulanması ile somutlaşmaktadır. Ülkemizde tüm sanatsal çalışmalar ve sanatçılar bu deneyimlerle sık sık karşı karşıya gelmektedirler. Bu deneyimler, en hafif cezadan, ömür boyu hapise ve bazen de ölüme kadar uzanmaktadır.

Bu anlam(lar)da Türkiye'de, ne sanatın ne de sanatçının güven içinde olduğu söylenemez. Çünkü, bir tarafta yasalar, öte tarafta iktidar veya devletin bizzat kendisi ve diğer tarafta da bazı örgütlü/örgütsüz toplumsal kesimler vardır. Her üç öğe de sanatı ve sanatçıyı dördüncü **köşeye sıkıştırmakta** ve baskı altında tutmaktadır. Bazen de onu **beşinci kol (!)** olarak görmektedir. Buna bir de, sanat çevresinin doğal üyelerinden bazılarının, çıkarları veya sanatın öz niteliğini tam kavrayamamış olmaları nedeniyle, güçlü kesimin yanında yer almaları eklenince, manzara daha da vahim hale gelmektedir.

3. 12 Eylül mantığı, sanat yaşamına ve kültürel çevreye yaptığı ve cumhuriyet tarihinin en kötü ve yıkıcı etkileriyle özdeşleşmektedir. Çünkü bu dönem ve günümüzde uzantısı olan uygulamalar, sanatsal ve diğer alanlarda ürünlerin ve düşüncelerin kısmen dahi özgürce yansıtılmasını bir suç olarak nitelendirmektedir. Aydın Gün'ün belirttiği gibi "iş hayatındaki **'köşeyi dönme'** olgusu"nun "bütün çirkinliği ve arsızlığı ile sanat yaşamımıza da giriyor" olması, öte taraftan ülke kaynaklarının kültürel ve sanatsal işlevler yerine işletmeci, para kazandırıcı ve kısa dönemli iş becerisi sağlayan teknokrat yetiştirilmesine ayrılması sanatsal gelişmeyi sığlaştırmaktadır.

Bir taraftan **"devlet sanatçısı"** üretim tezgâhları çalıştırılmakta, öte yandan da devletin varlığını tehlikeye attığı sanılan ürünler ve ça-

lışmalar sıkı takibe alınmakta ve savcı ve polise **sanat eleştirmeni** olma yetkisi verilmektedir. Bu durumda, devlet-sanat ilişkisinde, resmi ideolojinin kaba **body-guard** uygulaması ve hiç de rafine olmayan **ödül dağıtımı enflasyonu** ile içiçe sanatsal sapırmalar pervasızca ve bütünüyle ramp ışıklarına çıkarılmaktadır. Oynanan oyunun veya üretilen ürünün reklâm afişlerinde hep **Türk-İslam Sentezi** yazılıdır.

Gerçek sanatsal ürünler ise sanatçının gerçek dünyasının sadece sanatsal kıstaslarıyla değerlendiriliyor iken, dönemin somut ve arsız kıstası olan paraya sahip kişilerin âniden sanatsal alanlarda belirleyici ve değer hükmü yaratıcıları olmaya soyundukları görülmektedir. Bozuk dilleri ile sanatsal ve kültürel aktörlüğe soyunan bu zatların iktidar ve devlet ile olan ilişkileri de tamamen parasal veya ilkel kültürel/ırksal düzeyde olunca, sanatın bu kanallar aracılığıyla yönetilmeye çalışılması pek şaşırtıcı olmamalı. Hele hele devleti ele geçirenlerin ve devlet otoritesine sahip olanların sanatsal otoriteye de sahip olmalarını niçin yadırgayalım, değil mi? Nazi Almanyası'nda ve Faşist İtalya'da, sanat yapıtlarının en yakın izleyicileri dönemin üniformalı otoriteleri değil miydi?

O. Kutlar'ın deyimiyle "ensesi kalın ve badem bıyıklı bürokratlarımızla tafta giysili ve ayakkabıları sıkan tombul eşlerinin... Beethoven dinleyip ilk fırsatta kasap havasıyla göbek atma ikilemi" yaşamaları, güya sanatsal alana çıkarılan ve dinsel/ırksal seçime dayalı programlar içeren kültürel ve sanatsal faaliyetlerdeki tek yanlılık ve diğer din/ırk/kültürleri yok sayan **tek gözlü Ulis**'lik ile aynıdır. Biri hergün gördüğümüz filmin ilkel ve yetersiz bir sekansıdır, öbürleri ise görünmeyen ama **yeraltı nehirleri** ile devamlı beslenen ve ilerleyen taze filizleridir.

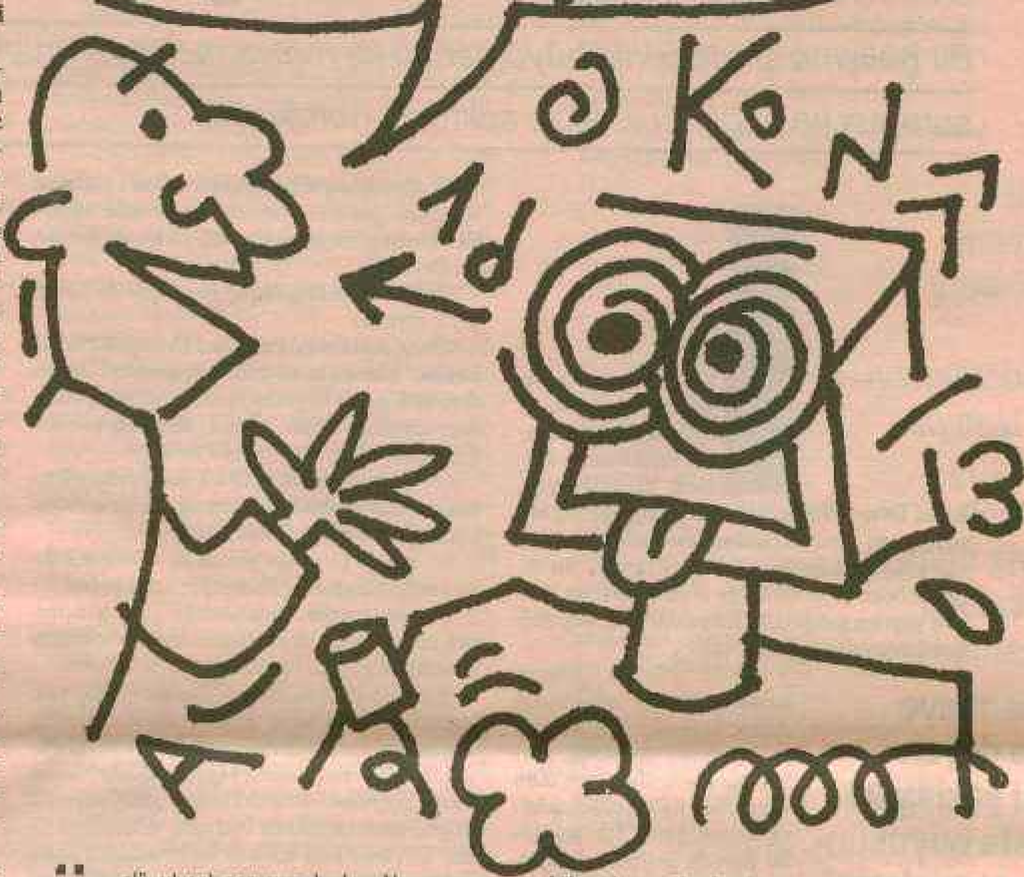
Her düzeyde ve kapsamdaki düşüncelerin sanatsal ürünlerle özgürce ve ödün vermeden açıklanmalarının savcı, asker ve polis tarafından suç olarak değerlendirildiği ve toplumsal ve sanatsal sorunlarla mümkün oldukça ilgilenmemenin öngörüldüğü bu ortamda, **depolitizasyon** ve **apolitik** tavır, temel alınmış olan değerlerdir. Sanatçının, kendi çalışmasına **zar** kalınlığındaki sabırlı, özgür, yaratıcı katkılarının kendiliğinden oluşması o sanatın gelişmesine nasıl olumlu bir katkı yaparsa, dönemin kısıtlayıcı/sorgulamacı mantığı böyle istiyor diye özellikle bu şekilde bir tavır takınması veya bu kozayı örüp kendini onun içine hapsetmesi o kadar törpüleyicidir, sanatın gelişmesini engelleyicidir. Çünkü, ikinci durumda bir öz-sansür vardır ki bu, devletin sanatçı üzerinde yaptığı en yıkıcı belirleme ve sonuçları uzun dönemde ve çok ağır şekilde görülecek olan bir etkidir. Sanatçı her defasında ellerini veya beynini yeniden yıkayacak, temizleyecek veya devlet otoritesinin karşısına çıkacak hale gelmekten kaçınacak veya onun karşısına çıktığında **dezenfekte/steril** durumda olmak zorunda kalacaktır.

Ama, bilindiği üzere, sokakta hiç oynamayan çocuklar, mikroplara karşı diğerlerine kıyasla daha savunmasız ve bağışıksız kalırlar, kırılmaları daha kolaydır. ■

1. Cumhuriyet, 26.11.1985
2. Cumhuriyet, 20.4.1988 ve 13.5.1988
3. Cumhuriyet, 2.6.1989, 7.6.1989 ve 13.6.1989
4. Cumhuriyet, 12.11.1989

SÖZÜM SANADIR

Ne var ne yok?..

Ünlü ulusal sorumuz budur: Ne var ne yok?.. Rivayete göre, ilk yapılan bilgisayara her ulustan konuklar soru sormuşlar, bilgisayar da hepsini yanıtlamış. Ne zaman ki Türkiye'li vatandaşımız bu ünlü sorumuzu sormuş, bilgisayardan kıvılcımlar çıkmış, ışıklar birbirine karışmış ve stop.

Sorumuz böylesine güçlüdür. Yılların deneyimlerinden süzülmüştür. Her yanıta açıktır. Her yoruma uygundur. Hepsini de dinleriz, başımızı sallarız, cık cık yaparız, sonra da kendi işimize bakarız, hayat sürüp gider...

□

NATO var Süper NATO yok. Özel Harp Dairesi var kontrgerilla yok. İtalya'da var bizde yok. (Zaten bu İtalyanlar falan filan Avrupalı'lar gevşektir. Her bir maraz onlardan çıkar. Uyuşturucu, ahlaksızlık, yok bilmem Roma Kılıcı hep onlarda. Bizde olmaz öyle şeyler. Var diyenin ağzını yırtar, bacaklarını ayırırız.) Baksanıza Milli Savunma Bakanı (eski Bakanı) Safa Giray Ecevit'e ne demiş: Öyle bilmeden konuşma, bilsen de konuşma, demiş. Gördünüz mü "ne var ne yok"u?

□

Demokrasi var konuşmak yok.
Savaş olasılığı var "savaşa hayır" demek yok.
Özgürlük var kıpırdamak yok.
Var var yok yok.
Sahi neymiş?..

□

Fahişe var flört yok.
Tanışmak var konuşmak yok.
Bakışmak var dokunmak yok.
Ağlamak var gülmek yok.
Dertlenmek var sevinmek yok.
Avrupa Topluluğu var geri yanı yok.

□

"Ne var ne yok?" dedin de aklıma geldi. Bizi geç bi kalem, biz sürünmeye alışmışız, yahu bu memleketin hali ne olacak? Baksana kadavraya don giydirmeye kalkmışlar, siz dönüp de milletin içinde don var mı diye baksanıza. Memleketi düşünmekten uyku tutmaz oldu. Geçen gün bizim karı "sen iyice tuhaf oldun Rasim" dedi, "sen bizim halimize baksana, memleketin halinden sana ne? Onu da başkaları düşünsün," dedi. O da kendine göre haklı. Haklı da bakıyorum, memleketi düşünen de yok. Sen nasıl görüyorsun vaziyeti? Böyle giderse asker gelir mi?

□

"Ne var ne yok" ha? İşte bizim sıkıntımız bu. Konuşmamak için konuşmak. Ne demek arkadaş "ne var ne yok?", ne demek şimdi bu? Cevaplar da aynı şey. "İdare eder". Ne demekmiş "idare eder"? Bu da bi şey demek değil. Aslına bakarsan biz konuşmuyoruz da konuşuyor gibi yapıyoruz. Başka bir cevap da "ne olsun be canım?". Ne olsunmuş be canım? Bu ne demek?

Bu da bir şey dememek demek. Biz konuşmayı değil de konuşmamayı öğreniyoruz. Elimde olsa "ne var ne yok?" demeyi yasaklarım...

□

İnsan var umutsuzluk yok.
Dünya var umutsuzluk yok.
Gelecek var umutsuzluk yok.
Birleşmek var umutsuzluk yok. ■

Tamer İşgüden

GELİŞME ÇELİŞKİSİ

Bir gelişme stratejisinin büyümeden kaynaklanacak yararların dağılımına ilişkin soruları sorması ve dağılımı analize sokması gereklidir.

İktisat yazınında gelişme sorunlarının ayrı bir disiplin içinde incelenmesi eğilimi, bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşından sonra siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan pek çok ülkenin ortaya çıkışıyla yoğunluk kazandı. Bu tarihten önce çoğu sömürge olan bu ülkeler üzerine yapılan çalışmalar sosyoloji ve antropoloji sınırları içinde yapılıyordu.

Batı'nın sermaye birikimine dayalı büyümeci yaklaşımı -önce pasta büyüsün- beklenen sonuçları vermemiştir. Büyümeden kaynaklanan yararlar düşük gelirli kesimlere doğru yönlendirilememiş, tersine bozuk dağılım yapısını daha da güçlendirecek toplumsal, iktisadi yapılanmalar ağırlıklarını artırmıştır.

1950'li yıllarda gelişme iktisadının artık azgelişmiş olarak nitelenen bu ülkelere yaklaşımının gerisinde, anılan ülkelerin **Batı** modelini izleyerek kalkınabilecekleri varsayımı yatar. Bir zamanlar Batı da geleneksel kalıplar içindeydi. Ama bu kalıpları kırarak, çağdaş bir **kapitalist** toplum kurabilmiştir. Öyleyse, şimdiki azgelişmiş ülkeler de Batı'nın geçtiği yolu izleyerek, ve elbette deneyimlerinden yararlanarak azgelişmişlik çemberini kırabilirler. Zaten, Batı da azgelişmiş ülkelere bu amaca dönük bir toplumsal formasyon kazandırmak için her türlü yardıma hazırdı ve elinde **reçeteleri** de vardı.

Bu çerçevede 1950'li yıllarda iktisadi gelişme, büyük ölçüde, iktisadi büyüklüklerin aralarındaki ilişki ve artış hızlarıyla açıklandı. Belirleyici olan ülkenin üretim kapasitesinin kendini devamlı besleyecek bir yapıya ve hıza kavuşturulmasıydı. Ulusal gelirde yüzde 5-7'lik bir artış oranı bu amaca ulaşmak için yeterliydi. Büyüme ile birlikte gelecek olan sermaye birikiminin yanında işgücünün nitelik ve niceliği, teknolojik ilerleme, davranış ve değer yargılarındaki değişiklikler de kuşkusuz gelişme sürecinde rol oynuyordu, ama, belirleyici olan sermaye birikimiydi.

Sağlanacak olan büyümenin yararlarının nasıl bir dağılıma konu olacağı, yani büyümeden kimlerin, ne ölçüde yararlanacakları ise daha sonra düşünülecek bir sorundu. -Önce pastanın büyümesi gerekir!- Ayrıca, bu sorunlar büyük bir olasılıkla büyüme ile birlikte kendiliğinden çözülecekti[1].

1950'lerde ünlü gelişme iktisatçısı A. Lewis şöyle diyordu[2]:

"Önce konumuzun dağılım (bölüşüm) değil, büyüme olduğunu vurgulamak gerekir. Üretim artarken geniş yığınların daha da yoksullaşması olasılığı vardır... (ama) temel ilgimiz dağılım değil, büyümeyi analiz etmektir."

Lewis daha sonra iktisadi gelişmeden kaynaklanacak zenginliğin herkeşi mutlu etmeyebileceğini de vurgulamaktadır[3]:

"... zengin birisinin yoksul bir kimseden daha mutlu olduğunu gösterir bir kanıt yoktur."

Bu yaklaşımda, anlaşılacağı gibi, gelişmeden kaynaklanacak yararların analize sokulması belki de gerekli değildir.

Yine bu yılların Harrod-Domar (H-D) yaklaşımında büyümeye yön veren değişkenler olarak yatırım, tasarruf, çıktı gibi toplam büyüklüklerin aralarındaki sayısal ilişkiler vurgulanır. Büyüme, tasarruf/ulusal gelir oranıyla doğru, sermaye/hasıla oranıyla tersine ilişkilidir. Büyüme hızı bir kez belirlendikten sonra sermaye/hasıla oranı veri iken, amaç büyümeyi gerçekleştirecek tasarruf oranı kolaylıkla hesaplanabilir. Amaçlanan büyüme hızını gerçekleştirecek yeterli tasarruf düzeyine ulaşılamıyorsa, yapılacak şey dış borçlanmayla bu tasarruf açığını kapatmaktır.

H-D modeli gelişme iktisatçıları üzerinde çok etkili olmuş ve gelişme sürecinin gizemli formülü bulunmuştur: Yeterli tasarruf düzeyi ve sermaye birikimi. Ekonomi ve toplumdaki yapısal bozukluklar, bu arada büyümeden kimlerin yararlanacağı gibi sorular sayısal ilişkilerin arkasında kayboldu.

Gelişme sorununa yaklaşan kapalı çember kuramları ise, bir ülkenin, "yoksul olduğu için yoksul kaldığı" çıkarsamasıyla sorunu bir çember içine hapsetti[4]. Sistem ancak çemberin kırılmasıyla kendisini aşabilecekti. Bunun için de dış yardım ya da yabancı sermaye kaçınılmazdı.

Gerçekte bu yaklaşımın adı gibi içeriği de tam bir çemberdir. Az gelişmişlik yine azgelişmişlikle açıklanmakta, başlangıçtaki eksik faktörün sermaye olduğu kabul edilince, dış yardım ve yabancı sermaye sağlanması yoluyla sermaye birikiminin çemberi kıracak düzeye ulaştırılabileceği vurgulanmaktadır.

1950'li ve 1960'lı yılların **dengeli** ve **dengesiz** büyüme tartışmaları gelişme iktisatçılarını uzun yıllar iki ayrı kampa böldü. Rosentein-Rodan Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın kalkınması için "büyük itiş"e gereksinme olduğunu vurguladı[5]. Büyük itiş, ekonomide birbirine destek verecek çok sayıda projenin eş-anlı olarak yığımlı yatırımlarla yürürlüğe girmesiyle sağlanır. Bu yolla kurulan sanayiler arz ya da talep yetersizliğiyle karşılaşmazlar. Nurkse ise dengeli büyümeyi özellikle azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkabilecek talep yetersizliğine bir çözüm olarak önerir[6].

Dengesiz büyüme tezi, temelde, azgelişmiş ülkelerin çok sayıda projeyi eş-anlı yürürlüğe sokacak denli kaynak yeterliliğine sahip olmadığını vurgular. Sınırlı olan kaynakların etkin kullanımı ön plana çıkar. Bu yaklaşımın doğal sonucu da yatırımların stratejik bir kaç sektörde yoğunlaşması önerisidir. Bu çerçevede doğrudan verimli yatırımlar, sosyal sabit sermayenin önünden gidebilir. Ortaya çıkacak olan darlıklar ise yeni yatırımları uyarır ve gelişme süreci bir dengesizlikten diğerine atlayarak yol alır[7].

Dengeli ve dengesiz büyüme yaklaşımları değişik öneriler getirseler de her iki yaklaşımın da ortak noktası, gelişmenin ancak yığımlı yatırımlar yoluyla gerçekleşebileceğidir.

1960'lı yılların ünlü bir yaklaşımı Rostow'un "Aşamalar"ıdır. Rostow, her toplumun tarihsel olarak birbirini izleyen beş aşamadan geçerek gelişmesini tamamlayacağını ileri sürer[8]. Günümüz azgelişmiş ülkelerinin bu sıralamadaki yeri gelişme çizgisinin ilk aşamalarıdır. Ne ki, onlar da tüm toplumlar için geçerli olan aşamaları birer birer geçecekler ve bugünün gelişmiş toplumlarının, örneğin ABD'nin düzeyine ulaşacaklardır[9].

Rostow'un aşamaları içinde en önemlisi ikinci sırada yer alan "harekete geçme" aşamasıdır. Bu aşamada net yatırımların ulusal gelirin en az yüzde onuna ulaşması gerekir. Bu sıralamada, örneğin Türkiye harekete geçme aşamasına 1937 yılında girmiştir.

Rostow da iktisadi gelişme sürecinde sermaye birikiminin özel ağırlığını önemle vurgulamakta, artan üretimin dağılımı sorununun büyümeyle birlikte kendiliğinden çözüleceğini beklemektedir. Gerçekte Rostow tüm toplumları mekanik bir gelişme çizgisi üzerine oturtmakta, azgelişmiş ülkeleri de bu çizginin en başına yerleştirmektedir. Böylece, tarih azgelişmiş ülkeler için yeni başlamakta, bu ülkelerin çok eskilere uzanan uygarlıkları ihmal edilmektedir.

1970'li yıllara gelindiğinde, yani 1950'den bu yana izlenen politikaların sonuçları gözlemlenebilir bir yoğunluk kazandığında, pek çok azgelişmiş ülkede yaygın yoksulluğun yine yaşamakta devam ettiği ve büyümenin yararlarından bu insanların uzak kaldığı görüldü. Sayısal büyüklüklerde bazı başarılar sağlanmış olsa bile, bu başarılar işsizliği, yoksulluğu ve gelir dağılımındaki büyük eşitsizliği olumlu

yönde etkileyememişti. Bu insanların besin, sağlık, eğitim, konut gibi temel gereksinmelerinin karşılanmasında büyük yetersizlikler vardı. O zaman **"gelişme"**nin anlamı ve kimin için gelişme soruları gündeme geldi.

Anlaşılacağı gibi Batı'nın sermaye birikimine dayalı büyümeci yaklaşımı -önce pasta büyüsün- beklenen sonuçları vermemiştir. Büyümeden kaynaklanan yararlar düşük gelirli kesimlere doğru yönlendirilememiş, tersine bozuk dağılım yapısını daha da güçlendirecek toplumsal-iktisadi yapılanmalar ağırlıklarını artırmıştır. İşte, yazının başlığındaki **"gelişme çelişkisi"** bu anlamda kullanılmıştır: Sermaye birikimi büyüdükçe daha da bozulan gelir dağılımı ve kendisini daha da çarpıcı duyuran aşırı zenginlikler, aşırı yoksulluklar. Bazı sayısal büyüklüklere bakınca zenginleşme yolundaki bir ülke, halkın çoğunluğuna bakınca temel gereksinmelerini bile karşılamaktan uzak bir toplum.

Bu çerçevede, bir gelişme stratejisinin büyümeden kaynaklanacak yararların dağılımına ilişkin soruları sorması ve dağılımı büyüme sürecine entegre bir biçimde analize sokması önerilmektedir. Önce üretim, sonra dağılım olası görünmemektedir. Bu tür bir stratejiye bir örnek olarak aşağıdaki yaklaşımlar verilebilir[10].

- Pazara dayalı işleyiş, bozuk gelir ve servet dağılımı sonucu yüksek gelir gruplarının talepleri yönünde olmakta, çoğunluğun yararlanacağı temel gereksinmeler ihmal edilmektedir.

- Bir gelişme stratejisi en az pazarın kendiliğinden işleyişine olduğu kadar, temel gereksinmelerin karşılanması amacına da yönelik olmalıdır.

- Dağılım ve istihdam politikaları üretimin entegre bir parçası olarak düşünülmelidir.

- Yatırımlar yoksul kesimlerin temel gereksinmelerini karşılayacak biçimde yeniden yönlendirilmelidir.

- Büyümeden kaynaklanacak yararların yoksul kesimlerin temel gereksinmelerini karşılamaya yönlendirilebilmesi için büyüme ile birlikte **"yeniden dağılım"** sistemleştirilmelidir.

- Mevcut servet dağılımındaki aşırı bozukluğun, örneğin toprak reformu biçiminde, düzeltilmesi düşünülebilir.

- Yoksul kesimlere yönelik beşeri yatırımlar, bu insanların verimliliklerini yükselterek, kazançlarının artmasına ve buradan gelir dağılımındaki bozukluğun bir ölçüde de olsa giderilmesine yardımcı olabilir.

- Büyümeden kaynaklanacak yararların büyük çoğunluğa yansıyabilmesi için, siyasal ve iktisadi güç ilişkilerinin, demokratik bir ortamda siyasal karar alıcıya serbestçe ulaşabilmesi, etkileyebilmesi gerekir. Ülkedeki toplumsal-siyasal yapılanmanın bu doğrultuda gelişmesi olağanüstü önemlidir.

Bitirirken bir noktanın vurgulanmasını gerekli buluyorum. Önce de belirtildiği gibi, gelişme iktisadı, azgelişmiş ülke iktisatçılarınca değil, gelişmiş ülkeler iktisatçılarınca işlenmiştir. Bu açıdan, Avrupa ya da ABD'li iktisatçıların konuya kendi gözlükleriyle bakmaları doğaldır[11]. Doğal olmayan bizim kendi sorunlarımızı başkalarından öğrenme kolaycılığımızdır. ■

Büyümeden kaynaklanacak yararların büyük çoğunluğa yansıyabilmesi için, siyasal ve iktisadi güç ilişkilerinin demokratik bir ortamda siyasal karar alıcıya serbestçe ulaşabilmesi, gerekir.

NOTLAR:

1. Bu yaklaşım özellikle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1972) kendisini duyurur.

*2. W. Arthur Lewis, **Theory of Economic Growth**, Unwin Un. Books, 1955, s. 1. Lewis Karaibler'de küçük bir ada olan St. Luca'da doğmuş olmasına karşın, belki de aldığı İngiliz eğitimi sonucu gelişme sürecine tam bir Batı gözlüğüyle yaklaşmaktadır. Bkz. Ayşe Trak, "Azgelişmiş Ülke Aydınları ve Gelişme Sorunu", **Yapıt**, sayı. 6, Ağustos-Eylül 1984.*

3. W. Arthur Lewis, age, s.420.

*4. R. Nurkse, **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Countries**, (1953) Çev. Ş. Adalı, Menteş Kitabevi, 1964, s. 10.*

*5. Rosenstein-Rodan, "Problems of Industrialisation of Eastern and South Eastern Europe", **Economic Journal**, September, 1943.*

6. R. Nurkse, age.

*7. A. Hirschman, **The Strategy of Economic Development**, Yale U.B., 1958.*

*8. W.W. Rostow, **The Stages of Economic Growth**, Cambridge Un. Press., 1969.*

*9. Bu yıllarda Rostow kuramının yaygınlığına ilişkin bir antropoloji konferansı üzerine söylenenler ilginçtir: Konferansta bazı antropologlar katılanlar arasında hiç iktisatçı bulunmayışının nedenini sorarlar. Verilen yanıt şöyledir: İktisatçıya gerek yoktur, çünkü Rostow'un Aşamaları başvuru masasında her isteyene verilmektedir. Bkz. H. Brookfield, **Interdependent Development**, Methuen Co.Ltd., 1979, s. 38-39.*

*10. H.B. Chenery M.S. Montek, L.G. Bell, J.H. Duloy, R. Jolly, **Redistribution with Growth**, Oxford Un. Press., 1974.*

*11. A. Trak, "Gelişme İktisadının Gelişmesi: Kurucular" **Yapıt**, Sayı 5, Temmuz 1984.*

DOĞU AVRUPA BORÇ TUZAĞINDA

Borç, pazar ekonomisinin en eski buluşlarından biri. Kanımca, merkezi planlama ekonomilerine öldürücü darbeyi, pazar ekonomisinin bu silahı indirdi.

Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde, 80'li yılların sonunda yaşanan sistem değişikliğinin hangi nedenlerle ortaya çıktığı bugün tartışılıyor ve daha uzun süre tartışılacak. Bu yazıda, sosyalist ülkelerdeki sistem değişikliğinin "neden" ortaya çıktığı sorusuna değil, "nasıl" oluştuğu sorusuna yanıt arayacağım.

Doğu Avrupa'da, kitleleri hoşnutsuzluğa iterek değişiklik potansiyelini oluşturan en önemli olgulardan biri, gıda ve tüketim malları tüketimindeki yetersizlik.

Dış borcun en önemli özelliği, borçlanan ülkenin borcun sağladığı kısa dönemli rahatlama karşılığında, uzun dönemde alacaklısına net kaynak aktaran konuma düşmesi.

Batılı ve Doğu Avrupalı iktisatçılar, bu yetersizliğe, sosyalist merkezi planlamanın neden olduğunu savladılar. Bu bağlamda, pekçok Doğu Avrupalı iktisatçı, merkezi planlama konusunda, bağnazlığa varan karşı tutum benimsediler.

Doğu Avrupalı iktisatçıların, Batıdaki iktisat araştırmalarından yıllarboyu uzak tutulmaları, bu iktisatçıların, merkezi planlama konusunda bağnazlığa varan karşı tutum benimsemelerinde etkili olmuş olabilir.

Çünkü, Batıdaki iktisat araştırmalarından uzak tutulan Doğu Avrupalı iktisatçılar, bu yüzden, Batıdaki eleştirel iktisat görüşlerinden de uzak kaldılar.

Eğer böyle olmasaydı, Doğu Avrupalı iktisatçılar, merkezi planlama ekonomilerinde gıda ve tüketim malları üretiminde görülen yetersizliklerin, merkezi planlamayla ilgisi olmayan nedenlerden de kaynaklanmış olabileceğini düşünebilirlerdi. Bu nedenlerin en önemlisi, kanımca dış borçlanma.

Dış borcun (ya da genelde "borcun") en önemli özelliği, borçlanan ülkenin (ya da kişinin), borcun sağladığı kısa dönemli rahatlama karşılığında, uzun dönemde, alacaklısına (ya da alacaklılarına) net kaynak aktaran konumuna düşmesi.

Çünkü borç, genelde verimli yatırımlarda değil, tüketim amacıyla kullanılır. Borç yatırıma yöneldiğinde, borç verenler, yatırımın verimsiz olması için ellerinden geleni yaparlar. Dolayısıyla, borcun ödenmesi zamanı gelince, bu amaçla kullanılabilecek kaynaklar yaratılmamıştır. Ülkenin (ya da kişinin) varolan kaynaklarının bir bölümü, alacaklıya (ya da alacaklılara) aktarılır.

Pekçok borçlunun başından geçen bu sürecin, merkezi planlamayla ilgisi yok. Tersine borç, pazar ekonomisinin en eski buluşlarından biri.

Kanımca, merkezi planlama ekonomilerine öldürücü darbeyi, pazar ekonomisinin bu köhnemiş ama güçlü silahı indirdi: Merkezi planlama ülkelerinde dış borçları ödemek amacıyla gerçekleştirilen batıya kaynak transferi, bu ülkelerde yaşayanların hoşnutsuzluklarının doruğa ulaşmasında etken oldu.

Doğu bloku ve dış borç

Doğu Avrupa ülkelerinin dış borçlarının toplamı, 1990 yılında yaklaşık 150 milyar doları buluyordu.

Polonya'nın 40 milyar dolar, Macaristan'ın 20 milyar dolar, Bulgaristan'ın 10 milyar dolar, Çekoslovakya'nın 8 milyar dolar, Romanya'nın 5 milyar dolar ve SSCB'nin 50 milyar dolar dış borcu var. Bu ülkelere, 20 milyar dolar dış borcu olan Yugoslavya da eklenebilir.

Son yıllarda özellikle SSCB, tüketim istemini gidermek amacıyla borçlanıyor. Ama, Doğu Avrupa ülkeleri, genelde yatırımlarını yenileştirmek, yeni yatırımlar gerçekleştirmek amacıyla borçlandılar.

Yatırım yapmak amacıyla borçlanan Üçüncü Dünya ülkelerinin deneyimlerini, Doğu Avrupa ülkeleri de yaşadılar:

Doğu Avrupa'da borç karşılığı gerçekleştirilen yatırımlarda, genelde demode teknoloji kullanıldı, ve/ya da demode ürünler üretildi ve/ya da sürekli girdi ve yedek parça dışalımı yükümlülüğü altına girildi. Dolayısıyla, bu yatırımlar, neden oldukları borçların ödenebilmesi için gerekli kaynakları, yeterli ölçüde yaratmadılar. Borçların anapara ve faiz ödemeleri için, varolan kaynaklar da kullanıldı.

Doğu Avrupa ülkeleri bu yüzden, diğer borçlu Üçüncü Dünya ülkeleri gibi, gerçek gelirlerin azalması, enflasyon, ekonomik durgunluk ve ödemeler dengesi sorunlarıyla karşı karşıyalar.

Borç Tuzağı

Dış borç ödemeleri, SSCB'nin dışsatım gelirlerinin yaklaşık % 25'ini götürüyor. Bu oran, Polonya, Macaristan (ve Yugoslavya) için % 50 dolayında.

Dış borçların yalnız faiz ödemeleri, doğu Avrupa ülkelerinin ulusal gelirlerinin yaklaşık % 5'ine eşit. Dolayısıyla, Doğu Avrupa ülkelerinde insanlar her yıl, ürettiklerinin % 5 daha azını tüketebiliyorlar.

(Bu konuda düzen çok kurnazca kurulmuş: SSCB, Doğu Avrupa ülkelerine, dünya düzeyinin altında fiyatlarla hammadde satıyor. Sonra, Doğu Avrupa ülkeleri, borç anapara ve faiz ödemeleri yoluyla Batıya kaynak aktarıyorlar. Böylece, merkezi planlama ekonomilerini, ucuz kaynak sağlayarak desteklemek isteyen SSCB de, batıya kaynak aktarmış oluyor.)

Ekonomide tüketimin, üretimin % 5 altında kalması, birkaç nedenle değişikliğe neden oluyor.

İç tüketimin, dışarıya kaynak aktarmak amacıyla kısılması, kitleleri hoşnutsuzluğa itiyor. Bu konuda en çarpıcı örnek, dış borçlarını ödeyebilmek amacıyla iç tüketimi olağanüstü kısan Romanya'daki Çavuşesku yönetiminin deneyimi.

Kitlelerin hoşnutsuzluğundan ürken yönetim, ülkeye yabancı sermaye çağırmak yoluna gidebilir.

Bir merkezi planlama ekonomisine yabancı sermayenin girmesi, tanımı gereği, ekonomik dizgenin temelden değişmesi anlamına geliyor. Kaldı ki yabancı sermaye, ülkeye gelmek için, ekonomik dizgede başka değişiklikler de ister.

Deneyimler, yabancı sermayenin girdiği ülkelerde, dışa bağımlılığın azalmadığını, tersine arttığını gösterir. Dolayısıyla, yabancı sermayenin girdiği merkezi planlama ekonomisinde değişim, yabancı sermayenin getirdiği dışa bağımlılığın artışına koşut olarak sürer.

Son olarak, dış borçlanma, yozlaşmayı da birlikte getirir. Yozlaşan yöneticiler, ekonomik dizgedeki değişme sürecini hızlandırır. Bu konuda çarpıcı bir örnek verelim:

Geçmişte dışalım ödemelerini bekletmeden yapan SSCB, 1990 yılında, dışalım ödemelerinin % 10'unu gecikerek yaptı. Bunun nedeni, ülkenin döviz gelirlerinin, yurtdışında tutulması ve bu yüzden, dışalım ödemelerinde kullanı-

lamaması. (**Economist**, 19/5/1990, s.78)

Olay, Üçüncü Dünya ülkelerinde önü alınamayan yurtdışına sermaye kaçışının, Sovyet eşdeğeri. Sovyet şirket yöneticileri, yurtdışında, yasal olan ve olmayan yollarla banka hesapları açıyorlar. Bu yöneticiler, işlerini daha kolay yürütebilmek için, merkezi planlamanın geri kalan kısıtlamalarından da kurtulmayı, kuşkusuz isterler.

Sonuç

1980'li yıllarda dünyayı saran değişiklik rüzgarlarından az etkilenen üç ülke var. Bu ülkelerin ekonomik ve politik düzenlerini, savunmayacağım. Kaldı ki, bu üç ülkenin herbirinin yapısı, diğerlerinden çok farklı. Bu yüzden, üçünü birden savunmam olanaksız.

Bu ülkelerde kurulu düzenlerin,halkları mutlu edip etmediği, tartışmaya açık. Yine de, değişikliğe karşı durdular.

Sözünü ettiğim ülkeler Arnavutluk, İran ve Kuzey Kore. Her üç ülkede sıkı ideolojik doku, kişilik kültü ve merkezi yönetimin bireyleri yakın yakın denetimi sözkonusu.

Ancak kanımca, bu ülkeleri değişikliğe karşı koruyan ortak özellik, dış borç almamaları.

Yönetimler "kendi kendine yeterlilik" politikaları izlediği için, değişiklik rüzgârları, bu ülkelerdeki (belki hoşnutsuz) kitlelere ulaşamadı.

Geleceğin sosyalist toplumlarını kuranlar, bu toplumları değişikliğe karşı korumak amacıyla, "kendi kendine yeterlilik," yani dış borç almamak ilkesini, kesinlikle benimsemeli.

Görüş'te belirtmek istediğim son görüşüm bu. ■

DOKUN

Son yazı

Bir dönem, üniversiteyi yok ettiyse, o dönemin adını koymak kolaylaşır.

Yaklaşık 25 yıldır elimin erdiğince yazarım. İyi mi, kötü mü diye kimseye soramadığımız bu yazılarımızı beğenenler oldu mu bilemiyoruz. Ancak, yazanı ve okuyanı kıt bir ülkedeyiz; böyle bir ülkede eline kalem alan herkesi kutlamak ve sevmek gerekir diye düşünürüm hep. Okuyana gelince. Asıl kutlanacak ve beğenilecek insan bence okuyan insan. Okumak insana bir yığın dert, sıkıntı ve yük getiriyor. Bir adam ki okumuyor, o adam memursa yükseliyor, serbest çalışıyorsa varsıllaşıyor, işsizse işe giriyor. Okuyan ve bilgili olan her kimse, ya hapse giriyor ya kanser oluyor ya da evinde ve işinde sıkıntıdan patlıyor. Görüldüğü üzere bilgi bireye zarar, bilgisizlik ise yarar veriyor. Öyleyse kutlanacak adam okumayan adam mı demeli.

Çeyrek yüzyılda dertli ve sıkıntılı yaşamayı seven epey insana seslendim. Bu seslerim değişik dergi ve gazetelerde yer aldı. Ne var ki, elinizdeki "Görüş" dergisi benim sürekli ve her ay seslenebildiğim ilk dergi olmuştur. Derginin yönetimi bana "Dokun" adlı bir köşe vererek onurlandırdı beni. Ben de, bu sevimli köşemde daha çok eğitim ve üniversite konularına dokundum. Yaşamımın en mutlu ve sevinçli yılları Görüş'te yazdığım günler sayılmalı. Belki bu açılışla ileride yeni dergilerde yazma olanağı bulurum.

Türkiyemiz son on yılda cunta dönemini yaşadı. Bu cunta ki, okuyan ve yazana düşman; okumaz, bilmez ve korkağa sevgi duyandı. Bütün bu koşula karşın yürekli çok insan yazmayı ve okumayı sürdürdü. Çünkü, bu okuyan ve yazan insanları susturmaya ve korkutmaya kimsenin gücü yetmez, geçmişte de yetmedi, bundan sonra da yetmeyecek. O açıdan Görüş dergisini çıkaran arkadaşlarımız bu kesime yadsınamayacak düzeyde önemli hizmet yapmışlardır. Onların kucağında yazdık, çizdik, okuduk; bilgimizi genişlettik. Kendilerine "sağol" demeyi bir ödev sayarım.

Faşist dönem geçirdik. Henüz bu dönem bitmedi. Sivil şekliyle asker şeklinden daha ağır biçimde devam ediyor. Dönemi yaşatan insanlar hergün baskılarını artırdılar, artırmaktadırlar. Böylesi karanlık bir dönemi yazarak, okuyarak hafifletmeye çalıştık. Ama ne acıdır ki, bu çirkin dönem pek çok dostumuzu aldı götürdü, kimi dostumuzu dönülmez hastalığa tutturdu; bunlar unutulacak ve katlanılacak olaylar değil. Değil ama, tarih ve uygarlık savaşımları hep bu tür olaylarla dolu. Görüş dergisi bu olayları geleceğe götürecek önemli yazılarla dolu. Gün olur bir araştırmacı çıkar ve bu yazıları incelerse, bu iğrenç ve çirkin dönemi belgelerle tarihe kazandırır.

Benim yazdığım konular eğitimi ve üniversiteyi anlattı. Bunları kabaca özetlersek, bu çirkin ve kara dönem, bu alanda neler getirdi götürdü görmemiz gerekir. Bir ülkenin gücü üniversitesiyle ve ürettiği bilimle ölçülür. Bu güzelim kurumlar yok edildiler. Bugün, sağcı solcu, hiçbir yurttaş, üniversiteler gelişti ve olgunlaştı diyemez. Birkaç YÖK adamından başka böyle diyeni duymak olası değil. Öyleyse, bir dönem üniversiteyi yok ettiyse, o dönemin adını koymak kolaylaşır.

İlköğretim ve ortaöğretim üniversiteden farklı değil. Bu kurumlar dinsel eğitim vermeye başladı. Altmış yıldır başı sarıklı kız öğrenci göremediğimiz okullar, sarıklı kızlarla dolmaya başladı. Giderek bütün okullarda uygulamalı din eğitimine geçilecek, öğrenci ve öğretmenler topluca namaz kılacak, oruç tutacak ve diğer dinsel gerekleri yerine getirecek... Cuntanın 10. yılında ülkenin durumu budur.

Bütün bu çağdışı gelişmelerin yanında, eğitim kurumları on yıllık süreç içinde, ailelerin para düzeylerine göre sınıflanmıştır. Bunun temel nedeni gelir dağılımı dengesizliği olmuştur. Ücretli ve tarımcı kesimin payı sürekli düşmüştür. Payı düşen kesimin çocukları eğitim olanaklarından daha düşük düzeyde yararlanmaya başlamışlar, sonuçta geleceği iyi ve seçkin yükseköğretim kurumlarına giremez duruma gelmişlerdir. Bu kesimin okuma istemlerini karşılamak için de, ara adam olabilirler gibi bir düşünceyle, ne olduğu belirsiz iki yıllık meslek yüksek okulları açılmıştır. Bir üniversiteye bağlı tutulan ve adının başında üniversite olduğu için kendini üniversitede okuduğunu sanan aldatılmış bir yığın genç bu okullarda eğleştirilmektedir. Öte yandan ülkede söz sahibi olacak varsıl aile çocukları için gözde özel ve kamu üniversiteleri yaratılmıştır. Sonuçta bugün, varlıklı olmayan kesim çocukları, ülke için yetkili ve etkili olacak hiçbir kurumda yer alamaz gerçeğiyle karşı karşıya kalmışlardır.

On yılın eğitim kurumları için yazılacak çok şey var. Bunların tamamına yakını Görüş dergisi içinde yazıldı ve anlatıldı. Meraklı insanlar gelecekte Görüş'ten çok yararlanacaklardır. O açıdan bu dergimiz yıllarca önemli bir boşluğu doldurarak tarihsel anlamda çok büyük görevler yapmıştır.

Bu "Son Yazı"mın sonunda, dergiyi çıkaran adlı-adsız bütün dostlara, derginin yaşamasında katkısı olan arkadaşlarıma ve usanmadan bizi okuyan dostlara candan gönül borcumu sunar, ileride yeni bir dergide buluşma dileklerimi bildiririm. ■

SİNSİ TERÖR

Kamaşan gözlerin görmediği, gelişmiş kapitalizmin insana bir nitelik olarak değil, bir nicelik olarak bakışında varılan ileri ölçüdür.

Görüş'ün geçen sayısındaki yazımın sonunda değindiğim Kuzey ülkeleri insanını tutsak eden "sinsi ve çehresiz terör" nosyonunu bugünün ve yakın geleceğin somut trendleri, süreçleri zemininde biraz açmak istiyorum.

Devleti küçültme, toplum hayatının her bir alanına, ince gözeneğine burnunu sokup dal budak salmasını önleme, iktidarın yatay örgütlenmesini hedefleme düşüncesi epey bir süredir özellikle çağdaş Batı/kapitalist toplumlarında düşünen insanların zihnini meşgul ediyor. Bu doğrultuda çeşitli görüşler, tasarımlar, öneriler, gelecek projeksiyonları üretiliyor, yeni perspektifler irdeleniyor. Bu konunun böylesine ilgi odağı olması boşuna değil. Somut olgular ve somut trendler, Batıda, kapitalist devletin kendiliğinden giderek küçüldüğünü, baskıcı ve şekillendirici merkezi işlevinin azaldığını, "sivil toplum"un öne çıkmakta olduğunu göstermiyor. Bunun tersi doğru. Öyle olduğu için de "sivil toplum" düşüncesi, mevcut gerçekliğin arzettiği tehlikeye karşı ve o gerçekliği değiştirme yönünde öne çıkıyor. "Sivil toplum" kavramının nicedir toplumun ve toplum hayatında siyasetin geleceğine ilgi duyanların zihnini meşgul etmesi, kapitalist devletin "devlet gibiliği" hiç değişmeden kimi işlevlerinin ur gibi büyüyerek toplumu içinden sarması karşısında "sivil toplum" kavramıyla dile getirilen bir tür toplumsal özgürleşmeye duyulan âcil ihtiyaçtan ötürüdür ve o ihtiyacın karşılanabilmesi için politik, toplumsal, entellektüel düzlemlerde aktif müdahele gereğinin ifadesidir.

Düzenin "imkânları"nı ve sınırlarını zorlayan "aşırı" talepler karşısında ya da "anormal" durumlarda ortaya çıkan şiddet olgusu, "normal" koşullarda sağlanan onayda mündemiç şiddetin yansımasıdır.

Ne ki "sivil toplum"culukta, hiç de yabana atılmaması gereken bir ölçüde, esas sorunun köküne inmeden sonuçlarıyla uğraşma, temeldeki durumu bir yana koyup gölgesiyle boğuşma yönünde bir eğilim var. Bunu düzeltmek gerekiyor.

Bir kere, Batı kapitalist toplumunun insanına sağlanan "bıçak sırtında" refahla birlikte toplumda kapitalist iktidar gerçekliğine verilen onay, iktidarın toplumsal meşruiyet temeli, geçen yazımda belirttiğim gibi, yoksul Güney ülkeleriyle eşitsiz ilişkilerin her ne bahasına olursa olsun demesek bile Güney ülkeleri insanının uğratıldığı çok ağır yıkımlar bahasına sürdürülmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Bu durumun ortaya çıkardığı bir sürü olgu ve realite var. Bunlardan bir tanesi bence günümüzün ve oldukça yakın ya da çok uzak olmayan geleceğin trendleri açısından belirleyici öneme sahip: periferiden emperyalist metropollere yoğun ve aralıksız göç olgusu.

Bu olgu özellikle son on yıl içinde çarpıcı bir biçimde öne çıktı. Bugün Batı Avrupa ülkelerinin hemen tümü ve Kuzey Amerika dünyanın dört bir yanından, Güney ve Uzak Doğu Asya'dan, Afrika'dan, Orta Doğu'dan, Orta ve Güney Amerika'dan her yıl oralara akan milyonlarca insanın âdeta "saldırı"sı ile karşı karşıya. Bu göçü durdurmanın bir yolu olmadığı da enikonu görülüyor. Çünkü Kuzey/Güney ilişkisi sürekli göçmen üretiyor ve sürekli göçmen üreten koşulları yine o ilişki üretiyor. Sonuç, bir tür bumerang etkisidir: Göçmen akımı zengin ülkelerin iç yapılanmalarında derin ve kapsamlı ekonomik, toplumsal, kültürel, politik sorunların ortaya çıkmasına neden oluyor. Çeşitli dinlere, kültürlere, çalışma ve yaşama alışkanlıklarına sahip insanlarla ortak bir hayat kurmanın ve sürdürmenin koşulları çeşitli toplum kesimleri ve tek tek bireyler üzerinde maddi ve manevi olumsuz etkiler yaratıyor. Bu koşullarda bir yandan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, "bizler ve onlar" ayrımı gibi tepkiler belirip hızla gelişirken, öte yandan topluma dışardan katılan yeni "yabancı" unsurun -milyonlarca insanın- kendi benliği ve kimliği, kendine özgü özlemleri ve beklentileriyle yeni ve yabancı bir ortamda varlığını sürdürme, değerlerini koruma, toplum hayatına aktif katılma gibi "iddia"larla sahneye çıkması kültür alanında ve insan ilişkilerinde olduğu kadar ekonomide ve politikada da yer yer ve zaman zaman ciddi çatışmalara yol açan derin çelişkiler üretiyor.

Bu durumda temel sorun, çelişkilerin üzerine yürüyerek yeni bir değerler sistemi çerçevesinde yeni bir toplumsal hayat tarzı oluşturma ve bunun maddî altyapısını gerçekleştirme sorunudur. Birbirinden farklı insanî ve kültürel zenginlikleri içeren ve yeniden üretebilen yeni bir toplumsal dokuya ihtiyaç var. Hâlen var olan ve giderek artan, çeşitlenen çelişkileri bu yönde çözerek gerek Kuzey toplumlarının insanlarını, gerekse o toplumlara bugün yabancı görünen ve kendilerini de yabancı gören Güneyli insanlara umut verecek, gelecek vaadedecek yeni bir birlikte hayat yolunun önünü açmak gerekiyor. Bunun için kağıt üstünde öneriler getirmek, projeler, vb. geliştirmek kolaydır ama fiilen, pratikte öne çıkan olgu zengin ülkelerin hemen hepsinde belli bir "korunma" ve "disiplin" ihtiyacının karşılanmasına duyulan özlemdir.

Toplumsal yapı yeni yabancı unsura direniyor. Bunun nedeni, yabancıya duyulan tepkiden çok, hayatın onunla -yan yana değil- bir arada, içiçe yaşanabilmesini sağlayacak toplumsal bilinç dönüşümü için gerekli maddi zeminin oluşması önündeki engellerdir. Söz konusu bilinç dönüşümünün mevcut kapitalist üretim ilişkileri bağlamında gerçekleşmesi başlı başına muazzam bir sorundur çünkü. O yüzden hızlı ve kapsamlı göç akımı karşısında ilk akla gelen "önlem" kapıları kapamak, "teknenin dolduğu"nu söyleyerek akımın önünü kesmeye çalışmak oluyor. Nitekim son on yılda Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik göçmenler ve siyasi mültecilerle ilgili yasal düzenlemeler olağanüstü ölçülerde sıkılaştırılmıştır. 60'ların, 70'lerin liberal uygulamalarından geri dönülmüştür. Vaktiyle yıkılan vize duvarları yeniden örülmüş, göçmenlere yardım fonları kısıtlanmıştır, vb. (Bu arada Türkiye'nin AT üyeliği perspektifi Avrupa açısından gündemden çıkmıştır.)

Ne var ki bu türden yaklaşımlar ve uygulamalarla da göçmen akınının önlenemeyeceği artık iyice anlaşılmıştır. Kapıdan kovulanlar sayıları artaraktan bacadan içeri girmeyi başarıyorlar. Zira başka çareleri yok. Kuzey-Güney ilişkisi, yani uluslararası kapitalist sömürü sürüp gittikçe de olmayacak. Yeni Bir Uluslararası Ekonomik Düzen tasarımı zengin ülkelerin iç yapılanmalarında bir anti-kapitalist devrim sorununu özünde içerdiği içindir ki bugüne kadar bir yığın parlak fikir, proje ve retorik üretmekten öte bir yere varamadı. Yine aynı nedenden ötürü bugün özellikle Avrupa'nın (Kuzey Amerika'nın çeşitli tarihi, kültürel, fiziksel kendi özellikleri var) zengin ülkelerinde yabancı işçi ya da göçmen sorunu doğrudan doğruya o ülkelerin kendi iç sorunları olarak gitgide artan bir önem kazanmakta, o ülkelerde ortaya çıkan yeni politik sorunların ekseninde yer almaktadır.

Meselâ Fransa'da son yıllarda hızla gelişen faşist Le Pen hareketinin esas dayanağı, göç olgusunun toplumun çeşitli kesimlerinde, özellikle de düşük ve orta gelirli kesimlerde doğurduğu tepkidir. Bir yandan yıllardır süren yüksek düzeyde kronik işsizliğin giderilebileceğine dair hemen hiç bir umudun olmaması, öte yandan göçün önünün alınamayacağının anlaşılmasıyla ortaya çıkan genel güvensizlik duygusu Le Pen hareketinin toplumsal/psikolojik tabanını oluşturuyor. Buna, yabancı unsurla

yerleşik hayat tarzı arasında uyuşmazlıklar eklenince yabancı düşmanlığı denilen fenomen doğrudan doğruya politik bir veçhe kazanıyor. Sorun, politika arenasında meydanı Le Pen ve onun gibilerin demagojelerine boş bırakmama gayretine, ordan da yabancı sayısındaki artış ve bunun doğurduğu sonuçlara karşı tavır almada Le Pen'den aşağı kalmama düşüncesine kadar uzanarak geleneksel "liberal" politik duyarlılıklar üzerinde etkili oluyor.

Le Pen fenomeni bütün Avrupa'da geçerli neo-faşist hareketlenmenin prototipidir. Yol açtığı gelişmeler Fransa'ya özgü olmaktan çok uzaktır. Bu genel eğilim önümüzdeki dönemin koşullarında zamanla daha da güçlenecektir sanıyorum. Doğu Avrupa'da son bir yıldır olanlar ve Doğu-Batı çelişkisinin gündem dışı kalmasıyla ortaya çıkan durum, dünya çapında Kuzey-Güney çelişkisini öne çıkardığı gibi, Avrupa ölçeğinde de yabancı göçmen sorununu öne çıkaracaktır. Yıllardır komünizm düşmanlığı kanalına yöneltilerek manipule edilen korku, tedirginlik, nefret ve benzeri duygular da hedef değiştirecektir. Göçmen olgusunun yoğunlaştığı bütün ülkelerde neo-faşist akımın uykudan uyanırcasına başını kaldırması boşuna değil. İki Almanya'nın birleşmesi bu yöndeki gelişmeleri şimdiden etkiliyor. Doğuda yeni kapitalist uygulamaların, gemi azıya almış işsizliğin, hiç alışılmadık biçimlerde ve düzeylerde hayat pahalılığının, vb. doğurduğu ve daha da doğuracağı tepkiler, kökenleri farklı da olsa vardıkları sonuç aynı olan bu tür çeşitli akımları giderek artan ölçülerde besleyecektir.

Neo-faşizm ve benzeri akımlar gelişmiş kapitalist düzenin kendini koruma "içgüdüsü"nün ürünüdür. Dazlak çetelerinin "fanatizm"inde dışa vuran açık şiddet ya da Fransa'da Le Pen, Almanya'da Cumhuriyetçi Parti, Avusturya gibi sakin bir ülkede sağcı Halk Partisi gibi politik hareketlerin sergiledikleri politikalar, söylemler ve tutumlar, düzenin demokratik meşruiyete şart koşan temel tercihlerini vurgulamaktadır. Bu bakımdan düzenin "imkânları"nı ve sınırlarını zorlayan "aşırı" talepler karşısında ya da "anormal" durumlarda ortaya çıkan şiddet olgusu "normal" koşullarda düzene sağlanan demokratik onayda mündemiç şiddetin yansımasıdır. "Evli evine, köylü köyüne" çağrısının altında yalnız yabancılara değil, kapitalist düzenin somut gerçekliklerinin şu ya da bu ölçüde hoşnutsuz kıldığı herkese, düzenin sorgulayıcılarına ve karşıtlarına yöneltilen "Herkes yerli yerine! Herkes haddini bilsin!" mesajı sırıtıyor.

Almanya'da sık sık meselâ "konut işgali" nedeniyle patlak veren "şiddet yanlısı anarşist gruplar"la polis arasında çatışmalar, bu bağlamda, Almanya gibi ileri ve zengin bir ülkede konut sorununun fiilen nasıl çözüldüğünü göstermektedir: on binlerce insan konutsuzluğa mahkûm edilerek!

Konut işgali, konut sorununun bu türden bir yaklaşımla "çözüldüğü" bir toplum anlayışı ve realitesine başkaldırıdır. Kendi başına, bizatihi, şiddet içermez; konut sahibi olma hakkını alış veriş konusu yapan anlayışın ve pratiğin ardındaki şiddeti su yüzüne çıkarır. Bu tür çatışmalarda "durup dururken", "hiç yeri yokken" ortaya çıkan şiddetin ev bark sahibi sıradan "mutlu" aile babaları ve kendi halinde ev kadınlarında "anarşist" gruplara karşı doğurduğu tepkinin ardında da, konut sorunu gibi daha başka sorunlar içine gömülü durdukları genel hoşnutsuzluk, homurtu ya da şikâyet katmanlarından gün yüzüne çıkartılarak **"mesele"** yapıldığında neler olabileceğinin, şiddetin ne boyutlara ulaşabileceğinin sezgisi (ya da geçmişten kalma anıları) yatmaktadır. "Anarşist gruplar"-polis çatışmalarında yalnız şiddet yanlısı anarşistlere tepki duyulmakla kalınmaz; aynı zamanda, karşı şiddet kullanmaktan hiç çekinmeyen ve esasen şiddet kullanmakta mutlaka **baskın** çıkma göreviyle yükümlü olan polisten de **korkulur**! (Bu tür çatışmaları kimi hallerde kasıtlı polis provakasyonuna âlet etme pratiğinin ötedenberi yaygınlığı zaten bundandır.) Şiddet kullanma tekniğinde özel eğitim görmüş, özel techizatlı "polis", kapitalist devletin ta kendisidir. Avrupa'nın zengin ülkelerine doluşan Güneyin yoksul insanları o ülkelerde alttan alta ve için için kanayan sorunların çözümünü büsbütün zorlaştırdıkça ve onlara çözümü zor yeni yeni sorunlar kattıkça kapitalist devletin normal koşullarda toplumun sırtını sıvazlayan gizli eli hiç de kağıttan olmayan bir kaplan pençesi olduğunu gözler önüne seriverir. Güneyin yoksul ülkelerini yerli yerinde ve hadlerini bilir konumda tutmanın vazgeçilmez aracı olan global politik iktidar realitesinin zengin ülke insanlarını hallerinden hoşnut olmaya ve kapitalizme onay vermeye razı eden öteki yüzüdür o pençe.

Bütün bunları, doğrudan ve yalnızca, zengin ülkelere dışardan göç olgusuna bağlamadığımı belirtmek isterim. Tersine, zengin ülke insanının yanıbaşında bitiveren yabancıya duyduğu tepkinin ard zemininde, olanca kapsamıyla, hayatın her gözeneğine sızan, toplum dokusunun her bir hücresini içinden ve dışından binbir türlü eski, yeni yöntemle koşullandıran çağdaş kapitalist gerçekliğin yer aldığını görmemiz gerekiyor.

Uluslararası uzantılarıyla büyük tekellerin çıkarlarınca yönlendirilen, belirlenen ekonomik yapılanma ve işleyiş çerçevesinde yaşanan somut gerçeklik, zengin ülke insanını giderek büyüyen, karmaşıklaşan, kendi zorunlulukları ve kanuniyetleriyle işleyen bir üretim ve tüketim mekanizmasının pasif, kişiliksiz ve seçeneksiz, hiç kaale alınmayabilir ve kolaylıkla varlığından vazgeçilebilir bir dişlisine dönüştürüyor. Kapitalizmin yaratmakla övündüğü tüketim toplumunun işleyişi insanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamaktan çok, sermayenin en yüksek kârı gözeten yeniden üretimi ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Genelde ötedenberi bilinen birşey bu. Ama, somutta, kapitalist toplum insanına bu anlayış ve yaklaşımla ne türden bir "varlık tarzı" biçildiği çok iyi bilinmiyor. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde gerçekleşen yüksek tüketim düzeyi ve o düzeyi tutturup sürdürebilen işleyişin yetkinliği, verimliliği gözleri kamaştırmaya yetiyor. Kamaşan gözlerin görmediği, gelişmiş kapitalizmin insana bir nitelik olarak değil, bir nicelik olarak bakışında varılan ileri ölçüdür. Hangi ürün, hangi maliyetle üretilip ne kadar reklâm harcamasıyla kaç kişiye satılabilir? Çağdaş üretim teknolojisinde ileri sıçramalar bu hesabı daha da keskinleştirmiş, acımasızlaştırmıştır.

Üretimde yeni teknoloji kullanımının sağladığı yeni imkânlar, yeni zenginlik potansiyelinden işçiler ve genel olarak emeği ile geçinenlerin yeterince pay alamadıkları, artan kârlılık oranlarına karşılık gelirlerin aynı oranda yükselmediği, çalışma saatlerinin anlamlı bir ölçüde kısalmadığı, bu ülkelerde kronik işsizliğin nicedir âdeta eşyanın tabiatından sayılır olmasında teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin büyük payı olduğu -ve tersine, hemen bütün gelişkin kapitalist ülkelerde eskiden kazanılmış sosyla haklarda radikal kısıtlamaların gerçekleştirildiği- hep bilinen şeyler.

Salt niceliğe indirgenen insan, geliri ve tüketimi ne kadar yüksek olursa olsun (ve hatta tam da öyle olduğu için) kaderini kendisine yabancı başka ellere kaptırmıştır. O "başka eller"in özeti sermaye ve sermaye düzeninin bekçisi devlettir. Son patlak veren Gladio skandalı liberal kapitalist düzenin merkezi otoritesinin nasıl her yerde hazır ve nazır olduğunu, düzenin bekçiliğini sürdürmek için neleri üzerine vazife bildiğini olanca açıklığıyla ortalık yere serdi. Yalnız Türkiye gibi devlet geleneği güçlü ve pervasızca işbirlikçi ülkelerde değil, en ileri burjuva demokrasilerinde de bunun böyle oduğunu gösterdi. Bütün Nato ülkelerinin ortaklaşa devlet çetesi Gladio'nun sırrının şimdi faaş edilmiş olması değildir skandal olan; asıl skandal, bu sırrın üzerinde kırk yıl yatıp da dünya âlem karşısında özgürlük, insan hakları, hukuk devleti, siyasi meşruiyet gibi kavramların ağzı kalabalık şampiyonu kesilmiş olmaktır. İki yüzlülük kapitalist devletin has doğasının icabıdır. İşlevi kapitalist düzenin temel tercihlerini "genel toplumsal onay" çerçevesinde hayata geçirmek olan burjuva demokrasisi de o iki yüzlülükten ister istemez payını alır.

❑

Avrupa toplumlarının insanı, uzun geçmiş tarihi boyunca, içinde biriktirdiği tatminsizliğin, ezikliğin, insan yerine konulmamanın hıncını eline fırsat geçtikçe Yahudi keçisinden çıkarmaya hep teşne oldu. Bugün de teşnedir. Çünkü kapitalist düzenin onu göz alıcı ve göz doyurucu yüksek tüketim düzeyi ile pamuklara sarıp sarmalayıp içine oturttuğu ve oturduğu yerde çürümeye terkettiği yalnızlığından, çaresizliğinden zaman zaman bulabildiğini sandığı tek "çıkış yolu" ordadır. Kendisine "refah" diye sunulan hayat tarzının ne denli bıçak sırtında olduğunu sezinlediğinde Yahudi keçisinin boğazına bıçağı dayamak için zaptedilmesi zor dürtülere kapılıyor. Kapitalist devletin sinsi ve çehresiz terörü ona başka çıkış yolu bırakmıyor. ■

Güneyin yoksul ülkelerini yerli yerinde ve hadlerini bilir konumda tutmanın vazgeçilmez aracı olan global politik iktidar ne ise, zengin ülke insanlarını hallerinden hoşnut olmaya ve kapitalizme onay vermeye razı eden de odur.

Elveda Alyoşa

İlkyaz sabahlarında uçuk, buğulu, baygın iğde kokularıydı. Gün ne kadar sıcak geçecek olsa, şafak vakitlerinin ürpertici, güzel serinliğiydi. Birden boşanan sağanaklar ve caddelerin iki yanındaki akasyalara tünemiş binlerce serçenin insanı sersem eden cıvıltılarıydı. Bitmiş bir aşkın can çekişmesi, geceyarısı telgraflarının izinde, postane kapılarında uzun, ezik bekleyişler; bir ayrılıp bir kavuşmalardı. Fıstıkî yeşil, patlıcan moru entarilerim; gündüz insan, gece kurt yaşamım; yalnız evimin duvarlarına renkli tebeşirlerle yazdığım aşk dizeleri, yarım kalmış bir tutkuyu sökmek için yaşanan kaçamak çılgınlıklardı. Meze tabaklarına düşen erik baharları; Buzbağ şarabının kadehimizdeki koyu vişne rengi; aylı gecelerde, olmayan bir denizi özlemle aramaya çıktığımız Çankaya tepeleri; birden aklımıza esip kendimizi attığımız, ertesi sabah İstanbul'da, İzmir'de, Bursa'da, Bodrum'da uyandığımız Anadolu otobüsleriydi. Karpuz yüklü kamyonların arkasında Tuz Gölü'nü geçip Peri Bacaları'na vardığımız; ilk Hıristiyanların gizli mabetlerinin sükûnetinde, dörtnala sonsuz bir koşu olan hayatımızın tatlı yorgunluğuna çare aradığımız; ufak tefek taşlı yokuşlardan nefes nefes kaleye tırmanıp, alev alev yanan avuçlarımızı ve alnımızı binlerce yıllık tanrıçaların, Hitit heykellerinin, donuk mermerlerin serinliğine yasladığımızdı.

Forumlar, yürüyüşler, mitingler, işgallerdi. Kongreler, toplantılar; tutkulu, ateşli tartışmalar; hırslı keskin karşıtlıklardı. Yurtlarda, kampuslarda öğrencilerle birlikt, nöbet tutup sabahladığımız; tüm saatlerin, tüm hayatların bilinmeyen bir devrime ayarlı olduğu, "Ho, Ho Ho Şi Mihn, daha fazla Vietnam"lı, "Son sözümüz söylenmedi, kavga yeni başlayacak"lı, çılgın umutlarla dolu mesai günlerimizdi. Yazı yazarak, yazı tartışarak sabahladığımız; dünyayı, yaşamı, savaşı, devrimi, sosyalizmi, insanı, kendimizi belki bir daha hiçbir zaman yapmadığımız kadar ciddiye aldığımız inançlı, coşkulu, özverili, umutlu 35 yaşımız, 30 yaşımızdı.

Külüstür mavi kaplumbağa arabaya balık istifi doluşup, çantalarımızda sosyalizm üstüne, faşizm üstüne kitaplarla cılız çamların altında gizli köşeler aradığımız; yaklaştığını sezdiğimiz fırtınaya karşı çocuksu önlemler, romantik çözümler bulduğumuz; evlerimizden bir sabah çıkıp bir daha uğramadığımız; kuşlar gibi hür, bulutlar kadar uçucu olduğumuzdu. Dört bir yana dağılışımızdı sonra... Bir gün ders ortasında kürsüden alınıp götürülüşüm; evlerimizi, hayatlarımızı, kimliklerimizi didik didik eden Tomsonlu, postallı "Hâki"ler - Birkaç afiş, birçok dergi, kitap, külüstür daktilom, arkamdan mahzun bakan küçük kara kedim, kuşkulu, korkulu bakışlarını üzerimde hissettiğim apartman komşuları, bir bölük silahlı asker arasında komik, miki filmlerini andıran ufacık, gülünç halimdi. Gözü bağlı götürüldüğüm kışlaların rutubetli, taş işkence odalarındaki kapana kısılmış fare korkum, kadınlar koğuşunun havalandırma avlusundan görülen mavi boyalı yoksul gecekondular, sonbahar sislerinin masal bahçelerine dönüştürdüğü kırlar, söğüt ağaçları, demir kapılar kapandıktan sonra içilen demli sıcak çayların buruk mutluluğuydu.

Bugün içimde incecik bir hüzün seni düşündüm Alyoşa. Oysa aramızda hüzne en yabancı olan sendin. Duvarlarımdaki aşk şiirlerini - **"Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi/geceleyin ateşler içinde uyanıp/ağzımı musluğa dayayıp su içer gibi"** - Nazım'dan bile olsalar, devrimciliğe yakışmaz sayıp çocuksu bir öfkeyle silmeye çalışırken; öğrenci forumlarında, tartışma toplantılarında, işçi mitinglerinde kendine ve fikirlerine sonuna kadar güvenli, kendi doğrularından hiç kuşku duymayan ateşli konuşmalar yaparken; kendi aramızdaki bitip tükenmez tartışmalardan sıkılıp, lafı "Az laf, çok iş" diye noktalarken; ya da keyifli bir gününde, koca bir tepsi hamsili pilav yapıp, yarısını daha sofraya oturmadan silip süpürdüğünde, gözlerini yere eğip mahcup gülümserken, hüzün yanına yaklaşmaya bile cesaret edemezdi.

Kedileri, kağıttan binbir çeşit hayvan yapmayı, hamsiyi ve tatlıları severdin. Alyoşa adına hak kazandıran çocuksu iyimserliğin, saflığın; gözükara aceleciliğin, hep harekete, işe, eyleme dönük didinmen... Belki biraz da küçümsediğim doğallığın, saydamlığın... Bir yanından bakınca öte yanı görebileceğim duygusuna kapılırdım. "Yaşam dolu" denilemez; hayır! Ağaçlar, otlar, geyikler, kediler, sular gibi yaşamın, doğanın gıllıgışsız, dümdüz bir uzantısıydın sen! İnsanları biraz buğulu, biraz gizemli kılan, coşkuyu törpüleyen, heyecanı yatıştıran, eylemi arkaya itip duyguyu öne çıkaran hüznün ne ilgisi vardı seninle!

Dört bir yana dağılmış kitaplar, dergiler, kağıtlar arasında nasıl da coşkulu, hummalı, hırslı çalışırdık... Hatice Abla fasulye pilakisini, havuç salatasını, zeytinyağlı dolmaları dünden yapıp buzdolabına koymuş olurdu. İşe içki karışmamalı kuşkusuz! Yine de bir yerlere zula ettiğim şarabı son dakikada biraz ürkek, biraz mahçup masaya koyarken bir tek senin gözlerini arardı gözlerim. Yine böyle bir gündü: Hani Alyoşa'lık payesini artık bir daha hiçbirimizin unutmayacağı biçimde hakettiğin sonbahar akşamı... Kızgın kızgın homurdanma! Yüz yaşına gelsek bile, birlikte her sofrada, her içki masasında hatırlayacağız. Adaşımın, biryerlerden bulduğu, günün sürprizi olarak sakladığı siyah etiketli Skoç viskiden payına düşeni,.

Son'lar

Son'lar hüzünlü olur. Ya da ben, sonları rahat, umursamaz, kaygısız yaşamayı bir türlü öğrenemedim. Biten herşey, dostluklar, aşklar, kentler, inançlar hep hüzün verdi bana. Bu yüzden, GÖRÜŞ'ün son sayısı için bir yazı istendiğinde de "günün anlam ve önemine uygun", şöyle "aklı başında", siyasal içerikli bir yazı yazmayı bir türlü beceremedim...

Şu günlerde o kadar çok sonu birlikte yaşıyoruz ki!.. Bir çağ değişiyor; pek çok şey, yeniden kurulmak için yıkılıyor. Ne duvarlar, ne sistemler, ne değerler, ne inançlar, ne düşünceler ve ne de insanlar, bu müthiş zelzelenin ortasında değişmeden oldukları gibi, sarsılmadan, yok olmadan veya yenilenmeden kalamıyorlar. Kalabileceklerini sananlar, gerçeklerden korkup kendilerini kendi küçük hayalhanelerinde oyalamaya çalışanlar sadece.

Bir çağın, bir dünyanın yavaş yavaş sonu geliyor. Yeni bir çağ, yeni bir dünya kurulacak. Şu günlerde en güç olanı, geçişi yaşıyoruz. Üstelik de on yıllarca sürecek bir geçiş bu. Şu ilk günlerinde geçiş dönemi, geçmişin yaldızlanmış bir restorasyonu gibi görünüyor. Çünkü "Yeni" henüz bütün çarpıcılığı ile çıkmadı ortaya. Henüz filizler, pırıltılar, küçük ışıklar, umutlar var. Henüz neyin olması gerektiğinden çok, neyin olmaması gerektiği anlaşılıyor. Ve bizler için, henüz yenilgi duygusu, zafer umudundan ağır basıyor.

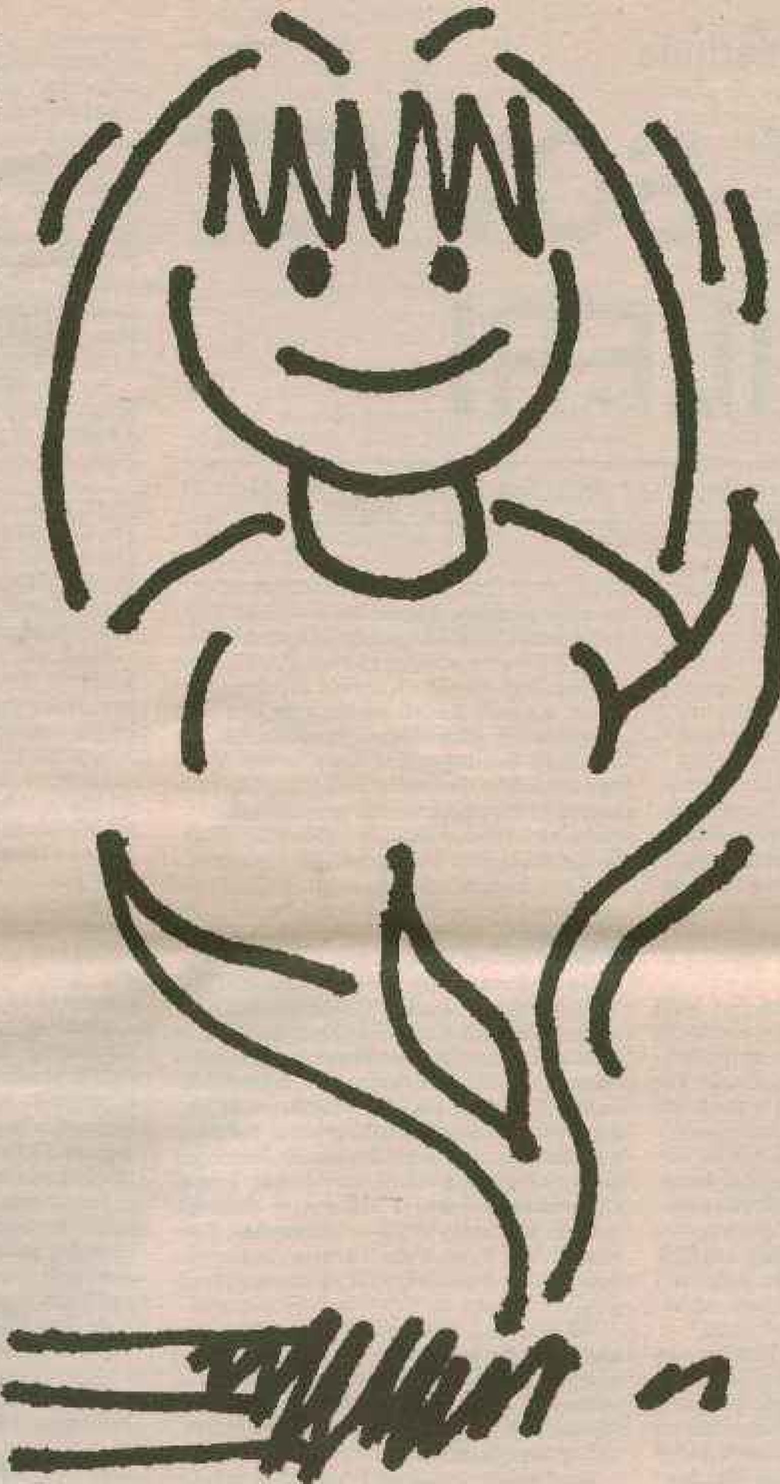
Son'ları, hüzünlü değil de umutlu ve sevinçli kılabilecek tek şey, onların yeni güzel bir başlangıcın habercileri olmaları. Çağımızın sonunun, yani yıkılış sandığımızın, insanlığın büyük macerasının bin yılları boyutundan bakıldığında yeni bir çağın başlangıcı olduğuna inanıyorum ben. Belki kavramakta ve ayak uydurmakta bile güçlük çekeceğimiz, bizim değerlerimizden, düşüncelerimizden, doğrularımızdan çok farklı yeni bir dünya kurulacak. Nostalji, hele biz yaşlarda kaçınılmaz olsa da, yeni bir dünya fikri, ilk gençlik yıllarımdaki kadar heyecanlandırıyor beni. Sorun galiba **"Elveda"** demeyi bildiğimiz kadar **"Merhaba"** demeyi de bilmekte...

O.Baydar

"Ben içmem" diye itiraz etmeye de çekinip, kimselere göstermeden gizlice mutfak musluğuna dökerken yakalamıştık seni. Alyoşa'lığın bir kez daha tescil edilmişti o gün.

Bahçelievler son durak... Elimde köşedeki kuruyemişçiden alınmış leblebi, şamfıstık, dutkurusu, fındık, üzüm paketim. Çantamda bir küçük Kanyak ve notlar, kağıtlar, kitaplar, dergiler... Tam teçhizatlı askerler gibi hazırlanırdık çalışmaya. Yine sabahlayacağız. Derginin yetişmesi gerek. Dünyanın, tarihin, Türkiye'nin, tüm insanların sorumluluğu omuzlarımıza yüklü. Buram buram inanç, umut, sosyalizm, devrim olan Ankara günlerimiz! Daktilo başında sabahladığımız; geleceğin ve dünyanın avuçlarımızın içinde olduğuna inandığımız, gece otobüslerinde, Ankara'yı İstanbul'un işçi semtlerine, öğrenci eylemlerine, matbaalara, grevlere başladığımız; serin şafak vakitlerinde iğde kokulu yollardan geçerek evlerimize, işlerimize daldığımız Ankara günlerimiz!..

Belki de bugün, şafakları iğde kokan uykusuz gecelerden onlarca yıl ve binlerce yol uzakta, sabah erken bastıran hüznün asıl hatırlattığı, sen değildin de o günlerdi Alyoşa. Tüm yaşantımızın hem çok gerçek hem de masal olduğu; hayallerin, coşkuların, umutların sınırının nerede bitip gerçek dünyanın nerede başladığının bilinmediği; henüz yaşanmamış acılara, ayrılıklara, ölümlere, işkencelere, zindanlara, geleceği acılı, karanlık kılan ne varsa hepsine meydan okuduğumuz günler...

Belki Tükiye'den gelmiş bir gazetenin iç sayfalarında gördüğüm küçük fotoğrafındı sabah sabah hüzünlendiren beni. Hiç yaşlanmayacağını sandığım, çocuksu, aydınlık, hiçbir şey saklamayan, hiçbir gizi olmayan yüzün... Belki de hüzün o fotoğraftaki biraz bezgin, çok ama çok yorgun ifadede, aklaşmaya yüz tutmuş saçlarında, sertleşmiş çizgilerinde, yorgun bakışlarındaydı; belki de, gazetecinin yöneltiği sorulara verdiğin ölçülü biçili, ağırbaşlı cevaplardaydı. "Alyoşa'nın önüne geçilmez yükselişi" şakamızda saklı olandı; yazdığın son mektubunun "kendimi yorgun hissediyorum. Artık viskileri musluğa dökmüyorum, kendi çapımda çok içtiğim bile söylenebilir" dediğin satırlarıydı... Ama asıl, ne çocuk yüzündeki yorgun ve yaşlı bakışlar, ne içki içmeye başlamış olman, ne bir daha asla yakalanamayacak güzel bir geçmişe duyulan özlem! Hayır, hiçbiri değil, asıl gazetecinin sorularına verdiği cevapların kahredici ölçülülüğünde, sağduyuya uygunluğunda, "aklıbaşında"lığında, hesaplılığındaydı hüzün. "Artık iyimser olamıyorum" demendeki gizli boyuneğişte, kanıksamışlıkta; artık olduğun gibi olmanda, artık hiçbirimizin eskisi gibi olamamamızdaydı...

İstanbul günlerimizde, Cağaloğlu'ndan Sirkeci'ye yorgun argın inip bir an dinlendiğimiz Üsküdar vapurlarında, bir yandan güneşi batırıp bir yandan usul usul konuşurken -Ne çok konuşurduk, ne kadar çok sözümüz vardı söyleyecek! -batan güneşin Sarayburnu önlerindeki oynak denizde bıraktığı izleri göremediğini düşünürdüm hep. Sofralar daha kurulurken oburca bir iştahla yarıladığın mezelerin tadına varamadığını; içkilerin tadı gibi karmaşık duyguların tadını da alamayacağını düşünürdüm hep. Seni biraz da bundan, hiçbirimizin tam beceremediğimiz bir işi, Alyoşa olmayı başarabildiğin için severdim. Şimdi, güneşi, dünyanın dört bir yanında batırdıktan sonra, ufuktaki son kırmızı çizgilerin güzelliğini; nadide mezelerin ağır ağır yenmesi ve konyağın, balon kadehlerde, avuçta ısıtılarak içilmesi gerektiğini; karmaşık duyguları, sinsi acıları, yenilgileri, hele de uzlaşmaları öğrendiğinden beri, Alyoşa adı artık hiç uymuyor, hiç yakışmıyor sana.

Gazetenin iç sayfalarında bir köşede, senin küçük fotoğrafının yanında, Kızıl Meydan'ın köşesindeki o peri masalı kiliseciğinin resmi var. -Geceleri, sütlü lacivert gökyüzünde Kremlin'in kızıl yıldızı parladı. Masal kilisesinin rengârenk, çiçek çiçek kubbelerinin, kulelerinin hemen karşısında Lenin'in anıt-mezarının önü, törensel nöbet değişimini seyretmeye gelenlerle dolardı. Arkada kızıl bayraklı, kızıl yıldızlı Kremlin, yüzyılımızın gerçekleşmiş sandığımız en büyük masalının, en güzel umudunun kutsal simgesi gibi kale duvarlarının ardında saklanırdı.- Masal milisesinin resminin altına "Kızıl Meydan değişiyor" başlığı... Senin fotoğrafının yanına iri siyah puntolarla, senden bir alıntı: **"Çağın değiştiğini görmek, değişime uymak zorundayız."**

Ne olur bu kadar doğru, gerçekçi, akıllıca konuşma Alyoşa! Ne olur en pahalı, en nadide içkileri yine musluğa dök. Böyle kibar bir dolgunlukla oturma, oburca saldır yemeklere. Tüm aşk şiirlerini duvarlardan değil kitaplardan bile söküp at istersen! Ne olur eskisi kadar aldırmaz, coşkulu, hesapsız, aceleci, öfkeli uzlaşmasız ol. Siyasal hasımlarına söv, say! Yalan söyle, "Hiçbir şey değişmedi, dimdik ayaktayız" de! Yüzündeki o yaşlılık maskesini, bakışlarındaki donukluğu at, çocuk gülüşünle gül gazete sayfalarında. Masal bitmesin Alyoşa, korkuyorum! Masal şatoları yıkılmasın, cadılardan, devlerden kaçarken yolunu kaybeden çocuklara yollarını gösteren yakutlan masal yıldızları yere düşmesin, parçalanmasın!..

Birşeyler yıkılıyor... Duvarlar, kaleler, şatolar, yıldızlar, heykeller, hayaller, inançlar, değerler, geçmişe bağlanan herşey tuzla buz, paramparça...

Merhaba yeni dünya!

Elveda Alyoşa!.. ■

Zafer Toprak

Milli Mücadele günlerinde

TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

Diplomatik tarih açısından her iki ülkede de yapılacak çok şey var.

Milli Mücadele günleri Türk-Sovyet ilişkileri günümüze değin yeterince açıklığa kavuşturulamamış. Konu ile ilgili birçok belge her iki ülkede yayımlanmışsa da diplomatik tarih için gerekli kapsamda bir çalışma henüz gün ışığına çıkmamış.

Bu darboğazın ana nedenlerinden biri Milli Mücadele dönemi Türkiye arşivlerinin henüz araştırmacıların kullanımına açılmamış olmasından kaynaklanmakta. Araştırmacı çoğu kez gazete, dergi gibi basılı kaynaklarla yetinmek durumunda.

Sovyetler Birliği'nde ise dönemin yazışmaları ana hatlarıyla 1957-1962 yılları arasında yayımlanan **Dokumenti vnesney politiki SSSR** (SSCB Dış Politika Belgeleri) adlı altı ciltlik belgesel yayında yer almış.

Bu kaynakdaki Türk-Sovyet ilişkilerine özgü belgelerin birçoğu Türkçe'ye çevrilmiş ve Stefanos Yerasimos'un **Türk Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden Milli Mücadeleye** (İstanbul; Gözlem Yayınları; 1979) başlıklı çalışmasında yayımlanmış.

Ayrıca Milli Mücadele yılları Türk-Sovyet ilişkileri Sovyet bilim adamlarının birçok çalışmasında yer almış. Bunlardan konuyu içermesi açısından en kapsayıcı olanları Yusuf Alioğlu Bagirov'un Azarbeycan SSR Bilimler Akademizi'nce Baku'da 1965'te yayımlanan **Iz iztorii sovietsko-turetskih otnosenii v 1920-1922 gg.** (1920-1922 yıllarında Türk-Sovyet İlişkileri Tarihi Üzerine) adlı eseriyle SSCB Bilimler Akademisi tarafından 1966'da basılan Abdullah Mardanoviç Şamsutdinov'un **Natsyonalno-Osvoboditelnaya Borba b Turtsii (1918-1923)** (Türkiye'de Ulusal Kurtuluş Savaşı 1918-1923) başlıklı kitabı.

Bu kitaplardan ilki Azarbeycan kaynaklarına göre yazılmış. İkincisi ise Sovyetler Birliği'nin basılı birincil kaynaklarını kullanmış.

"Rus milleti ancak mazisini inkâr etmek suretiyle serbesti ve istiklâl için harb eden milletlerin, evvelemirde Şark akvamının ve binnetice Türk milletinin tabii müttefiki olmuştur."

Bu iki önemli eserden ilki kısmen, diğer bir deyişle Türk-Sovyet ilişkilerini kapsayan dördüncü bölümü, ikincisi ise tümüyle Türkçe'ye çevrilmiş ve Bilim Yayınları tarafından **Bir Karagün Dostluğu: Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri** (İstanbul; 1979) başlığı altında yayımlanmış.

Ancak Milli Mücadele yıllarında Türk-Sovyet ilişkilerini en kapsamlı bir biçimde ele alan ana kaynak yukarıda belirttiğimiz Stefanos Yerasimos'un Türkçe yayınlanan eseri. Bu kitap Sovyet kaynaklarını da değerlendiriyor ve belgelerle birlikte 661 sayfa tutuyor.

Bu telif ve çeviri iki eser dışında Türk-Sovyet ilişkileri üzerine Türkçe'de birçok anı ve popüler tarih kitapları bulunmakta. Kâzım Karabekir, Yusuf Kemal Tengirşek gibi dönemi yaşıyanların anılarından, Ali Kemal Meram'ın **Türk-Rus İlişkileri Tarihi** ya da Doğan Avcıoğlu'nun **Milli Kurtuluş Tarihi**'ne kadar sayısız kitap Türk-Sovyet ilişkilerine yer veriyor. Bu arada S.I. Aralov'un **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları** (İstanbul; Burçak Yayınevi, 1967) ve **Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Türkiye Anıları** (İstanbul; Cem Yayınevi, 1978) Türkçeye çevrilmiş.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ve federe cumhuriyetleriyle yapmış olduğu andlaşmalar son olarak İsmail Soysal'ın **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları** I. cilt (1920-1945), (Ankara; TTK, 1982) de yayımlanmış.

Akademik yazında ise Türk-Sovyet ilişkilerinin Milli Mücadele dönemi gelişimi önce Dışişleri Bakanlığı'nca sonra SBF'ce yayımlanan **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, (Ankara; Sevinç Matbaası, 1969) adlı eserde Prof.Dr. Mehmet Gönlübol ve Dr. Cem Sar tarafından özet bir biçimde ele alınmış.

Kitaplar dışında Türk-Sovyet ilişkileri gazete ve dergilerde zaman zaman tefrika edilmiş. 1976'da **Vatan** gazetesinde Türkkaya Ataöv'ün yayımladığı "Hiçbir Yerde Yayınlanmamış Belgelerle Atatürk ve Lenin Arasındaki Yazışmalar," ve **Cumhuriyet** gazetesinde yayımlanan Uğur Mumcu'nun "Kâzım Karabekir Anlatıyor" başlıklı yazı dizisi bunlardan iki örnek.

Ancak diplomatik tarih açısından her iki ülkede de yapılacak çok şey var. Sovyetler'de ve Türkiye'de arşivlerin açılması beklenirken araştırıcılara yeni açılımlar sağlayacak önemli bir kaynak Milli Mücadele günlerinin Ankara gazeteleri.

Araştırmacılar fazla çaba harcamaksızın bu belgelerin Türkçelerini öncelikle el altında bulunan malzemelere yönelerek elde edebilirler.

Milli Mücadele Türk-Sovyet ilişkileri için önemli iki ana kaynak **Hakimiyet-i Milliye** ve **Anadolu'da Yeni Gün** gazeteleri. Özellikle Yunus Nadi yönetimindeki **Anadolu'da Yeni Gün** Ankara'nın Moskova ile ilişkilerini çok yönlü bir biçimde bizlere yansıtıyor.

Gazeteler haberlerin yanı sıra diplomatik nitelikteki yazışmalara yer veriyor. Bu yazışmaların birçoğu bugüne değin Latin harfli herhangi bir kaynakta yer almamış.

Mustafa Kemal'in birçok yazışması **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** ve **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**'ne girmemiş.

❑

Bilindiği gibi Moskova görüşmeleri sonucu 16 Mart 1921 günü Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) ile Çiçerin tarafından imzalanmıştı.

Moskova Andlaşması'nın 1. maddesi ile Sovyetler, Sevres Andlaşmasını reddediyor ve yeni Türkiye'yi ilke olarak Misak-ı Milli sınırlarıyla tanıyordu. Bu maddede bugünkü Türk-Sovyet sınırı da kesinlikle belirlenmekteydi.

Moskova Andlaşması'nın imzasından önce, iki hükümet birbiri katına elçi atamış, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa Batı Cephesi Komutanlığından alınarak Moskova'ya gönderilmişti. Ali Fuat Paşa 21 Kasım 1920 günü görevine başlamasına karşılık 20 ekim'de Ankara'ya Türk-Ermeni görüşmelerinde arabulucu olarak gelen Budi Medivani -Moskova Andlaşmasından 11 gün önce- 5 Mart 1921'de Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunmuştu.

Medivani uzun süre RSFSC Dışişleri Halk Komiserliği Türkiye Temsilcisi'dir. 5 Mart 1921'de sunduğu güven mektubunun içeriğini bilmiyoruz. Ancak Sovyetler'in ilk elçisi S.P. Natsarenus'tur. 19 Haziran 1921'de Ankara'ya gelir ve 27 Haziran günü itimatnamesini Mustafa Kemal Paşa'ya sunar.

İtimatname, Natsarenus ve Mustafa Kemal'in konuşmaları bildiğimiz kadarıyla bugüne değin yayınlanmadı. Bu belgeler Moskova Andlaşması ertesi her iki ülkenin ilişkilerini açıklayıcı oluşları açısından önemlidir.

Aşağıda bu üç belgenin o günkü gazetelerde yayınlanan metinlerini sunuyoruz:

❑

"Rus Sefiri dün itimatnamesini takdim etti", **Hakimiyet-i Milliye, 28 Haziran 1921, s. 1-2.**

Reis Paşa Hazretleri,

Zât-ı devletlerini ve şahs-ı alilerinde Türk ve Rus Milletlerini müşterek düşmanlarına, kapitalizmin siyah ve sarı beynelmilelin bütün hücumlarına muzafferâne göğüs geren ihtilalci Türkiye'nin kahraman kavmini selâmlamaklığıma müsaade buyurmanızı rica edeceğim.

Cihan hadisâtının inkişafı bu cihadı şimdiye kadar münferid akvam arasında ceryan etmiş olan mücadelattan daha çetin bir şekle, muazzam ve mühib kitlelerin, milletler ittihadından tahassül etmiş gurupların cidal-i hunrizi haline iltibas ettirmiştir.

Bu mücadelede eski zaman köleliğinden kat kat haşin ve haysiyetşiken olan şimdiki esaretin kurbanları olmak istemeyen akvam rehgüzâr mesailerinde kendilerine hail olan bütün düşmanlarının izmihlâl-i kat'isi için adaleleri son kudret tahmiline kadar gererek, azami iradeyi sarf ederek ve dest-be-dest ittihad ola-

rak birlikte çarpışmalıdır.

Yüce Rus ve Türk milletleri arasında 16 Mart 1921 (1337) tarihde akdedilmiş olan hubb ve muadenet ahidnamesi ne Rus ve de ne Türklerin esaretini kabul etmiyeceğini zamân ve kâfildir. Onlar dünyada râyet-i ihtilali kaldıran ilk milletler olduğu için bütün dünyayı kurtaracak olan cidâl-i ihtilâlkârânenin nuru ve şaşaa-paş misalleri olarak parıldayacaklar ve diğer milletlere imtisâl numunesi olacaklardır.

Ruslar kapitalizm zincirini kırdıktan sonra bütün bir miras-ı hunin ve mütefessihini mahvetmiş ve Çarlık idaresinin akdettiği bütün muahedatı keennemyekun addederek harici siyasetini cezri bir surette tebdil etmiştir.

Rus kavmi küçük milletler için tahammülfersa bir yük teşkil eden muahedat yerine serbesti-i milel ve her milletin kendi mukadderatına bizzat hakim olması usulünü vaz, müstemlekât yerine müstakil hükümetler, uhuvvet-i atika yerine müsavi milletler arasında serbestçe akdedilen muahedenameler vücude getirmiştir.

Rus milleti ancak mazisini inkâr etmek suretiyle serbesti ve istiklâl için harb eden milletlerin evvelemirde Şark akvamının ve binnetice Türk milletinin tabii müttefiki olmuştur.

Ayasofya'nın kubbeleri üzerine sâlibi rekz etmek arzu-i mahruriyle yanıp tutuşan Rus kavmi değil, müstebid hükümdarın fikr-i zatisi, bütün dünyayı fethetmek isteyen asilzadegân sınıf-ı mağrurinin mefkuresi idi. Bütün bu mütalaata binaen Moskova'da akd ve imza edilen muahedename ilk defa olmak üzere yekdiğeriyle tanışmak imkânını gören iki kavmin necm-i nurfeşânı olmalı ve olacağına da kanaat-ı kâmilem vardır. Türk ve Rus milletleri daha diğer müşkül merâhili tay etmek mecburiyetinde kalacaklardır.

Emekçi Rus kavmi üç sene ittihad etmiş olan düşmanlarının dahili ve harici hücumlarını püskürtmeğe muvaffak olmuş ve ancak misline tesadüf edilmemiş bir kahramanlık göstermek ve seller gibi kan akıtmak suretiyle memleket dahiline şimdi desais-i düşmanlarının mevki-i serinde mağrurane dalgalanan kırmızı say ü amel bayrağını dikerek memlekette hürriyeti metin bir şekilde tesis etmiştir.

Rus Sosyalist Fedaratif Şuralar Cumhuriyeti dahilinde ihtilâlin amele şuraları şeklinde tecessüm etmesine mukabil, diğer memleketlerde oraların iktisadi inkişaflarına göre başka şekiller almakta ve mücadele-i ihtilâliyenin ilk merhalesi olan milli mücadelesi şeklini almaktadır.

İşte Türk milleti içinde bulunduğumuz bu anda garbi Avrupa'nın istilacılarına, fütuhatçılarına ve onların peyklerine karşı vatanı müdafaa eylemiştir.

Türk mileti ehemmiyet-i azimeyi haiz bir vazife karşısında bulunuyor. Sevr Muahedenamesi Türkiye'yi küçük bir hükümet derecesine indiriyor. Türkiye'den payitahtını alıyor. Marmara havzası gasb ediliyor. Küçük Asya'da arazisinden üçte ikisi Fransız ve İtalyan mıntıka-i nüfuzuna dahil oluyor; ve kendisine bırakılan bir karış toprakta da Türk ebedi bir esir yapılmak, Garbi Avrupa bankerlerinin bir medyun-ı daimesi haline sokulmak isteniyordu.

Fakat buna karşı isyan eden Türk milletinin tarihinde bir misline daha tesadüf edilmeyen mücahede-i kahramaniyesi kendisine bağlanmak istenilen zincirlerin bir kısmını daha şimdiden kırmıştır. Bir vakitler hasail-i cengâverânesiyle bütün cihanı duçar-ı hayret ettiren Türk milletinin bu tarihi milletin hafif bir darbe ile bu zincirleri kâmilen parçalayacağı ve na-mağlub bir halde kemâl-i iftharla kendi hayatını kendi arzusuna göre tanzim edeceği zaman uzak değildir.

Rus milletinin temenniyât-ı samimânesi bundan ibarettir. Tercüman olduğum bu temenniyâtın lütfen kabulünü rica eylerim Reis Paşa Hazretleri.

Natsarenus yoldaş işbu nutku ikmâl ettikten sonra Mustafa Kemal Paşa hazretleri bervech-i ati irad-ı nutuk etmişlerdir.

Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerinin Nutukları

Sefir Hazretleri,

Türk milleti ve şahsım hakkında sarf buyurduğunuz dostane sözler dolayısıyle müteşekkirim. Sizi ve sizin şahsınızda dost Rusya'yı selâmlamakla mes'udum. Mücadelât-ı hazıranın muharrib ve zalim bir şekil alması istilacı devletlerin müdafaa-i meşru'a ile iktifa eden milletleri kendi yurtlarında duçar-ı esaret etmek istemeleri ve müştereken vaki zulm ve tazyikleri neticesidir.

Bu müstevli kuvvetlere karşı kendi hakk-ı hayat ve istiklâllerini korumak için çarpışan milletlerin ittifakı pek tabiidir. Bu ittifakın bugün olduğu gibi yarın da fütuhât fikirlerine karşı daimi bir zamân olmak üzere payidar kalması şayan-ı temennidir.

Hakk-ı hayat ve istiklâlleri duçar-ı tehdid olan milletlerimiz müdafaa-i meşru'a halinde el'an devam eden mücadeleye dahil olmuşlardır. Bu kıyam ve mücadeleyi tevlid eden sebebler bir taraftan da milletimizin kemâl-i memnuniyetle müşahede ettiği muhadeneti vücuda getirmiştir.

Türk ve Rus milletlerinin zulm ve tecavüze karşı mücadele ile teşkil ettikleri misâl bütün mazlum milletler için şüphesiz bir sebeb-i ikaz olmuştur. Rus milletinin Çarlık devrinin kanlı mirası olan muahedatı red ve inkâr ederek milletlerin kendi kendilerini idare etmek hakkını tanıması ve müstemlekeler yerine hür devletler ikamesi ve cebir ve şiddeti müstenid uhuvvet-i atikaya mukabil müsavi millet hakkı üzerine serbestçe akdedilmiş muahedeler kabul etmesi milletimizce son derece takdir edilen esaslardır. Bu esasların tatbikatı inkişaf ettikçe Rus Sovyet Hükümeti'nin kıymet ve ehemmiyeti mütezâyid bir surette takdir olunacaktır.

Milletimiz de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendisine intikal ettirilmek istenilen istiklâl-i tammını muhill bütün kayud ve uhudu fesh ve ilga ve hakimiyet-i tammesini müeyyid bugünkü esasat-ı siyasiyeyi tayin ve tesbit etmiştir.

Ve her milletin kendi kendini idare etmek hakkını bir şiar-ı mahsus olarak tanımış ve bunun icabatına farz-ı sadakatle riayet etmiştir.

Rus milletinin Çarlığa ait zihniyetten feragat etmesi ile Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu devrine ait muhill-i istiklâl kayudâtı kırmak tecellüdünü ihraz eylemesi arasındaki ahenk ve imtizac Türk ve Rus milletleri beyninde teessüs ve inkişâf eden bugünkü dostluğu vücude getirmiştir.

Rus Çarlığı'nın ve asilzadegânın fikr-i istila'iyle mahmul olan temayülatından tamamiyle mücerred olan 16 Mayıs 37 Moskova Muahedenamesi aynı zamanda milli prensipleri dahilinde mücadele eden, temin-i istiklâl-i tam etmek isteyen Türk milletini sima-i hakikisiyle dost Rus milletine tanıtacak bir vesikadır.

Her iki milleti yekdiğerine yeni mefkurelerle tanıtan ve böyle olduğu için samimi bir dostluğa zemin olan bu muahedenin kıymeti bizce pek büyüktür. Türk ve Rus milletlerinin bugüne kadar duçar oldukları müşkülatı tahattur ediyorum. Bu müşkülatı muvaffakiyetle bertaraf etmek için sarf ettikleri fedakârlık derecesini de takdir ederim. Bundan sonra da maruz kalınması muhtemel müşkülatı tahmin ediyorum. Bu mevani'i de evvelkiler gibi milletimizin azmi ve imanındaki salâbetle iktihâma muaffak olacağımıza itimadım kat'idir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu tahammül edilmiş olan takayyüdât -ki asırlar arasında memleketimizin derece derece inhitatına sebeb olmuştu- son zamanda hakkımızda bir idam hükmü mahiyetinde olarak Sevr Muahedesi namı altında bize tatbik edilmek istenildi. Bizzat kendi mukadderatına sahib olmamaktan dolayı bu mütelebbi felâketlere uğradığına kâni olan ve Sevr Muahedesi'nde kendisine tatbik edilmek istenilmesi aynı sebebden neş'et ettiğini idrak ile kıyam eden milletimiz bugün yalnız kendi hakimiyetine müstenid bir hükümet kurmuş ve mukadderatına bizzat hakim olmuştur ve hakim kalacaktır. Ve bu tarz-ı idare memleketimizin ahval ve şeraitine ve milletimizin ihtiyacat ve içtimaiyatına tamamiyle mutabıktır. Hukuk-ı meşruamızı tamamiyle istihsal edeceğimize dair tarafımızdan ihzar edilen itimad-ı kat'iye beyan-ı teşekkür ederim.

"Türk ve Rus milletlerinin zulm ve tecavüze karşı mücadele ile teşkil ettikleri misal bütün mazlum milletler için şüphesiz bir sebeb-i ikaz olmuştur."

Memuriyetinizin iki memleket arasında tesis etmiş olan muhadeneti teyid ve takviyeye azami surette medar olmasını temenni ve bu yolda ihraz-ı muvaffakiyetiniz için tarafımızdan lâzım gelen her türlü muavenetin ibraz edileceğine emin olmanızı rica ederim.

❑

İtimatname Sureti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Hazretlerine,

Reis Hazretleri,

Türkiye ve Rusya arasında teyemmünen müesses münasebât-ı dostane ve hemcıvarının takviye ve teyidi ve işbu münasebâtın bila-inkıta devamının temini arzusuyla Rusya Sosyalist Federatif Şuraları Cumhuriyeti Hükümeti bu hususta Mösyö Serj Natsarenus'u Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdinde murahhas ve mümessil tayinini münasib görmüştür.

Müşarünileyhin işbu itimatname ile memuriyetini icra etmekle Rusya hükümeti, Reis Hazretleri, müşarünileyhin hüsn-i kabulünü ve Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti Hükümeti namına zat-ı alinize arz etmekle mübahi olacağı bilcümle beyanatına tamamiyle itimad buyurmanızı rica eder.

Mösyö Natsarenus'un ahz ve telakki edildiği talimatı tevfiken Türkiye ve Rusya'yı yekdiğerine bağlayan revabıt-ı dostanenin takviyesini ve ahiren iki millet münasebatında bir muhadenet ve samimiyet devri küşad eden Moskova Muahedenamesi esasatını müstenid itilaf ve müfâheminin muhafazası hususunda muvaffak olabilmesini teminen kıymetdâr muavenetinizin bi-diriğ buyurulacağına Rusya Hükümeti'nin kanaat-ı tamamesi vardır.

30 Nisan 1921'de Moskova'da tanzim edilmiştir.

Rusya Sosyalist Federatif Şuralar Cumhuriyeti Hükümeti namına ahali Komiserleri Heyet-i Reisi

Lenin "Ulyanof""

İtimatnamenin kenarına vazü'l-imza:
Ahali Umur-ı Hariciye Komiseri

Sosyalizm Sorunları:

SOSYALİZM VE BİREY

İnsanın kendini özgürce geliştireceği koşulları oluşturmayı amaçlayan bir öğreti, sonunda bireyin gelişme yollarını tıkayan bir uygulamanın dayanağı olmuştur.

Sosyalizmin bugün aşmaya çalıştığı sorunların, önemli bir kesimiyle, sosyalist kuram ve uygulamanın insana ya da bireye bakışından kaynaklandığı söylenebilir. Sosyalizmde "insan"ın tarih ve toplumun bağımlısı olarak anlaşılması, bugünkü bireysel başkaldırmanın sorumlusudur.

Bilindiği gibi Marksist kuram, herşeyden önce, insanı toplumdan soyutlayan ve tarih boyunca değişmez "öz"ünü öne süren idealist liberalizme karşı bir tepkidir. Gerçekten insanı toplumdan bağımsız bir "öz" olarak kavrayan liberal düşünce, insanla toplumu genelde ilgi ve çıkarları çatışan olgular olarak kavramış ya da karşı karşıya koyabilmiştir. Ancak aynı düşünce, insanı topluma, toplumun baskı ve bağımlılığına karşı koruyabilmek üzere doğal hakları ve doğuştan getirdiği saygınlığıyla ayrı bir varlık alanı saymıştır.

Sosyalist toplumun kuruluş uygulamaları, insanı tarihsel gidişin ve mekanik süreçlerin malzemesi olarak algılamış ve bu anlayışla yeni toplumsal ilişkilerin potasında biçimlendirmeye çalışmıştır.

İnsanı bir anlamda soyutlayan, ancak ona toplum karşısında dokunulmazlık ve saygınlık kazandıran bu anlayışın eleştirisi, Marksizmin çıkış noktasıdır.

Sosyalist kurama göre, "insan, tanımlayıcı özelliğiyle toplumsal bir varlıktır. Toplumdan soyutlanabilmesi şöyle dursun, belli toplumsal koşullara göre biçimlenmiştir. "İnsanın özü" gibi her toplumda süregelen ve her bireyin doğasında bulunan soyut bir nitelik yoktur. Gerçekte insan, bir toplumsal ilişkiler bileşimi ya da toplamıdır. İnsanın "insan" olarak özünü yansıtan bilinçlilik, tinsel yaşam, araç kullanma yeteneği gibi nitelikler toplumsal ilişkilerin ürünüdür. İnsan eylem ve etkinliklerinin nesnel güdüleri, maddi yaşam koşullarıdır. Bu nedenle, insanın niteliği toplumsal sistemlere göre değişir. İnsanın somut doğası, belli bir tarihsel toplum sistemi içinde oluşur ve bu sisteme göre biçimlenir. Ancak, toplumsal koşullarca belirlenen insan, aynı zamanda tüm insanlığın gelişmesinin ürünüdür. Tarih boyunca kazanılmış bilgi ve deneyim birikimini özümler ve işler. İçinde biçimlendiği toplumsal koşulları yansıtan insan, son çözümlemede üretimin niteliğiyle belirlenir. Çatışkın sınıf koşullarında, fiziksel ve tinsel yeteneklerini özgürce geliştirme olanağından yoksundur. Kapitalist toplumda makinanın bir parçasına dönüşmüştür. Sömürü baskıları altında, toplumsal yaşama katılmaktan ve insanlığın kültür birikimini kullanmaktan engellenmiştir. İnsan ancak sosyalizmde kişisel yetenek ve eğilimlerini en üst düzeyde sergileyip geliştirerek kendini gerçekleştirme olanağı bulur."

Görüldüğü gibi, Marksist felsefe, "insanın değişmez özü"nü öne süren felsefe öğretisi karşısında, "insanın somut doğası" öğretisini geliştirmiş ve sosyalist kuramın çıkarımlarıyla sosyalist uygulama bu insan anlayışına dayandırılmıştır.

Marksist insan tanımı, öncelikle sosyalizmin "birey" anlayışını ve toplum-birey ilişkisine tanıdığı anlamı derinden etkilemiştir.

Sosyalist öğretiye göre "birey, toplumca belirlenmiş kişisel özellikleri olan bir insandır. Bu anlamda birey, kalıtsal özelliklerin ürünü değil, toplumsal niteliklerin bütünüdür."

Sosyalizmin birey tanımı, birey-toplum ilişkilerine bakışını da belirlemiştir. Buna göre "genel olarak toplum ya da bireyden söz edilemeyeceği için, birey-toplum ilişkileri tarihsel toplum sistemlerine göre değişme gösterir. Bireyle toplum arasında süregelen çelişki ve çatışma genel olarak sınıflı topluma, özellikle kapitalizme özgü ve geçici bir olgudur. Sosyalizmde bireyselle toplumsal arasındaki ilişki, bireysel çıkarla toplumsal yararın doğal bütünlüğü ve tam uyumuyla belirlenir. Başka bir deyişle, sosyalizmde kişisel ve toplumsal çıkarlar çakışmıştır. Teknik gelişme, verimliliğin artması ve toplum üyelerinin maddi ve kültürel gereksinmelerinin karşılanması, bireyin olduğu kadar toplumun da yararınadır. Toplumsal ve bireysel çıkarların bağdaştırılması, bir yandan 'herşey insan için' ilkesinin yaşama geçirilmesi, öte yandan her bireyin toplum yararına bilinçli hizmetiyle sağlanır."

Kısaca özetlendiğinde, Marksist felsefe, burjuva ideolojisine karşıt bir insan anlayışı benimsemiştir.

Liberal öğretiyle sosyalist ideolojinin insana bakışta iki ucu oluşturan bu yaklaşımları, tarihsel süreç içinde değişik toplumsal koşulların ve sınıfsal isterlerin ürünü olmuştur.

Toplumu bireyden önce koyan sosyalist öğretide, doğal olarak toplumsal amaçlar öncelik ve üstünlük kazanmış, birey, bu amaçlar doğrultusunda etkinlikte bulunmak gibi bir tarihsel görev üstlenmiştir.

Yine sosyalist öğretiye göre, insana değişik nitelikler kazandıran toplumsal biçimlenmeler, toplumsal yasaların işleyişine bağlıdır. Başka bir deyişle, insanı geliştiren tarihsel süreç, bireysel bilinçlerin dışında işleyen yasal bir gidiştir. İnsanın özgürleşerek kendini tam geliştirebileceği son aşamaya kadar kendiliğinden sürecek olan bu gidişte, bireyin rolü sınırdır. Tarihi yönlendiren ya da amacına yönelten, bireysel çabalar değil, toplumsal bilinçlilik ve sınıfsal eylemlerdir. Bu gidişte bireye düşen görev, tarihsel yasaları kavrayarak son amacın gerçekleşmesine eylemli hizmet etmektir. Kısacası, topluma amaçlar koyan birey değil, bireyi devindiren tarihsel ya da sınıfsal amaçlardır.

Görüldüğü gibi, bireyi öne çıkararak yücelten liberal öğreti karşısında sosyalist öğreti, nesnel yaşam koşullarına öncelik tanıyarak bireyi toplumsal amaçların hizmetine koşmuştur. Bireyi salt kişisel ya da çıkarcı amaçlarla devinen bir varlık olarak algılayan liberal öğretinin tersine, sosyalist öğreti, toplumsal güdüler ve aşkın amaçlarla eylemde bulunan bir varlık olarak kavramıştır.

İnsanın ve içinde oluştuğu ilişkilerin biçimlenmesi ve değişmesinde -geleneksel anlayışın yokumsadığı- toplumsal süreçleri öne çıkaran sosyalist öğreti, insanın toplumsal kimliğinin tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Yine sosyalist öğreti, insana içinde bulunduğu toplumsal ilişkilerin ve yaşam koşullarının bir

yazgı olmadığını, bilinçli ve amaçlı çabalarla değiştirilebileceği inancını kazandırmıştır. Bu inancın güdülediği toplumsal eylemlerle, liberal öğretinin özgür ve eşit yarışma koşullarına aykırı saydığı toplumsal ve ekonomik haklar talep edilmeye başlamış ve geniş yığınların örgütlü savaşımları sonunda kazanılan bu haklar, kişi haklarının yanısıra insanın -toplumsal bir varlık olarak kendiliğinden sahip olduğu haklar gibi- kişiliğine bağlanmıştır. Kısacası, Marksist öğreti, tarihin gidişinde toplumsal ve nesnel süreçlere öncelik vermekle birlikte, bireye bilinçli eylemiyle nesnel koşulları değiştirmek ve tarihsel gidişe katılmak gibi üstün bir görev yüklemiştir.

Ancak toplumsal devrimlerle Marksist öğreti temeli üzerinde kurulan sosyalist toplumlardaki uygulama, bireyi ya da bireysel olanı yadsımak ya da topluma bağımlı kılmak biçiminde belirmiştir.

Gerçekten, tarihsel sürecin "son" halkası olan sosyalist toplumun kuruluş uygulamaları, insanı tarihsel gidişin ve mekanik süreçlerin malzemesi olarak algılamış ve bu anlayışla yeni toplumsal ilişkilerin potasında biçimlendirmeye çalışmıştır. Bireyler, yaygın bir katılım temeli üzerinde sosyalizmin kuruluşunda etkin bir rol almak yerine, seçkinci bir yönetim ve baskıcı yöntemlerle saptanan "üstün" amaçlar yönünde güdülmek istenmiştir.

Uygulama, toplumsal amaçlara öncelik tanırken, bu amaçları gerçekleştirme aracı olarak "devlet"i öne çıkarmış ve bireyi kamuya bağımlı bir konuma indirgeyerek "devlet-halk" ikilemi yaratmıştır.

Her bağlamda devletin ilgi ve çıkarlarına öncelik tanıyan sosyalist uygulamada, birey devletin normlarına uymakla yükümlü tutulmuş ve kamusal amaçlara hizmet ettiği ölçüde yurttaşlık haklarından yararlanabilmiştir.

Birey, salt kamusal bir varlık olarak kavrandığı için toplumsal ve ekonomik hakların tanınması yeterli sayılmış, insanın tanımlayıcı öğesi olan kişi hak ve özgürlükleri, yadsınmasa bile, yokumsanmıştır. Bu nedenle, sosyalist hak öğretisi ve belgelerinde, insanın hak ve özgürlükleri yerine, devletçe sağlanan toplumsal ve ekonomik güvenceler karşılığında sorumluluk ve ödevleri, görev ve yükümlülükleri işlenmiştir.

İnsanın, salt insan olarak doğasında bulunan onur ve saygınlığın tanınmaması, bireyin düzene olduğu kadar kendisine de yabancılaşmasına, bireyin olduğu gibi toplumun da gelişme güdülerinden yoksun kalmasına yol açmıştır.

Bireyin özerk varlığının güvencesi olan kişi haklarının kullanılması, baskı ve zorbalıkla önlenirken, bireyin özgürce toplumsal ve kültürel seçmeler yaparak özgün bir kişilik kazanması engellenmiştir. Tüm bilgi ve kültür aktarma yolları ve iletişim kanalları denetlenip tekelleştirilerek bireysel çeşitlenmelere olanak tanınmamış ve tek biçim bir düşünce, tek düze bir insan yaratılmak istenmiştir.[1]

Kısacası, insanın kendine özgürce geliştireceği koşulları oluşturmayı amaçlayan bir öğreti, sonunda bireyin gelişme yollarını tıkayan bir uygulamanın dayanağı olmuştur.

Çağdaş anlayışla bakıldığında,siyasal ve toplumsal öğretilerde bireyle toplumun karşı karşıya konması ya da birinin öncelik alması-nın ciddi yanılgıların kaynağı olduğu söylenebilir. Gerçekte, bireyle toplum, olgusal olduğu kadar mantıksal bakımdan da örtüşen kavramlardır:

Tarihte insanın öteki canlılardan ayrılarak "insan" niteliği kazanmasıyla toplumsal yaşam zamandaş oluşumlardır. Başka bir deyişle, insanın toplumsal bir varlık olarak belirmesi, aynı zamanda topluma da varlık kazandırmıştır.

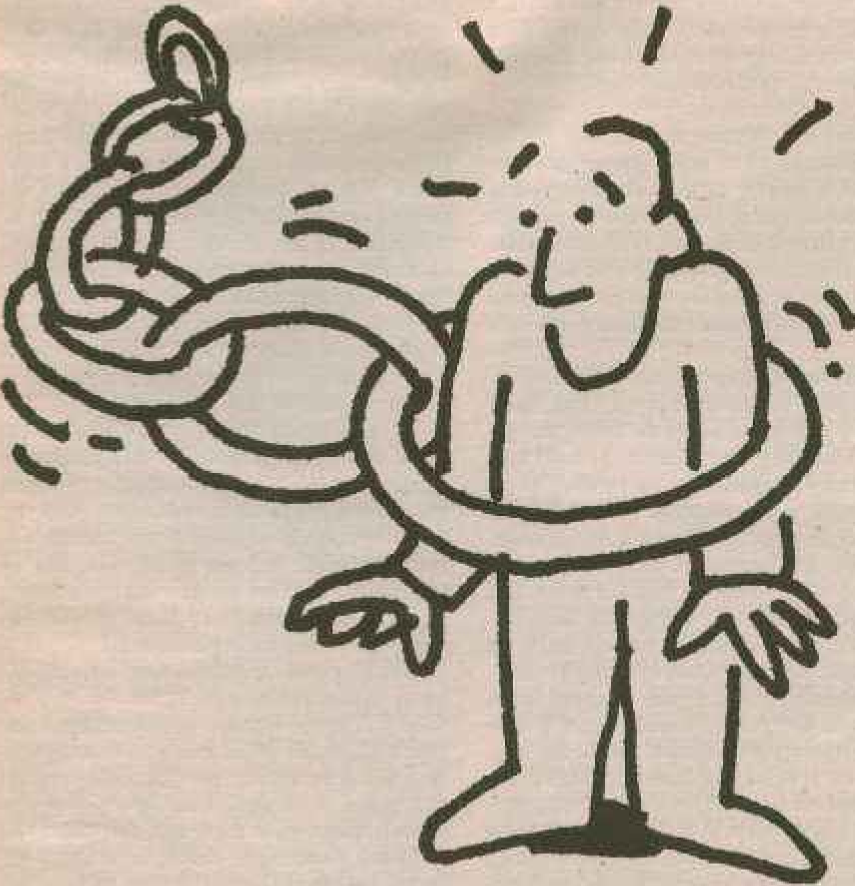
Bu nedenle, bireysel olanla toplumsal olan, aynı olgunun iyi ayrı görünüşüdür. Toplum, bireyleri biçimlendirdiği kadar, bireysel gidişlerden etkilenir. Birey, toplumsal süreçlerin nesnesi olduğu kadar, toplumsal ilişkilerin öznesidir.

İnsanın, salt insan olarak doğasında bulunan onur ve saygınlığın tanınmaması, bireyin düzene olduğu kadar kendisine de yabancılaşmasına, bireyin olduğu gibi toplumun da gelişme güdülerinden yoksun kalmasına yol açmıştır.

Gerçi bireyin toplumsal biçimlenmelere göre değişme gösterdiği bir gerçektir. Ancak toplum biçimlerinin belirlediği tek düze insan, en azından her toplum biçiminde yinelenen "öz" kadar soyutlamadır. Daha açık bir deyişle, en türdeş toplumsal koşullar bile bireysel çeşitlenmeden payını almıştır. Bireyin, başkalarıyla paylaştığı toplumsal bir kişiliği bulunduğu gibi, salt kendine özgü bir kişiliği de vardır. Birey bir toplumsal yaşamı, bir kültürü paylaşırken, aynı zamanda özerk bir varlık alanını da korur. Her birey, toplumsal olanı kendine göre özümleyerek biçimlendirir ve salt toplumsala indirgenemeyecek bir özgünlük ve bütünlük gösterir.

Bu nedenle, toplum ya da devlet karşısında bireyin özerk kişiliğini sürdürebilmesi ve bu arada toplumsal yararın korunabilmesi için toplumsalla bireyselin uyumlu biçimde dengelendirilmesine gerek vardır. Hak ve özgürlüklerin gerçekten kullanılabilmesinin önkoşulu bu dengedir. Klasik liberalizmin öngördüğü gibi, bireyi amansız bir çekişme ortamında korumasız bırakmak nasıl geniş bir kesimin özgürlükleri kulanmasını engellemişse, sosyalist uygulamanın yaptığı gibi bireysel alanı alabildiğine daraltarak tüm ilişkiler bağlamında kısıtlayıp denetlemek özgürlük koşullarını ortadan kaldırmıştır.

Sonuç olarak, sosyalizmin insanlığa verdiği mesajı yaşama geçirebilmesi, ancak tarihsel gidiş doğrultusunda insanı -önündeki tüm engelleri ortadan kaldırarak- özgürleştirecek bir uygulamayla olanaklıdır. ■

DİPNOT

1. Zamyatin'in "Biz", Huxley'in "Yeni Dünya", Orwell'in "1984" gibi anti-ütopyalarının çizdiği tek düze insanlar dünyasının geniş ölçüde sosyalist uygulamadan esinlendiğine kuşku yoktur.

** Sayfalarımızın sınırlılığı nedeniyle bu makalenin "bugünkü insanı oluşturan tarihsel süreç"i ele alan bölümünü, Sn. Sencer'den izin alarak, yayınlayamadık. Okurlarımızdan özür dileriz.*

GÖRÜŞ

Ahmet Kaçmaz

EKİM DEVRİMİNDEN PİYASA EKONOMİSİNE

Moskova'nın bugünkü politikasına ve Sovyetler Birliği'nin gidişatına denk düşeni, yıldönümünde "Şubat Devrimi"ni kutlamaktır.

Bugün günlerden 5 Kasım. İki gün sonra "Büyük Ekim Sosyalist Devrimi"nin 73'üncü yıldönümü. Çok değil birkaç yıl öncelerine kadar Ekim Devrimi, "sosyalist" ülkeler başta olmak üzere dünyanın dört bir tarafında coşkuyla kutlanırdı. Ekim Devrimi insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisiydi. İnsanlık, Ekim Devrimi'yle, insanın gerçekten insanlaşacağı bir çağa ilk adımını atmıştı. Ekim Devrimi ile başlayan süreç boyunca dünyamız hızla sosyalizme doğru ilerliyordu. İnsanoğlunun binlerce yıldır özlemini çektiği ve uğrunda mücadele ettiği, sömürü ve baskıdan arınmış eşit ve özgür insanların dünyası gerçekleşme yoluna girmişti. Bu yolu açan Ekim Devrimi'nin kutlanmasından daha doğal ne olabilirdi?..

SSCB büyük bir hızla sanayileşti. Ama sosyalizmin bu önşartının gerçekleşme süreci sosyalizme giden yoldan büsbütün uzaklaşmayla atbaşı ilerledi. Çünkü sosyalist demokrasi hızlı kalkınmaya feda edilmişti.

Ne ki bugünlerde durum değişti. Ekim Devrimi'nin anayurdunda dahi hır çıkıyor. Moskova ve Leningrad başta olmak üzere bir kısım şehirlerin belediyeleri, ekonomik sıkıntıları öne sürerek Ekim Devrimi kutlamalarını iptal kararı almışlar. Buna Gorbaçov karşı çıkmış; bütün şehirlerde 7 Kasım kutlamalarının yapılmasını emreden bir kararname çıkarmış. Son olarak bir kısım "komünizm karşıtı" siyasetler, aynı gün Ekim Devrimi'ni lanetleme yürüyüşleri düzenlediklerini açıkladılar. Anlaşılan Ekim Devrimi'nin anayurdunda bir hayli hareketli bir yıldönümü yaşanacak.

Aslında Ekim Devrimi'nin karşıtları ve Ekim Devrimi'nin kutlanmasına gerek görmeyenler haklı. Bir yandan piyasa ekonomisine geçiş dönemini başlatacaksın, öte yandan, esas amacı piyasa ekonomisi düzenine son vermek olan bir devrimi kutlayacaksın! Tarihin çok hazin bir istihzası! Onun için, bence Gorbaçov hem kendi polisitasıyla çelişiyor, hem de kutlama törenlerini kararnamelerle düzenlemek boşuna çaba. Moskova'nın bugünkü politikasına ve Sovyetler Birliği'nin gidişatına denk düşeni, yıldönümünde **"Şubat Devrimi"**'ni kutlamaktır!

Ve sanırım uzak olmayan bir gelecekte yapılacak olan da budur. Çünkü yeniden kapitalist düzenin oluşturulduğu bir ülkede sosyalist nitelikli bir devrimin unutulması pek yadırgatıcı olmaz. Zaten Şubat Devrimi'nin amaçladığı bir düzene geçiliyorsa neden Şubat Devrimi **asıl**, Ekim Devrimi **tâli** olmasın?

Tarihin gerçeği de galiba böyle. Ekin Devrimi bence hem sosyalist, hem değil. Yapılışı bakımından sosyalist, ama **yolaçtığı sonuç** açısından sosyalist değil. Çünkü siyasi devrim, sosyal devrimle tamamlanamadı; hatta Sovyet toplumu sosyal devrime gidecek raya dahi oturamadı. Siyasi devrim sonucu iktidara gelen Sovyetler, o Sovyetlerde örgütlü emekçi halk iktidarda kalamadı. Böylece siyasi devrimin sosyal devrimle tamamlanması şansı, handiyse başlangıçta ortadan kalktı.

Öyleyse Ekim Devrimi neye yaradı?

Dünya ölçeğinde ve insanoğlunun genel serüveni çerçevesinde bence çok şeye yaradı. Rusya özeli açısından ise, **esas olarak gelişkin bir kapitalizm için gerekli ekonomik temelin oluşturulmasına yaradı.** İşte bu bağlamda Ekim Devrimi'ni Şubat Devrimi'nin bir uzantısı olarak değerlendirmek bana daha doğru geliyor.

Mesele elbette bu kadar yalın değil. Ben burada konunun bir yanını öne çıkararak ilginç bulduğum bir olguyu tartışmak istiyorum. Lenin'in şiarlaştırdığı ünlü sosyalizm tarifi bilinir: **"Elektrifikasyon+proletarya diktatörlüğü!"** Burada "elektrifikasyon", ekonomide bir hayli geri ve mujikler ülkesinin hızla sanayileşmesi gereğini sembolize eder. Ya "proletarya diktatörlüğü?" Bence Lenin sosyalizm için hayatî önem taşıdığına inandığı hızlı sanayileşmenin, o günün Rusyası'nda şu veya bu tür bir diktatörlük olmadan handiyse imkânsız olduğunu sezmekteydi. Hızlı sanayileşme, tarımdan sanayie külliyetli miktarda kaynak aktarılmasını gerektiriyordu. Bunun için de işçi sınıfı, nüfusun % 80'ini oluşturan köylülüğe diktatörlük uygulamalıydı. Oysa köylü devrim sürecinde işçinin en yakın müttefiki olmuştu. Şayet bu ittifak sözde değil fiilen de devam edecek idiyse yığınları şevklendirip, hareketlendirmeyi amaçlayan bir şiarda "proletarya diktatörlüğü" yerine "işçi-köylü demokrasisi" türünden bir ibare bulunması, o şiarın hitap kabiliyetini çok daha artırmaz mıydı?

Benzeri bir olguyu Probrajensky'nin meşhur "sosyalist ilk birikim" tezinde de gözlemlemek mümkün. Ekim Devrimi, pek beklenen ve olacağına inanılan "Avrupa Devrimi" ile tamamlanmayınca ve sanayii geri Rusya'nın kendi yağıyla kavrularak sanayileşmesi zorunluğu ortaya çıkınca, kalkınmaya yatırılacak fonların nasıl yaratılacağı sorununa, Preobrajensky çözüm olarak tarımdan sanayie **zorla** fon aktarılmasını öneriyordu. Nasıl **"kapitalist ilk birikim"** benzeri şekilde zora başvurularak sağlanmış idiyse, şimdi de hızla sanayileşmek için köylü kesimi üzerinde **zor** kullanmaktan başka çare görülememesi Preobrajensky'yi teorik bir açmazla karşı karşıya bırakmış ve o da çözümü teoriyi zorlamakta bulmuştu. Teoriye göre gelişkin bir sanayi toplumu sosyalizmin önşartıydı. Rusya'da da olmayan buydu. Oysa Bolşevikler sosyalist bir toplum kurmayı amaçlıyorlardı. Bu durumda "hızla sanayileşme" bir nevi **tutku** haline geldi. Ne ki bunu sağlamak için kullanılacak zor, o günün Sovyetler Birliği'nde proletarya diktatörlüğü ile sınırlı kalamazdı. Böylece Lenin'in formülünde öne çıkarılan sınıf diktatörlüğü -ki daha o zaman bu Bolşevikler'in diktatörlüğü haline dönüşmüştü- ilerleyen süreçte adeta kaçınılmaz olarak **"genel sekreter diktatörlüğü"**'ne dönüşiverdi! Tabii bu arada istenen de sağlandı: SSCB büyük bir hızla sanayileşti, dünyanın ikinci büyük sanayi gücü haline geldi. Ama ne hazin ki, sosyalizmin bu önşartının gerçekleşme süreci aynı zamanda Sovyet toplumunun sosyalizme giden yoldan büsbütün uzaklaşmasıyla atbaşı ilerledi. Çünkü **sosyalist demokrasi hızlı kalkınmaya feda edilmişti.** Katı bir merkeziyetçilikle ve tepeden direktiflerle yönetilen insanlar, aslında kendilerinin söz ve karar sahibi olmaları gereken düzene yabancılaşmışlar; bu düzene "sosyalizm" adı verildiği için de sosyalizmden soğumuşlardı.

Hem sosyalist demokrasi, hem hızlı sanayileşme birlikte yürümez miydi?

Sosyalizmden bihaber, küçük mülküne ölesiye bağlı mujik yığınlarını sosyalizmin faziletlerine ikna etmek mümkün olamayacağı için, bence yürümezdi. Ama bana kalırsa yine de hızlı sanayileşme değil, sosyalist demokrasi ön plana alınmalıydı. Emekçilerin kendi kaderleri hakkında kendilerinin söz ve karar sahibi oldukları bir ortamda ne kadar hızla sana-

yileşebiliniyorsa onunla yetinilmeliydi. "Sosyalizmden bihaber mujik yığınları" ile sosyalist demokrasinin nasıl gerçekleştirileceği de koskoca bir soru işaretidir kuşkusuz. Ancak bu durumda da, Ekim Devrimi'ni yürekten desteklemiş emekçi yığınlar aracılığıyla, **Sovyetleri esas alarak** sorunlara çözüm aramak - karşı devrim riskinin büyüklüğünü, sosyalizme ilerleme ihtimalinin zayıflığını göze alarak- en doğrusu olurdu.

Biliniyor, çok sonraları Andropov-Gorbaçov atılımıyla, sosyalist demokrasinin sosyalizm için tayin edici rolü hatırlandı, ama iş işten geçmişti. İnsanların sosyalizmden uzaklaşmaları bir yana rejim de iflasın eşiğine gelmişti. Ağır bunalımın, dolayısıyla bütün kötülüklerin sorumlusu mevcut düzendi, bu düzene "sosyalizm" dendiği için de yığınların indinde suçlu sosyalizmdi. Böyle bir ortamda sosyalist demokrasi, doğal olarak işleyemezdi; nitekim işlemedi de...

Andropov "insanların **benim** olandan **bizim** olana evrilmeleri çok zor oluyor" diye yakınırken belki bir gerçeği dile getiriyordu; ama bence oldukça yüzeyden bir tespitti bu. Andropov bu sözleri ederken mevcut rejimin sosyalizm olduğu varsayımından hareket ediyordu. Oysa insanlara **"bizim"** bilincine varmaları için hiçbir inisiyatif tanınmamıştı, bu bir. İkincisi **"bizim"** bilincine götürecek olan anayasa maddeleri ve devlet mülkiyeti değil, insanların üretim ve yönetim kapsamındaki konumlarıdır. En önemlisi ise insanlar hiçbir zaman **"benim"**den vazgeçmezler. Buradaki **"benim"** özel mülkiyetin değil, hangi mülkiyet biçimi altında olursa olsun **bireyin kendini sahibi** olarak gördüğü şeyin karşılığıdır. Onun için de birey **"bizim"** olanın içinde ne kadar **"benim"** olanı bulursa **"bizim"** de o ölçüde gerçekleşme imkânına kavuşur. Mülkiyetin her türüsünden arındırılmış, hiçbirşeye **"benim"** diyemeyen, aylıklı insanlarla **"bizim"** oluşturulamaz. İflas eden "sosyalist" uygulamaların ve dahi etmesi mukadder diğer demokrasisiz sosyalizmlerin öğrettikleri derslerden birisi, bence budur.

Önceleri çarnaçar devreye sokulup, şimdilerde büyük bir iştiyakla sarılınılan "piyasa ekomosi" **cansimitinin** kerameti de burada aranmalıdır. Başlangıçta **glasnost** olsun, **perestroyka** olsun, bunalıma **sosyalizm içi** çözümler bulma arayışlarıydı. Ancak ikisi de tutmadı. Glasnostun tutmamasından kastım, sosyalist demokrasi açısından isteneni vermemesi. Perestroyka ise hepten fiyasko ile sonuçlandı. Çünkü devlet mülkiyeti altında **"bizim"**in içindeki **"benim"**i keşfetmekten devamlı mahrum edilmiş insanlar doğal olarak "bizim" ile **dolayımlanmamış, doğrudan** "benim"in peşine düştüler. Mevcut rejimin iflasın eşiğinde olması durumu daha da vahimleştirdi. Bugün Sovyetler'de düzenden ve sosyalizmden umudunu kesen hemen herkesin kendi paçasını kurtarmaktan başkasını düşünemez hale gelmesinin başlıca nedenleri bunlardır.

Üretim araçlarının 60-70 yıldır özel mülk olmaktan çıkarıldığı bir ülkede piyasa ekonomisine geçmenin üstesinden nasıl gelinecek? Sanıyorum SSCB yönetiminin ve cumhuriyetlerin yönetimlerinin kafalarını ağrıtan en büyük sorun bu. Bütün dünya büyük kargaşalardan, hatta kaostan endişe ediyor. Ama mademki insanların çoğunluğu dolaysız "benim"in peşindeler ve mademki hemen herkes kendi paçasını kurtarmanın derdine düşmüş, kargaşalık adeta mukadder. Piyasa ekonomisinin tarihsel oluşumunun dünyaya nelere malolduğu biliniyor. Tabii Sovyetler ülkesinde de aynısının yaşanması illâ kader değil. Ama ne kadar kontrollu olursa olsun, herkes, her kuruluş,o piyasada hayat hakkı elde etmeye çalışacağı için, piyasa oluşup konsolide olana kadar çok hırlı gürlü bir dönemin yaşanması kaçınılmaz gibi görünüyor.

Kaldı ki, madem piyasa ekonomisine geçmekten başka çözüm bulunamıyor -ki dehşetli kederlenmeme rağmen ben de başka çare göremiyorum- piyasa ekonomisi kimlerin işi ise, onun oluşturulması da, bence onlara bırakılmalıdır. Piyasa ekonomisini oluşturmak komünist bir partinin işi değildir ve olamaz da. Bu noktada **"piyasa ekonomisi sadece kapitalizme has değildir ki; köleci toplumda da, feodalitede de vardı, sosyalizmde de pek alâ olur"** veya **"piyasa ekonomisi, toplum tipinden bağımsız olarak ekonominin asli ögelerinden birisidir, istense de kaldırılamaz, zaten bizim ülkemizde de kalkmamıştı, kanunen yok sayılıyordu ama fiiliyatta yeraltında işliyordu"** türünden **"ideolojik"** kulp bulma çabaları nafiledir... Çünkü ne mevcut rejim sosyalisttir, ne de yeryüzünde piyasa ekonomisi aracılığıyla sosyalistleşen bir ülkeye rastlanmıştır. Cengiz Aytmatov, örneğin Kanada'yı "sosyalist" diye niteliyormuş. Piyasa ekonomili bir SSCB bence Kanada kadar bile sosyalist olamayacaktır!

Üstelik piyasa ekonomisinin parti eliyle oluşturulması onu hızla yıpratmakta, global çaptaki sosyalist mücadele üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Korkarım ki, geçiş sürecinde ortaya çıkacak devasa problemler, Parti'nin hızla azalan prestijini sıfıra indirecektir. Yapılan bütün seçimler ve anketler bu gidişe işaret ediyor. Çugaşvili'nin ülkesinde dahi Parti'nin % 30'un altında oy alması çanların kimin için çaldığını gösteriyor. Piyasa ekonomisine Parti'nin yönetiminde geçilmesinin, Ankara'nın sabık valilerinden Tandoğan'ın meşhur "komünizm yapılacaksa onu da biz yaparız"ından bir farkı yoktur.

Parti'nin kendisini "yenilemesi" de piyasa ekonomisine geçişte Parti'ye bir yarar sağlamaz. Çünkü "piyasa ekonomisi" imzalı bir **"yenilik"** her partiye yakışabilir de komünist partisine asla. Zaten bu gerekçe kimseyi ikna etmeyeceği gibi piyasa ekonomisinin asli sahibi siyasetler -öteki Doğu Avrupa ülkelerinde nasıl olduysa- atı alıp çoktan Üsküdar'ı aşarlar. Bu arada "iktidardan olmayayım" diye direnen Parti bir de bakar ki muhalefetten de olmuş!

Bu yazı yayınlandığında Ekim Devrimi kutlamaları ve karşı gösterileri yapılmış olacak. Resmî kutlamalar askerî kuvvetlerce düzenleniyor. Zaten bu bir abeslik. Evet, devrimde asker Sovyetleri de yer aldı, ama sosyalist bir devrimin esas sahibi emekçi halktır. Onun için bence askerî kutlama törenlerine son verilmesi çok yerinde olur. Böylece **resmen** piyasa ekonomisine geçilirken sosyalist bir devrimi **resmen** kutlamak garabetinden de kurtulmuş olunur. Bırakalım kimler Ekim Devrimi'ne sahip çıkıyorsa, onun hatırasını yaşatmak istiyorlarsa, onlar **kendi inisiyatifleriyle** kutlasınlar Ekim Devrimi'ni. O zaman kutlama törenlerinin, bugüne kadarki şaşaa ile kıyaslandığında çok sönük geçmesi ihtimali varmış. Varsın olsun. Böylesi glasnosta daha yakışmaz mı?

Yok "piyasa ekonomisine geçilse de SSCB'yi yaratan Ekim Devrimi'dir; onun için resmî törenlerden vazgeçilemez" denecekse ona bir sözüm olamaz. Çünkü böylesi, Ekim Devrimi'nin, Şubat Devrimi'nin **tamamlayıcısı** olmasına daha denk düşer. Ancak bir şartla: Ekim Devrimi'nin sosyalist nitelemesi kaldırılarak! Tabii bu Ekim Devrimi'nin siyasi niteliğini inkâr etmek olur, ama onun, piyasa ekonomisine geçmekte olan Sovyet toplumunda oynamış olduğu fiili tarihsel role pek ters düşmez. Çünkü Ekim Devrimi'nin başlattığı süreç evvelce de belirttiğim gibi, esas olarak sosyalizme ilerlemeye değil hızlı sanayileşmeye yaramıştır. Ve işin kötüsü bu sanayileşme istim üzerindeyken kapitalizme vaktinde geçilmediği için - örneğin İkinci Savaş'ın hemen ertesinde ya da Kruşçev atılımında- mevcut, miyadını doldurmuş, hantal sanayi ile gelişkin bir kapitalist ekonomi oluşturulması şansı da bir hayli azalmıştır. ■

Madem piyasa ekonomisine geçmekten başka çözüm bulunamıyor, piyasa ekonomisi kimlerin işi ise, onun oluşturulması da bence onlara bırakılmalıdır. Piyasa ekonomisini oluşturmak komünist bir partinin işi değildir ve olamaz da.

▲***Şubat mı Ekim mi?:*** *Ekim Devrimi törenleri bu yıl kutlansın mı kutlanmasın mı tartışmaları arasında yapıldı.*

"TARİH YAPMAK!"

Sosyalizm, yönetenin-yönetilenin olmadığı bir toplumsal aşamayı hedefler. Bu yüzden de kitlelerin yönetilen konumda olmaları bu nihai hedefle çelişir.

1990 yılının sonuna geldik. Miladi takvimle bir yüzyılın kapanmasına 10 yıl kaldı. Sadece 20. yüzyılın değil, ama aynı zamanda bu yüzyılın sosyalizm deneylerinin ve modellerinin de sonuna geldik.

1930'lu yıllarda başlayan ve Marksizmin zenginliğini, bir devlet ideolojisinin donukluğu içinde boğan gelişmeler, tüm dünyada geri ülkede doğmuş sosyalizmi yaşatma azmi ve isteğiyle birleşince, ister istemez devlet ideolojisinin "evrenselleşmesine", Marksizmin yerine ikame edilmesine yol açtı. Ve 20. yüzyılın sosyalizm deneyinin sonuna geliş, hemen tüm Marksistleri hazırlıksız yakaladı.

Bu hazırlıksızlığın tüm karmaşasını yaşıyoruz ve daha da yaşayacağız. Karmaşayı aşmak, çok teorik çabayı, yoğun tartışmayı ve tam bir iç demokrasiyi gerektiriyor. Marksist öğreti ancak böyle bir sürecin dünya çapında olgunlaşmasıyla yeniden kurgulanabilir. Elbet salt bir kurgu sorunuyla karşı karşıya değiliz, yani sadece mevcut düşünsel birikimi yeni baştan sıralamakla yetinmeyeceğiz. Topyekün bir çabayla Marksist öğretiyi geliştirmek zorundayız. Ama sanıyorum ki teori, Ekim Devriminin tek ülkeyle sınırlı kalması koşullarında, büyük ölçüde buna göre kurgulanmıştır. Bu yüzden "kurgu sorunumuz" hafifsenmeyecek önemde bir sorun olarak önümüzde duruyor.

Demokrasi mücadelesi öz olarak yetkiyi, otoriteyi, inisiyatifi ve bunların gerçekleştirilme araçlarını oluşturan örgütlenmeyi çoğunluğa maletme süreci demektir.

Tarihte neyin olduğunu, neyin niye olmadığını anlamak için ben, Marx'ın ünlü belirlemesinden, **"hiçbir sosyal düzen, o düzenin içinde yeralabilir bütün üretim güçleri gelişmeden yokolmaz; yeni ve üstün üretim ilişkileri de, hiçbir zaman, varolmalarının maddi koşulları eski toplumun bağrında olgunlaşmadan ortaya çıkmaz"** şeklindeki saptamadan yola çıkıyorum.

Üretim güçlerinin, üretim araçlarından ve sahip olduğu üretim deneyleri ve çalışma beceriyele bu üretim araçlarını harekete geçiren insanlardan oluştuğu biliniyor. Burada insanlarla araçlar arasında bir mütekabiliyet ilişkisi bulunduğunu belirtmeliyiz. Bu karşılıklı belirleme sosyal karakterde bir belirlemedir. Başka bir deyişle üretici güçler, bir yanda araçlar, bir başka yanda insanlar olarak birbirinden kopuk bir biçimde gelişmez, bu gelişim belli bir üretim ilişkileri mekanında, bir tarihsel süreç içinde oluşur. Sözgelimi İngiltere'deki üretim araçlarının başına Çarlık Rusyasından bir mujik getirseniz, bir süre kırsa dökse de bu araçları kullanmayı öğrenecektir. Ama bu arada, eğer bir göçmen işçi gettosunda yaşamıyorsa İngiliz işçi sınıfının sosyal mücadeleler sürecindeki kazanımlarını da özümseyecektir.

Bir de tersini düşünelim, mujik yerinde kalsın, onun ayağına İngiltere'deki üretim araçlarını getirelim. Tamamen farklı bir durumla karşılaşacağız. Mujik makinaların başında bir işçi haline gelecektir, ama kapitalist gelişmenin çarkından geçmiş bir işçileşme olmayacaktır bu. Makinayı kullanmasını bilecek, toplu sözleşme, grev, sınıf dayanışması bakımından eksik kalacaktır. Feodalizmden devraldığı kültürle otoriteye daha kolay boyun eğen, yurttaş olarak haklarının ve sorumluluklarının farkında olmayan bir insan olacaktır. İngiliz köylüsünü, İngiliz işçisi haline getiren sosyal ve maddi süreçleri yaşamadığı için, bu yaşanması gerekeni atlayan bir insan olarak, kullandığı araçlara tekabül etmeyen bir sosyal bilinç taşıyacaktır.

Üretim araçlarının gelişimiyle, insanın gelişimi arasındaki bağın kopmadığı süreçlerde, kapitalizm, sadece ihtiyat işsizler ordusunu göstererek, yani sadece işsiz bırakma tehdidi ile değil, ama aynı zamanda **"kişinin yaşam düzeyi ile emeğinin sonuçları arasında doğrudan bağımlılık ilişkisi kurarak, insanlara tüm yetenek ve güçleriyle çalışmayı öğretir,"** köylünün doğaya bağlı çalışma ritminden, işsizin sanayinin gereklerine bağlı yaşam ritmine geçmesini sağlar. **"İşe karşı bu tavır yavaş yavaş kişisel ve toplumsal bilincin doğal ve ayrılmaz bir ögesi haline gelir: Çoğunluk artık kötü çalışmayı bilmez..."**

İşte bu gelişim, Marx'ın atıfta bulunduğu şeyin bir parçasıdır; **"düzenin içinde yeralabilir bütün üretim güçlerinin gelişmesi..."**

Kapitalizmin rekabetçi çağında, devrimin Batı Avrupa'dan ve özellikle de işçi hareketinin en güçlü geleneklere dayandığı Almanya'dan beklenmesinin temelinde Marx'ın bu belirlemesi yatmaktadır.

Emperyalist çağın Marksizmi ise kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasına dayanıyordu ve bu eşitsiz gelişimin sömürgeler için savaşa, savaşın da emperyalist zincirin en zayıf halkasında bir kopma ve giderek tüm zincirin dağılmasına yolaçacağını teorileştiriyordu.

Zayıf halka, görece geri bir kapitalizme tekabül ettiğine göre, sözkonusu olan "düzen içinde yeralabilir bütün üretim güçlerinin" gelişmelerini tamamlamamış olduğu bir mekandı.

O halde, bir üst sosyo ekonomik formasyona sıçramanın nesnel koşullarının zayıf olduğu bir ülkeden geçiş gerçekleşecek demekti. Bu gelişmeyi insanlık, dünya savaşı koşullarının sözkonusu ülkedeki krizi olağanüstü boyutlarda arttırmasına, diğer kapitalist-emperyalist ülkelerin savaş yorgunluğu içinde mecalsiz kalmasına, zincirden kopacak ülkede, kriz koşullarında kitlelerde eskisi gibi yönetilmeye, yaşamaya karşı büyük bir siyasal tepkinin ve kabarışın ortaya çıkışına borçlu olacaktı.

Başka bir ifadeyle **toplumsal devrimin** nesnel koşullarının olgunlaşmadığı bir ülkede, **siyasal devrimin** öznel koşulları çok güçlü olarak ortaya çıkacaktı.

Kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, nesnel koşullarla öznel koşullar arasında bir eşitsizlik yaratıyor, içinde yeralabilir bütün üretim güçlerinin yeterince gelişmediği; yeni ve üstün üretim ilişkilerinin varolabilmelerinin maddi koşulları bağrında yeterince olgunlaşmamış bir mekanda, yeni bir sosyo-ekonomik formasyon oluşturmaya talip, bir yeni iktidar doğuruyordu.

Ama, nesnel koşullarla öznel koşullar arasındaki bu eşitsizlik, siyasal devrimle, toplumsal devrim arasında kaçınılmaz olarak bir çelişki yaratacak, siyasal devrimin toplumsal devrimle tamamlanmasını olağanüstü güçleştirecekti. Kapitalizmi devirmek, otomatikman sosyalizmi kurmayı garantilemeyecekti.

Emperyalist çağın Marksistleri zayıf halkadan kopmayı öngördüler ama, böyle bir ülkede sosyalist toplumsal devrimin gerçekleştirilmesinin zorluğunu da gördüler. Toplumsal devrimin başarısını, zincirin tamamen dağılmasına, gelişmiş kapitalist ülkelerde siyasal devrimlerin başarısına bağladılar. Ama bu devrimler gerçekleşmedi. Rus proletaryası yalnız kaldı. 1917'den bu yana Rus proletaryasını kurtaracak nitelikte tek bir devrim bile olmadı. Aksine Rus proletaryasının kendilerini kurtarmasına muhtaç yığınla devrim ortaya çıktı.

Sonuç olarak, Lenin'in "Bizim Devrimimiz" adlı makalesinde **"Zavallı Rus halkının uygarlığı yakalamak için başka çaresi"** yoktu dediği Ekim Devrimi tarihsel haklılığıyla Rus halkının ve Sovyetler Birliği'ndeki diğer halkların uygarlığı yakalamasına neden oldu, ama kanımca toplumsal devrimle, sosyalist sosyo-ekonomik formasyonla taçlanamadı.

Tarih birçok erken devrime tanık olmuştur. Sözgelimi daha 14. yüzyılda Paris'te Etienne Marcel önderliğinde bir erken burjuva devrimi, bir burjuva Paris "komünü" gerçekleşmiş, ancak feodalite içinde **"yeralabilir bütün üretim güçleri yeterince gelişmemiş; yeni ve üstün üretim ilişkilerinin varolabilmelerinin maddi koşulları eski toplumun bağrında yeterince olgunlaşmamış"** olduğu için bu siyasal devrim denemesi, bir kapitalist toplumsal devrime yolaçamadan boğulmuştu.

Emperyalist çağda, eşitsiz gelişme yasasının, bir siyasal-toplumsal devrimin nesnel ve öznel koşulları arasında eşitsiz bir gelişme yaratması ve bu eşitsizlik sonucu ortaya çıkan prematür doğumun, batı proletaryasının devrimiyle tamamlanmaması, Sovyetler Birliği'nde bir "erken sosyalizm" deneyi yaratmıştır.

İşte kanımca şimdi bu deneyin sonuna geliyoruz.

Son yetmiş yıldır yaşanan sosyalizm deneylerine öngelen bütün toplum biçimleri sömürücü azınlıkların egemenliklerine dayanıyordu. Doğal olarak bu toplum biçimleri, kitlelerin yönetilmesini gerektiren biçimlerdi. Bu yönetmede devlet zoru esas ögeyi oluşturuyordu.

Burjuva devrimlerinden geçmiş kapitalist ülkelerde de devlet zoru daha silik, daha geri plana düşmüş şekilde varlığını koruyordu. Toplumsal işbölümünün biçimlenişi, işsizlik korkusu, depolitizasyon, kitle kültürünün biçimlendirilişi, toplumun atomize edilişi gibi ögelerle, büyük kitleler yönetilmeye devam ediliyordu. Bu yönetim tarzı sömürücü azınlığın nihai hedefleriyle uyumluydu: Sömürücü azınlık yönetiminin ebedileştirilmesi, yani sömürünün devamıydı bu nihai hedef. Dolayısıyla yönetme işlevi, bu işlevin kendisi, yığınlar hep yönetilmeye mahkum olduklarına göre, sömürücü azınlık açısından bir çelişki yaratmıyordu.

Oysa, sosyalizm yönetenin, yönetilenin olmadığı bir toplumsal aşamayı hedefler. Bu yüzden de büyük kitlelerin yönetilen konumda olmaları bu nihai hedefle çelişir.

Böyle bir hedefe kitleleri yönete yönete ulaşmak olası değildir.

Ancak, kitlelerin kendi kendilerini yöneteceği biçimlerle ilerleyen bir süreç, yönetme ilişkisinin inkâr edileceği bir düzeye varılmasına yolaçabilir.

12 Eylül'den bir yıl sonra, halkımızın darbeye ve sonuçlarına nasıl kuzu gibi boyun eğmiş olduğuna duyduğum tepkiyle şöyle düşünmüştüm: Türkiye halkı bir burjuva devriminden geçmediği için teba konumundan sıyrılamamıştı, devlet otoritesi karşısındaki boynu büküklüğü buradan ileri geliyordu. Ve onun bu niteliği yüzünden, eğer bir gün, bir biçimde proletarya, ülkede devlet otoritesini temsil eder hale gelebilirse, bu halk ona da boyun eğecekti!

Ama eğer halk çoğunluğu tarihsel edilgenliği ve otorite karşısındaki boynu büküklüğüyle devrime boyun eğecekse, toplumsal devrimi kim gerçekleştirecekti? İnsanların çoğunluğu devrimi kendi eserleri olarak görmeyecekse, halkın gönüllü katılımı ve çabasıyla, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine sahip çıkacağı ve kendisi için şevkle çalışacağı bir kuruculuk dönemi nasıl gerçekleştirilecekti?

Her tarafı propaganda afişleriyle donatmak, çalışmayı teşvik için ulusal motiflerden, kültlerden yararlanmak, kamu mallarına karşı ilgisizliğin kötü sonuçlarından korunmak için muazzam bir denetleme mekanizması oluşturmak, halkın çoğunluk iradesine oturmayan sistemimizi korumak için polisi ve gizli devlet örgütlerini geliştirmek zorunda kalacaktık. Ve sonuç olarak belki de kapitalizmin egemenlik dönemindeki devletten daha büyük bir devlet yapısı ortaya çıkacak, kitle inisiyatifi daha da azalacaktı.

Böyle sosyalizm olmazdı.

Nitekim olmadı.

Evet, teori, kapitalizmi aşar aşmaz ortaya çıkacak olan devletin bir tür devlet olmayan devlet, bir tür yarı devlet olacağını öngörmüştü. Ama bu tespit zamandan ve mekandan münezzeh olarak her işçi devriminin ardından otomatikman ortaya çıkmazdı. Siyasal devrim öncesindeki sınıf muhalefetinin niteliğinden, yaşanılan ülkede devletin biçimlenişinden ve en önemlisi de o ülkede yaşayan halkın yurttaş olma yolunda ne ölçüde ilerlemiş olduğundan bağımsız olarak, kendiliğinden bu hedefe varılamazdı.

Devrime sahne olan ülkenin tarihsel geri planı ile devrimin gerçekleştiği dünya çerçevesi teorinin hayata geçip geçemeyeceğini belirliyordu.

İç koşullar bakımından eğer;

- Halk yığınları, örgütlülük, yurttaş bilinci, inisiyatif bakımından geri bir konumdaysa

- Ve devrim büyük yığınların onayı, bilinçli ve aktif mücadelesi yerine görece küçük bir azınlığın, politik çoğunluğun eseriyse kaçınılmaz bir biçimde ortaya büyük ve güçlü bir devlet çıkacaktı.

Dış koşullar bakımından eğer;

- Devrimi boğmak için aktif bir kapitalist kuşatma ortaya çıkıyorsa,

- Devrim ekonomik ve siyasi bakımdan yeterli bir uluslararası dayanışmaya muhatap olamıyorsa yine kaçınılmaz olarak ortaya büyük ve güçlü bir devlet çıkacaktı.

Ve artık biliyoruz ki, büyük ve güçlü devlet, isterse işçi devleti olsun tarihsel olarak, yeterince zaman verin, devrimi boğacaktır.

Bir ülkenin devrimcileri ülkelerini çevreleyen dış koşullar üzerinde görece olarak daha küçük bir etkiye sahiptir. Ama böyle bir etki mevcuttur. Antiemperyalist mücadele, militarizme karşı mücadele, emperyalist ülkelerin müdahalecilik politikalarını dünya kamuoyunda mahkum etme, uluslararası arenada ulusal anlaşmazlıkların barışçı yollarda aşılması için, genel silahsızlanma için, dünya barışı için yürütülecek mücadele, enternasyonalist dayanışma ruhunun güçlendirilmesi bu alanda önemi asla küçümsenmeyecek görevlerdir. Bunu yaparken aynı zamanda gelecekteki kendi devrimimizi koruduğumuzu, bir yarı devletin koşullarını oluşturduğumuzu bilmek zorundayız.

Bir ülkenin devrimcilerinin iç koşullar üzerindeki etkisi şüphesiz daha büyüktür. Ama bunun da sınırlamaları mevcuttur. Sınırlamayı kapitalizmin gelişkinlik derecesi ve gelişme perspektifi yaratıyor, arkamızda uzanan tarih yaratıyor. Sosyalizm eğer bir kent ideolojisi ise, kapitalizmin ne ölçüde gerçek bir sanayileşme ve kentleşme yarattığı, yaratma kapasitesinde olduğu bir sınırlamadır. Ülke tarihinde klasik bir burjuva demokratik devrimi gerçekleşmemiş, kitleler teba ruhundan sıyrılamamışsa bu da bir sınırlamadır.

Demokrasi mücadelesi öz olarak yetkiyi, otoriteyi, inisiyatifi ve bunların gerçekleştirilme araçlarını oluşturan örgütlenmeyi azınlığın tekelinden alıp çoğunluğa maletme süreci demektir; sömürücü azınlığın dayanağı olan devleti yetki, otorite, inisiyatif bakımından küçültmeye başlamak demektir, devletin desentralizasyonu için yerel yönetimlerin güçlenmesi için ve bunların halk denetimine, katılımına açık hale getirilmesi için çalışmak demektir; halkın özörgütlerini yaratmasına yardımcı olmak, inisiyatifini arttırmak, teba ruhuyla mücadele etmek, halkın kendi kendisinin efendisi olacağı bir ilerleyişi tırmandırmak demektir. Ve tüm bunlar, demokrasi mücadelesi diye küçümsenecek şeyler değildir, eğer sosyalizm hedefi vurgulanarak yapılıyorsa, sosyalizm için mücadelenin taa kendisi demektir. Çünkü tüm bunlar hem bugünü daha yaşanılır kılarken, hem yarını, yarının insanını oluşturmak, sosyalizm kuruculuğunun dayanacağı zemini olgunlaştırmak demektir.

Yurdumuzun Marksistleri genellikle siyasal devrim sonrasının görevleri ile günümüzün görevleri arasına bir Çin seddi koymuşlardır. Günümüzün görevlerinin yerine getirilişinin, layıkıyla yerine getirilişinin sosyalizm kuruculuğuyla ilintisini yeterince kavramamışlardır. Bu bakışın temelinde sosyalizmin, geri kitlelere rağmen kurulacak bir şey olarak algılanması yatmaktadır. Bence böyle algılamak, gerçekten Marksizmden bir kopuştur. Tarihi gelişmeyi hızlandırabiliriz, ama tarihi kendi irademizle yaratamayız.

Unutmamak gerekir ki yönetilen bir halktan, kendi kendini yöneten halka siyahtan beyaza geçer gibi geçilemez. İşçi sınıfının siyasi devrimi bu siyah-beyaz geçişini, kendi başına sağlayamaz. Halktaki bu nitelik değişimi devrimden çok önce başlamış ve siyasi devrimden sonra devam edecek olan bir devleti küçültme mücadelesinin ürünü olarak yavaş yavaş gelişecektir. Sosyalist devletin küçültülmesinin garantisi parti ve komünistler değildir. Siyasal sistemin bu küçültmeyi sağlayabilecek biçimde şekilenmesi ve daha da önemlisi halkın mücadelesi esastır. Burjuva demokrasisinde demokrasi nasıl burjuvazinin ihsanı değilse, halkın örgütlülüğüne ve mücadelesine dayanıyorsa, sosyalist demokraside de demokrasi halkın ona sahip çıkmasında, onu istemesinde, onu geliştirmek için mücadele etmesinde garantilerini bulacaktır.

Ancak, devletten ayrı, işlevini devleti küçültmek olarak gören, başka siyasi partilerle yarışan bir parti, halkla arasındaki bağları sürekli diri tutabilir.

Siyasi devrimden sonra oluşacak ve geçiş devleti diye adlandırabileceğimiz yapı kendi kendine küçülemez. Partinin devletle örtüşmesi durumunda da devlet küçülemez. Bu durumda parti tutuculaşır, sosyalizmi bekleyen tehditleri ön plana getirir ve devletin küçültülmesine karşı çıkan bir hüviyet kazanır. "Henüz buna sıra gelmedi" der. Partinin devletten ayrı olması demek, birden çok parti bulunması ve bunlardan hiçbiri için iktidarın garanti haline gelmemesi demektir. Muhalefetteki bir partinin devletten ayrı olması doğal, ama iktidardaki bir partinin hele de iktidar tekeli varsa devletle özdeşleşmemesi mümkün değil.

Bu durum ancak çoğulcu bir sosyalizmde, halk karşısında yarışan birçok siyasi seçeneğin mevcudiyetiyle aşılabilir.

Ancak devletten ayrı, işlevini devleti küçültmek olarak gören, başka siyasi partilerle yarışan, çoğunluğu kaybettiği anda çekilen ve yeniden çoğunluğu kazanmak amacıyla kendisini gözden geçirebilen bir parti, halkla arasındaki bağları sürekli olarak diri tutabilir. İktidarın halktan bağımsız bir şekilde elde tutulamayacağını bilen bir parti -bu bir süre mümkün olsa da, bunun sosyalizm kuruculuğuna yaramayacağını bilen bir parti- iktidarı garanti edecek aparatlara ve anayasal tekellere dayanmayan bir parti olabilir ancak. Ve ancak böyle bir parti hiçbir zaman tutuculaşmayan, özgürleşmenin önünü tıkamayan bir parti olarak temayüz edebilir. Zaten ancak iktidar tekeli olmayan, çoğulculuğun bir parçası olan bir parti kendi içinde çoğulculuğu, çok sesliliği yaratabilir.

Formül basittir.

İktidar tekeli olan bir parti devlet demektir. Devlet olan bir parti sendikaları devlete karşı bir tehlike olarak görür ve onları devletin basit bir uzantısı haline getirir. Demek ki her alanda halk örgütlülüğünü ve inisiyatifini arttırmakla tarihsel olarak yükümlü bulunan bir parti, pekala özgürlüğün engeli haline gelebilir. Sonuçta devlete bağımlı sendikalar işçi sınıfı tarafından terkedilir ve devlet işçilerin kurduğu bağımsız sendikal harekete karşı ileride bir ordu yönetimine dönüşebilir. ■

SON DEĞİL, YENİ BİR BAŞLANGIÇ

Türkiye Sosyalist İşçi Partililer açısından partinin feshedilmesi bir son değildir, tersine birlik yolundaki bunca uğraşların bugün gerektirdiği bir başlangıçtır.

Bugün Türkiye solunun bütün kesimleri birlikten yana. Artık, birliğin gerekli olup olmadığı değil, nasıl olması gerektiği tartışılıyor, farklı birlik düzlemleri, birliğin kapsamı, niteliği, bileşenleri konuşuluyor.

Birlik gereksinmesi bugün olduğu gibi, dün de vardı ve bu gereksinmenin bugün kendisini güçlü bir şekilde hissettirmesi mümkün ve gerekli birliği oluşturmaya da henüz yetmiyor, ama çeşitli örgütlenmelerde varolan kendi örgütünü hareketin ana ekseni gibi görme sübjektivitesini azalttığı -ve giderek daha da azaltacağı- için yadsınamayacak ya da küçümsenemeyecek bir önem taşıyor. Zira birlik yolundaki engellerden bir bölümü nesnel karakterde ise, bir bölümü de çeşitli öznelliklerden kaynaklanıyordu. "Kendi doğrularını" sadece "en doğru" olarak değil, "tek doğru" gibi görmek, doğrunun da tek olduğundan hareketle, o "tek doğruya" nasıl ulaşıldığı üzerinde durmaksızın, görüşleri doğrular yerine ikame etmek sözkonusu sübjektivitelerin düşünce yönünü yansıtıyordu.

> **"Klasik öncü parti modelini de en iyi ben uygularım, bundan vazgeçip monolitik olmayan bir örgütlenmeyi de -eğer lazımsa- ben yaparım" anlayışı, "hareketin ekseni benim" mantığının ta kendisidir.**

Bu yaklaşımın kırıldığını ileri sürmek henüz güç, bununla birlikte, solda birçok kesimin ve kişinin soru sormaya başlaması, tartışmaya girmesi ve geniş bir diyaloglar alanının açılması eskisinden farklı bir durum olduğu gibi, birlik doğrultusunda yeni bir evrenin başlamakta olduğunun da bir göstergesi.

Bununla birlikte, kendisini hareketin **yed-i emini**, kendi görüşlerini ise çekül doğrultusu olarak gören örgütler hâlâ da var, bir süre daha da olmaya devam edecek.

Birliğin harekette menzile girmiş bulunması sadece bu ihtiyacın kendisini dayatmasından ileri gelmiyor, eski monolitik örgütlenme, homojen bir ideolojik şekillenme anlayışının solun bir çok kesiminde değişikliğe uğraması da hem geniş ve çoğulcu bir parti tarzında örgütlenme, hem de tüm solu içerecek bir siyasal blok hareketi halinde şekillenme ve en geniş ortak iradeyi bu kapsamıyla gerçekleştirme imkânlarını artırıyor.

Ön hazırlıklarının son evresine gelinmiş bulunan birlik partisi girişimini kalıcı birliğe giden yolda atılmış ilk adım olarak görüyorum. Bu partileşme çabası, bizzat kendi içinde taşıdığı sorunların yeterince bilincinde olduğu, onların çözüm yolları üzerine çoğulcu, demokratik ve birlikçi bir tarzda eğildiği ve en önemlisi kendisini hareketin merkezi gibi görmediği takdirde Türkiye sosyalist hareketinde yeni bir sayfanın açılmasında rol oynayabilir. Bir başka deyişle, partiyi mistikleştiren, onun maddi varlığına insanüstü -ve toplum üstü- bir kutsallık atfeden **öncü parti** anlayışını taşımayacak, kendisini ne solun, ne de halkın rehberi olarak tanımlamayacak, hem solun tüm kesimleriyle en geniş birliğe ulaşmayı, hem de dolayısıyla halkın her alanındaki kendi özerk kurumlarının yaratılmasına katkı getirmeyi en başa koyacak bir parti hareketi, Türkiye sosyalist siyasal hareketinin de, topyekün emekçi halk hareketinin de etkili ve işlevli bir rüknü olabilir. Böyle bir olasılık ise, o partiyi oluşturacak herkesin, -geçmiş politik kökeni ve örgütsel menşei ne olursa olsun herkesin- böyle bir bilinçle ve özveriyle davranmasına bağlıdır. "Hareket benden sorulur" yaklaşımının partiye de, parti çoğulculuğu içinde ortaya çıkabilecek eğilimlere de hakim olmaması için titizlik göstermek bu bilinçliliğin parti yaşamındaki vazgeçilmez gerekliliğidir kanısındayım.

❑

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin kendisini

Karar:

Biz Türkiye Sosyalist İşçi Partililer;

Yirminci yüzyıl sosyalizm deneylerinin ve modellerinin sonuna geldiğimiz noktasından hareketle, bu modeller içinde ana akımı oluşturan ve geçmişte kendimizi de manen parçası saydığımız uluslararası siyasi hareketin de tarihi işlevinin artık sona erdiği tespitiyle ve tüm bu akımların gerçek anlamda ve ütopyamızla uyumlu tarzda aşılabilmesi çabalarında ülkemiz sosyalistlerinin üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirebilmelerinin ise, günümüz koşullarında, ancak ve ancak Marksist hareketimizin tüm renkliliğini kapsayan, çok sesliliğini yansıtan bir birlik partisinin elbirliğiyle oluşturulması sayesinde mümkün olabileceğini görerek;

bu görevin eski yapılar muhafaza edilerek yerine getirilemeyeceğine ve yaşadığımız süreçte özgün arayışları olan ve bu arayışları bir kitle temeline oturtabilmiş, böylece kendi varlığını verili modelden bağımsız olarak yeniden üretebilen, Türkiye toprağında kök salmaya aday yeni bir oluşumun gerekliliğine, reddi miras etmeyen, ama asla eskinin uzantısı olmayan, gerçekten yeni bir yapılanmanın zorunluluğuna inanarak;

varolduğumuz süreç içerisinde ve bugün, yurdumuz Marksist hareketinin tüm parçaları gibi, emekçi halk için, sosyalist aydınlar için, anlamlı büyüklükte nicelik ve niteliklerin bir aracı haline dönüşemediğimizin bilincinde olarak ve sadece kendi kendimiz için bir varlık olmayı da hiçbir zaman amaçlamadığımız için;

sosyalizmin 21. yüzyıl deneylerini yaratacak ve modellerini kuracak bir Marksist hareketin, Marksistlerin birlik sürecinden çıkacak yeni bir parti tarafından geliştirilebileceğine ve yeniyi oluşturmayı kolaylaştırıp, hızlandırmak üzere eski yapıların aradan çekilmesi gereğine olan inancımızla, bugün sosyalistlerin birlik partisi girişiminin başarısı için tüm çabalarımızı esirgememe kararlılığıyla, ama bu somut girişimin hemen ilk adımda başarılı olup olmamasından da bağımsız olarak, Marksist hareketimizin içinde bulunduğu birlik sürecinin yeni ve gelişkin birlik girişimleri yaratacak dinamiklere fazlasıyla sahip olduğuna duyduğumuz güvenle;

onaltı yıl önce kuruluşunu gerçekleştirdiğimiz ve günümüze uzanan mücadele süreçlerindeki emeklerimizle örüp oluşturduğumuz ve temel işlevini başından beri birlikçi misyonunda somutladığımız kendi özel hukukumuza ve bu hukuktan doğan tüzel varlığımıza son verme ve birliğe evet diyen tüm Marksistlerle yeni bir özel hukuk, yeni bir tüzel kişilik, yeni bir parti yaratmak için kollarımızı sıvamaya karar verdik.

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'ni Türkiye sosyalist hareketine armağan ediyoruz.

Yaşasın Sosyalizm!

feshetmesi yeni parti hazırlıklarının sürdüğü bir dönemde oldu. TSİP'lilerin tamamına yakın bölümü bu hazırlıklarda, yerel inisiyatiflerde, oluşan geçici kurullarda yer aldılar. Bunu yaparken hiçbir düzeyde -bağlayıcı olan, ya da olmayan- herhangi bir "parti kararı" ile davranmadılar, veya uzun yılların örgütsel çalışmaları içinde şekillenmiş birlikteliklerini daha geniş nitelikli yeni partileşme hareketinin önüne çıkarmadılar, tersine, bu girişim hareketinin tüm solun ayrı ayrı parçalarının üzerindeki ortak çıkarlarını ve birliğini gözeterek şekillenmesi için çaba gösterdiler.

Gerçekten de, yeni partileşme hareketi, 15 Nisan 1990 çağrısından bu yana TSİP'in kendi süreçlerinin ve mücadelesinin üstüne çıkmıştı. TSİP'in öngördüğü de buydu. TSİP böyle bir süreç gerçekleştiği takdirde uygun bir zamanlamayla kendisini feshedeceğini bundan iki yıl önce açıklamıştı. Bu nedenle de, kendisini konsolide etmek doğrultusunda davranmamış tersine, geniş bir partileşme girişimini daha kolaylaştıracağı düşüncesiyle, organizmanın kemikleşmemesine çaba göstermiştir. Birlikçiliğin bugünkü somutlaşmasını kendi açısından böyle görmüştür. Birlik için örgütlerin birleşmesi tek yöntem değildir; gelinen noktada, kendi örgütsel varlığına son vererek yeni parti hareketinde yer almak TSİP'lilerin büyük çoğunluğundaki hakim yaklaşım olmuştur. (Bununla birlikte, yeni partinin toplu katılmalara da açık davranması gerektiği kanısındayım.)

Birlik partisinin bugünkü kapsamıyla örgütlerin birleşmesinden çok, yerel inisiyatifleri temel alan ve oralarda tek tek sosyalistlerin kendilerini eşit koşullarda ifade etmelerine olanak tanıyan bir yaklaşımla daha sağlıklı olacağını düşünüyorum. Birincisi, böylesi bir öngörü, yeni partileşmenin "eski partilerin bir koalisyonu"na dönüşmesi, parti çoğulculuğunun böyle anlaşılması sakıncası asgariye inmiş olur. İkincisi ve daha önemlisi, eski monolitik parti anlayışlarını -ve tabi ki yapılarını- koruyarak oluşacak bir parti, eski parti modelinden kendisini kolay kolay kurtaramaz. Bu nedenle, Türkiye sosyalist hareketinin birlik sorunu olmasaydı ve eskaza hareket tek partide kendisini ifade etmiş olsaydı dahi, o partinin kendisini feshetmesi ve yeni bir parti anlayışıyla, çoğulcuğuyla, desantralizasyonuyla yeniden örgütlenmesi, partiden çok hareket tarzında şekillenmesi gerekirdi inancındayım. Zira klasik 'öncü parti' modelini de en iyi ben uygularım, bundan vazgeçip monolitik olmayan bir örgütlenmeyi de -eğer lazımsa- ben yaparım" anlayışı, yukarıda değindiğim "hareketin ekseni benim" mantığının ta kendisidir. Kaldı ki, "yenileşme ve yeni" sözcüklerini en çok kullananların parti anlayışı konusunda hiç de yeni olmadıkları, eski yapılarla "yeni politikaları" yürütmeye çalıştıkları, ardarda gelen kaçınılmaz başarısızlıklarla hem başka ülkelerde, hem de Türkiye'de görülmektedir.

Birlik sürecinin gelişmesiyle önümüzdeki yıllarda tüm sosyalist çevre ve kişileri kucaklayan bir blok hareketi yaratılabilirse, o hareket onun içinde yer alan tek tek parçaların üstüne çıkarak tüm solun iradesini temsil eden bütünlük haline gelirse ve bu bütünlüğün kendisini artık tek bir parti halinde ifade edebilmesi noktasına varılırsa, inanıyorum ki, şu anda kurulmakta olan yeni parti de kendisini feshederek o en geniş partiye katılmaktan onur duyacaktır.

Sosyalist hareket siyasal bir süreçtir ve kendisi sosyal bir sürece dönüşmediği takdirde, salt politik boyutuyla kalır. Sosyalist hareketin toplumsallaşması, onun dar politik boyutlar dışına taşmasıyla başlar. Mevcut darlığı aşmak içinse, önce onun da içindeki daha dar birimlerin kendi dar yapılarını -teker teker aşamadıklarından- hep birlikte aşmalarından başka çare yoktur.

Türkiye Sosyalist İşçi Partililer açısından partinin feshedilmesi bir son değildir, tersine birlik yolundaki bunca uğraşlarının bugün gerektirdiği bir başlangıçtır. Bu inancımı, kongreye gönderdiğim kısa mesajda "madem ki, burada, bu salondasınız, mücadeleniz devam ediyor demektir" sözleriyle ifade ettim, burada aynı sözlerimi tekrarlıyorum.

O salonda bulunmayan ya da yeni parti girişiminde yer almayan arkadaşlarımın da birlik çabalarından vazgeçmedikleri kesindir. Çünkü birlik tüm TSİP'lilerin sosyalist bilinçlerine kazınmıştır, partinin daima âlâmet-i farikası olmuştur.

Sonuç olarak vurgulamak istiyorum: Bu sayfalarda yer alan Bildirge yeterince açıktır... ve bu bildirge bir **post scriptum** niteliğinde değil, bir önsöz kimliğindedir. ■

Mesajlardan:

Merhaba arkadaşlar!

Her fesih, her kapatma, her ortadan kaldırma acıklıdır, üzünçlüdür, hele bu bir örgütün ve hele hele bir partinin feshi olursa... Ama bugün burada bir partinin kendini fesih toplantısında ben hiç de üzünçlü değilim,tersine sevinçliyim. Çünkü bu fesih, bir kendini yokediş değildir, bir yok oluş değildir. Ruhun beden değiştirmesi demek olan tenasüh de değildir. Öyleyse nedir? Daha geniş kapsamlı bir örgütte birleşme için özveride bulunmaktır. Yeni atılımlar için hız almaktır.

Gerçekten onurlu ve çok dirençli bir geçmişi olan TSİP'in buradaki toplantıyla kendini feshetmesi, bana göre, Cumhuriyet dönemi siyasal tarihimizin en soylu davranışıdır.

TSİP kendinden vazgeçiyor, ama yok olmak için değil, dünyanın ve Türkiye'nin bugünkü koşullarına uygun biçimde başka toplumcu örgütlerle ve örgütsüz toplumcularla birleşerek çok daha güçlü atılımlar için... Anladığıma göre TSİP, Birleşik Sol'un öncüsü olmak iddiasında da değil. TSİP eşit koşullar ve haklarla birleşmenin ortağı olma isteğiyle örgütlü ve örgütsüz bütün Türkiye toplumcularına örnek olacak demokratik bir davranışta bulunuyor.

Yurdumuzun 12 Eylül siyasal depremine uğramasında ve onun süreği olarak, yöneticilerin üstlerinden çıkardıkları asker üniformalarını yasalara giydirmeleri demek olan bugünkü yönetime düşmemizde, bütün siyasal örgütlerin, örgütsüz toplumcuların, yani hepimizin sorumu vardır.

Uzak değil, yakın bile değil, çok yakın geçmişimizdeki yanlışlarımızdan ders alıyorsak, TSİP'in yeni bir birleşik örgütte eşit ortaklıkla yer almak amacıyla bugün kendini fesih kararını alkışlamamız gerekir.

Bütün TSİP'lileri, bu içten, bu açıkyürekli, bu dürüstçe ve hiçbir artniyeti olmayan kararlarından dolayı kutluyorum. Birleşik toplumcu örgüt kurulmalıdır, kurulacaktır.

Arkadaşlar! Yeni birleşik örgütte buluşmak üzere ve birlikte çalışılması dileğiyle hepinize en candan ve gönülden sevgilerimi sunuyorum.

Aziz Nesin

Dünya-Türkiye-Sosyalizm Konferansına,

Sevgili arkadaşlar,

Bugüne kadar herhangi bir toplantıya böyle kişisel bir mesaj göndermiş değilim. Ama 1974 yılında kurucuları arasında yer aldığım ve 1976 sonuna kadar da yönetiminde bulunduğum Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin bu son toplantısına ilgisiz kalamadım. Yıllar önce yollarımız ayrılmış da olsa TSİP'te günah ve sevap payım var; TSİP'te çok sevdiğim, saygı duyduğum yol arkadaşlarım var.

Şu günlerde, dünyamızda o kadar büyük değişimler oluyor, o kadar çok şey yıkılıyor bitiyor ki hüzünlenmemek elde değil. Yine de, TSİP'i sona erdirme isteğini gündeme almanızın eskinin yıkıldığı, yeninin ise henüz kurulamadığı şu güç geçiş döneminde benzer yapılara da yol göstermesi gereken doğru ve özverili bir karar olduğunu düşünüyorum.

Küçücük dar dünyalara kapanıp, eski kafalarla eski gettolar içinde geçmişi yaşatmaya çalışmak kolaydı. Siz zoru seçtiniz. Şimdi önümüzde daha zoru var. Bir çağ kapanıp, yeni bir çağ açılırken, reddi miras etmeden, ama tüm geçmişle hesaplaşmaktan da korkmadan, insanlığı özgürlüğe, eşitliğe, barışa, aydınlığa, yani kaybetmediğimiz ütopyamıza, sosyalizme götürecek gerçekten devrimci alternatifi yaratabilmek.

Bu yolda birlikte yürüyeceğimiz inancıyla hepinizi kucaklıyorum.

Oya Baydar

Değerli arkadaşlarım,

Yaşınız kaç olursa olsun, her biriniz hayatınızın önemli bir bölümünü mücadele içinde geçirdiniz. İnsansızlığa boyun eğmediniz. Yani insanlık onurunu taşıdınız, kendi onurunuza sahip çıktınız, başınızı dik tuttunuz. Her değerin aşındığı, aşındırıldığı, insanın sıradanlaştırılmak istendiği bir dünyada insanlığın biriktiregeldiği değerleri korumak için, insanlığın önüne koyduğu en gelişkin ideal için uğraş verdiniz. Ve madem ki, bugün burada, bu salondasınız, mücadeleniz devam ediyor demektir. Mücadelenizi, mücadelemizi, aynı doğrultudaki aynı ideallerdeki başka mücadelelerle birleştirmek için solun, tüm ilerici güçlerin en geniş birliğine yardımcı olmak için buradasınız.

Sizleri kutluyor,sevgi ve hasretle kucaklıyorum.

Yalçın Yusufoğlu

GÖRÜŞ'Ü VAREDENLERE TEŞEKKÜRLER...

Abdullah Baştürk   Adnan Ekmen   Ahmet Abakay   Ahmet Altınışık   Doç.Dr. Ahmet Çakmak   Ahmet İnce   Ahmet Kaçmaz
Ahmet Kahraman   Ahmet Küflü   Ahmet Ural   Ahmet Yıldız   Ahmet Zeki Okçuoğlu   Akgün Şenler   Akın Atalay   Akın Birdal
Akın Atauz   Alaattin Kılıç   A. Levent Özbay   Ali Çakıroğlu   Ali Faik Cihan   Prof.Dr. Ali Güzel   Ali Yaşa   Alpaslan Berktay
Prof.Dr. Alpaslan Işıklı   Arif Gülöksüz   Arif Sağ   Arslan Başer Kafaoğlu   Arslan Kaynardağ   Prof.Dr. Asaf Savaş Akat
Dr. Ata Soyer   Dr. Ataman Tangör   Atilla Aşut   Doç.Dr. Atila Eralp   Dr. Atilla Ergür   Prof.Dr. Aydın Aybay   Aydın Engin
Aydın Giritli   Ayfer Atay   Ayfer Coşkun   Dr. Ayhan Aktar   Prof.Dr. Ayhan Tan   Prof.Dr.Aysel Çelikel   Prof.Dr. Ayşe Baysal
Ayşen Anadol   Aziz Çelik   Aziz Gürsoy   Aziz Nesin   Bahattin Yücel   Prof. Bahri Savcı   Prof.Dr. Bakır Çağlar   Dr. Baskın Oran
Behice Boran   Behlül Ablak   Besim Çeçener   Beyhan Sunal   Binali Seferoğlu   Prof.Dr. Burhan Şenatalar   Burhan Uğur
Bülent Ecevit   Doç.Dr. Bülent Tanör   Prof.Dr. Cahit Talas   Can Yücel   Celal A. Kanat   Celal Başlangıç   Dr. Celal Erkut
Celal Özcan   Prof.Dr. Cem Eroğul   Cem Gönenç   Prof.Dr. Cemil Oktay   Cengiz Bektaş   Cengiz Uyar   Prof.Dr. Cevat Geray
Prof.Dr. Cevdet Erdost   Cevdet Selvi   Cüneyt Can   Prof.Dr. Coşkun Özdemir   Çağatay Anadol   Çelik Malkoç   Prof.Dr. Çetin Özek
Çetin Uygur   Doç.Dr. Çetin Yetkin   Demir Özlü   Demirtaş Ceyhun   Dilek Burak   Dilek A. Kanat   Doğan Oğuzer   Doğan Pazarcıklı
Dursun Özden   Ege Ernart   Ekin Dikmen   Elif Günay   Emil Galip Sandalcı   Emin Deniz   Prof.Dr. Emre Kongar   Enis Coşkun
Erbil Tuşalp   Erdal Atabek   Erdal Öz   Erdal Şahin   Erdoğan Kantürer   Ergin Cinmen   Erhan Acar   Prof.Dr. Erol Kulaksızoğlu
Ersin Salman   Ertan Yüksel   Ertuğrul Dinleten   Ertuğrul Kürkçü   Esat Bilge   Enver Sezgin   Fadıl Kocagöz   Faruk Üstün
Doç.Dr. Fazıl Sağlam   Fazilet Çulha   Feroz Ahmad   Prof.Dr. Ferruh Yavuz   Fethi Naci   Doç.Dr. Fikret Şenses   Fikri Sağlar
Filiz Karakuş   Füsun Akatlı   Füsun Öztürk Baysan   Prof.Dr. Gencay Gürsoy   Gert Bastian   Gönül Dinçer   Gregor Gysi   Gül Çakır
Gülçin Çaylıgil   Gülnur Savran   Gültekin Gazioğlu   Gültin Kaçmaz   Güneş Gürseler   Güney Dinç   Güney Özcebe
Güray Tekin Öz   Gürhan Uçkan   Gürkal Aylan   Hakkı Onur   Halil Berktay   Halil Çaylı   Halit Çelenk   Doç.Dr. Haluk Gerger
Doç.Dr. Haluk Gerçek   Haluk Tuncay   Prof.Dr. Haluk Yavuzer   Hamit Göçmen   Hasan Basri Aydın   Hasan Basri Babalı
Hasan Bora   Hasan Gürkan   Hasan (Komsomol) Kaşarcı   Hayati Tözün (Patriyot)   Haydar Akkanat   Helmut Oberdiek
Herkül Millas   Hıfzı Topuz   Hüsamettin Cindoruk   Hüsamettin Ünsal   Hüseyin Baş   Hüseyin Ergün   Hüseyin Güvenç
Hüseyin Hasançebi   Işıl Özgentürk   Dr. İbrahim Türk   İbrahim Yetkin   Doç.Dr. İ. Ethem Gönenç   Prof.Dr. İlber Ortaylı   İlhan Geçit
Prof.Dr. İl Han Özay   İlhan Selçuk   İlhami Soysal   Prof.Dr. İlhan Tekeli   İnci Asena   Dr. İrfan Erdoğan   İsmail Beşikçi   İsmet Özel
Prof.Dr. İzzettin Önder   İzzettin Silier   Prof.Dr. Jale Baysal   Prof.Dr. Jean-Marie Demaldent   Jurgen Kuczynski   Kemal Alpınar
Kemal Anadol   Kemal Baysal   Kenan Öztürk   Kenan Somer   Keramettin Arslan   Kıymet Akay   Klaus Liebe-Harkort
Koray Düzgören   Prof.Dr. Korkmaz Alemdar   Prof.Dr. Korkut Boratav   Prof.Dr. Köksal Bayraktar   Prof.Dr. Kriton Curi
Prof.Dr. Kurthan Fişek   Prof.Dr. Leziz Onaran   Mahir Sayın   Mahmut Alınak   Mahmut Dikerdem   Mahmut Karakoç
Mahmut Tali Öngören   Dr. M. Hulusi Dosdoğru   Doç.Dr. M. Şehmus Güzel   Mehmet Ali Aslan   Mehmet Akdağ   Mehmet Ali Aybar
M. Behiç Ertem   Mehmet Domaç   Mehmet Emin Sert   Mehmet Karaca   Mehmet Salim   Dr. Mehmet Semih Gemalmaz   Melih Aşık
Melike Demirağ   Meral Ekim   M. Fırat Yanardağ   Prof.Dr. Mesut Gülmez   Doç.Dr. Mete Tunçay   Metin Çulhaoğlu
Munzur Pekgüleç   Murat Belge   Murat Karayalçın   Murat Tokmak   Murteza Çelikel   Musa Aydoğan   Musa Ceylan
Musa Özdemir   Mustafa Altıneller   Prof.Dr. Mustafa Altıntaş   Mustafa Dilmen   Mustafa Eryüksel   Dr. Mustafa Pirili
Mustafa Sönmez   Mustafa Zülal   M. Tanju Akad   Muzaffer Elmastaş   Muzaffer İlhan Erdost   Muzaffer Sencer   Münir Ceylan
Nabi Belekoğlu   Nail Satlıgan   Nazar Büyüm   Nazar Fikri   Nazım Alpman   Nazım Arman   Prof.Dr. Necla Arat   Nedim Tarhan
Nergis Yazgan   Nesrin Tuna   Nevzat Helvacı   Dr. Nihal Kara   Prof.Dr. Nihat Falay   Nino Pasti   Nuran Güvenilir   Nurcan Akca
Nurcan Kıymetli   Dr. Nurettin Özşuca   Prof.Dr. Nuri Karacan   Prof.Dr. Nurkut İnan   Nurten Tuç   Prof.Dr. Nusret Fişek
Doç.Dr. Oğuz Oyan   Oğuz Özügül   Oktay Ekinci   Oktay Etiman   Oral Çalışlar   Orhan Aydın   Orhan Dilber   Orhan İyiler
Orhan Koçak   Osman Akın   Osman Doğru   Osman Sakalsız   Osman Ulagay   Oya Baydar   Doç.Dr. Oya Çitci
Ozan Erözden   Ömer Ağın   Prof.Dr. Ömer Faruk Batırel   Önder Sav   Prof.Dr. Öner Eyrenci   Öner Yağcı   Dr. Özen Aşut
Özkan Taner   Özker Özgür   Dr. Öztin Akgüç   Prof.Dr. Pertev Bilgen   Pertev Naili Boratav   Petra Kelly   Ragıp Duran
Rasih Nuri İleri   Rasim Öz   Doç.Dr. Raşit Kaya   Recep Orduseven   Refik Durbaş   Reha İsvan   Remzi İnanç   Renan
Akman   Reşat Tüysüz   Dr. Reşit Canbeyli   Reşit Ergener   Romeş Çandra   Prof.Dr. Rona Aybay   Prof.Dr. Ruşen Keleş   Prof.
Sadun Aren   Saffet Savaş   Saffet Uygur   S. Barış   Sait Üner   Salih Taner Serin   Sami Alptekin   Sami Kırkağaçlı   Saruhan Oluç
Sefa Sirmen   Selçuk Çalhan   Dr. Sema Köksal   Semay Taneri   Semih Acar   Semih Gümüş   Semra Somersan   Serhat Bucak
Serhat Salihoğlu   Serol Teber   Doç.Dr. Server Tanilli   Doç.Dr. Sezgin Tüzün   Sırrı Öztürk   Sibel Özbudun   Prof.Dr. Sina Akşin
Sinan Çiftyürek   Stefanos Yerasimos   Dr. Süheyl Batum   Süleyman Demirel   Süleyman Özcan   Şahin Önayak   Şanar Yurdatapan
Şevket Yılmaz   Doç.Dr. Şirin Tekeli   Şükran Ketenci   Dr. Şükrü Güner   Doç.Dr. Şükrü Gürel   Prof.Dr. Tahir
Hatiboğlu   Prof.Dr.Tamer İşgüden   Tamer Kayaş   Prof.Dr. Taner Berksoy   Prof.Dr. Taner Timur   Prof.Dr. Tanju Öztürk
Tarık Ziya Ekinci   Tektaş Ağaoğlu   Tevfik Çavdar   Prof.Dr. Tolga Yarman   Tomris Uyar   Tunca Yönder   Turan Dursun
Turgut Kazan   Dr. Tülay Arın   Türkan Gedik   Prof.Dr. Türkan Saylan   Türkan Yazıcılar   Doç.Dr. Türkel Minibaş   Uğur Kökden
Uğurcan Ataoğlu   Umur Coşkun   Doç.Dr. Uygur Kocabaşoğlu   Prof.Dr. Ülkü Azrak   Ünal Erdoğan   Prof.Dr. Ünsal Oskay
Varlık Özmenek   Vecihi Timuroğlu   Vedat Pekel   Vedat Türkali   Veli Gürcan   Veysel Çamlıbel   Veysi Sarısözen   Veysi Seviğ
Vitali Korotiç   Veysel Uçum   Prof.Dr. Yakup Kepenek   Yalçın Yusufoğlu   Yaşar Ankan   Yaşar Yiğit   Doç.Dr. Yavuz Sabuncu
Yavuz Can   Yavuz Şimşek   Yıldırım Koç   Yılmaz Onay   Yusuf Küpeli   Prof. Yusuf Ziya Binatlı   Yücel Gürsel   Dr. Yücel Sayman
Yücel Top   Prof.Dr. Yüksel İnel   Prof.Dr. Zafer Toprak   Prof.Dr. Zafer Üskül   Zekeriya Çaylı   Zeynep Avcı   Zihni T. Aadol
Ziya Yılmaz   Zülal Kılıç